

T.C.

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'NİN UYGULADIĞI
İKTİSADİ POLİTİKANIN ULUSAL BASINDAKİ YANKILARI
(UYGULAMALAR-TARTIŞMALAR)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Arda ZAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Olcay ÖZKAYA DUMAN

Hatay-2020

T.C.

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'NİN UYGULADIĞI
İKTİSADİ POLİTİKANIN ULUSAL BASINDAKİ YANKILARI
(UYGULAMALAR-TARTIŞMALAR)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Arda ZAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Olcay ÖZKAYA DUMAN

HATAY-2020

ONAY

Arda Zan tarafından hazırlanan “*İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN UYGULADIĞI İKTİSADİ POLİTİKANIN ULUSAL BASINDAKİ YANKILARI (UYGULAMALAR-TARTIŞMALAR)*” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliğiyle **TARİH ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

08/09/2020

Jüri Üyeleri	İmza
Doç. Dr. Olcay ÖZKAYA Duman (Tez Danışmanı-Başkan)	
Doç. Dr. İbrahim BOZKURT (Üye)	
Dr. Öğretim Üyesi İsa KALAYCI (Üye)	

Arda Zan Tarafından Hazırlanan “*İkinci Dünya Savaşı Dönemi’nde Türkiye’nin Uyguladığı İktisadi Politikanın Ulusal Basındaki Yankıları (Uygulamalar-Tartışmalar)*” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım.**

Doç.Dr.Mustafa Onur KAN

Enstitü Müdürü

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(08/09/2020)

Arda ZAN

ÖNSÖZ

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk Milleti, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde topyekün bir birliktelik göstererek Mondros hükümlerini reddetmiş, İtilaf Devletlerinin işgallerine karşın uzun soluklu bir bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Ulusal istence dayalı bu milli mücadele sömürgeciliğe karşı verilen bir dekolonyal çabadır. Her açıdan uzun ve sancılı bir dönemden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, 1939-1945 yılları arasında özellikle siyasi ve sosyo-ekonomik açıdan zorlu bir süreçten geçmiştir.

Türkiye, bu zorlu dönemde savaş dışı kalma düşüncesi doğrultusunda çaba sarf etmiş ve kimi zaman denge politikası gütmüştür. Türkiye Cumhuriyeti, tarafsızlık mücadelesi verirken ülke içinde hissedilebilecek boyutlarda ekonomik problemler yaşanmıştır. Yaşanan bu iktisadi buhran ortamı zaman zaman da siyasetin şeklini ve yönelimini belirlemede etkin olmuştur.

Hükümet, ekonomik sorunları çözmeye yönelik birçok politika benimsemiş ve bu politikaları kanunlarla desteklemiştir. Yaşanan ekonomik sıkıntıların CHP'ye muhalefeti arttırdığı ve çok partili hayata ortam hazırladığı bu dönemde; basının gelişmeleri, yaşanan problemleri algılayış biçimini analiz etmek dönemi bir bütün olarak anlamak açısından önemlidir.

Yapılan bu tezde dönemin iktisadi durumu, birçok basın yayın organı üzerinden geniş bir yelpazede incelenme altına alınmış, bu bağlamda basın-siyaset ilişkisi dikkate alınarak gelişmeler bir bütünlük içerisinde çeşitli akademik kaynaklar ve belgeler ile desteklenmiştir. Çalışmaya dâhil edilen basın yayın organları dönemin ulusal basınında tirajı yüksek ve yayın sürecinde uzun soluklu olanlar arasından seçilmiştir. Dönem siyaseti kullanılan süreli yayınlar herhangi bir kategoriye tabi tutulmadan milli ve muhalif basın bir arada irdelenmiştir.

Yukarıda değinildiği üzere konu kapsamında *Akşam*, *Tanin*, *Tan*, *Cumhuriyet*, *Ulus*, *Tasviri Efkar*, *Vakit*, gazeteleri incelenmiştir. Bunun yanı sıra Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde yer alan ilgili belgeler ile Resmi süreli yayınlardan TBMM Zabıt Cerideleri ve Resmi Gazete koleksiyonları, konu çerçevesinde taranmış ve ilgili bölümleri ile çalışma genişletilmiştir. Literatür ve kimi belgelerin temin edilme sürecinde Milli Kütüphane, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı'ndan istifade edilmiştir.

Son söz olarak Çalışmalarım sırasında verdiği destekten dolayı tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Olcay ÖZKAYA DUMAN' a şükranlarımı sunarım.

Arda ZAN

HATAY-2020

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'NİN UYGULADIĞI
İKTİSADİ POLİTİKANIN ULUSAL BASINDAKİ YANKILARI
(UYGULAMALAR-TARTIŞMALAR)**

ARDA ZAN

Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020

Danışman: Doç. Dr. Olcay Özkaya Duman

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti, uzun ve yorucu bir mücadelenin ardından 29 Ekim 1923’de kurulduktan sonra, genel politikalarından birinin “barış” olduğu görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Türkiye’nin aldığı pozisyon “savaş dışı kalmak” olmuş, ancak bu politika gerçekleştirilirken birçok problemle mücadele edilmek zorunda kalınmıştır.

Atatürk’ün “yurtta sulh cihanda sulh” düsturuyla hareket eden CHP hükümeti, savaş dışı kalmak yolunda mücadele ederken aynı zamanda ülke içindeki iktisadi sorunlarla da meşgul olmuştur. İhracat-ithalat dengesinin bozulması; birçok ürün ve maddenin az bulunuyor olmasına, enflasyonun yükselmesine, karaborsacılık, ihtikâr, stokçuluk gibi faaliyetlere sebep olmuştur. 1939-1945 yılları arasında bu problemleri çözebilmek adına Mili Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu gibi politikalar güdülmüş; aynı zamanda toprak üzerinde de reform denemeleri gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada bu dönemin iktisadi yapısı ve ekonomik politikaları çeşitli akademik literatürlerden desteklenerek incelenmiş ve dönemin ulusal basınına nasıl yansıdığı ele alınmıştır. Bu süreçteki ekonomik politikaların gazeteler açısından değerlendiriliş biçimi irdelenmiş, kimi basın- yayın organlarının hükümetin yanında yer almasına karşın bir kısmının ise eleştirel bir tutum takındığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Basın, İnönü, Türkiye, Karaborsacılık.

REFLECTIONS OF TURKEY’S FISCAL POLICIES ON NATIONAL PRESS IN THE SECOND WORLD WAR ERA (PRACTICES-DISCUSSIONS)

ARDA ZAN

Department of History, Master Thesis, 2020

Supervisor: Assoc. Prof. Olcay Özkaya Duman

ABSTRACT

It can be observed that one of the general policies of the Republic of Turkey was “peace” after the country was founded in October 29, 1923, a lengthy and strenuous struggle. Turkey’s attitude was to “stay out of the war” in the Second World War, but the realization of this policy required overcoming numerous problems.

The CHP (Republican People’s Party) government, acting in accordance with Atatürk’s “peace at home, peace in the World” motto, was busy managing the financial problems in the country while trying to stay out of the war. The disruption of the balance of trade caused problems such as; the shortage of numerous products and material, hyperinflation, black-marketeering, profiteering and engrossing. Between the years of 1939 and 1945, the National Security Law, The Wealth Tax Law, the Agricultural Products Tax Law and land reform efforts were enacted in order to solve the aforementioned problems.

This study analyzes the financial structure and policies of the period in the light of various academic literature and researches the national media response. The views of the period newspapers on the financial policies were examined and it was observed that while various media organizations agreed with the government, some of the media organizations were critical of the government.

Keywords: Press, Inönü, Turkey, Black-Marketeering.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT VE KEYWORDS.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLolar LİSTESİ.....	V
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNİMİNDE TÜRKİYE'DE UYGULANAN EKONOMİ POLİTİKALARI

1.1.DÖNEMİN EKONOMİK DURUMU	6
1.2.TARIM POLİTİKALARI.....	6
1.3.İTHALAT VE İHRACAT FAALİYETLERİ.....	7
1.4.KROM MESELESİ.....	7
1.5.GIDA ÜRÜNLERİNE GELEN ZAMLAR.....	14
1.6.MİLLİ KORUNMA KANUNU	15

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE UYGULANAN EKONOMİK ÖNLEMLER (UYGULAMALAR-SONUÇLAR)

2.1. KARABORSACILIK.....	23
2.2.VARLIK VERGİSİ.....	39
2.2.1. Varlık Vergisi Kanunu Hazırlık Dönemi.....	39
2.2.2.Varlık Vergisi Kanunu'nun Kabul Edilmesi Ve Uygulanması.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE UYGULANAN TOPRAK POLİTİKALARI

3.1. TOPRAK REFORMU.....	59
3.2. TOPRAK MAHSULLERİ VERGİSİ.....	61
3.3. ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU.....	65
3.4. KÖY ENSTİTÜLERİ.....	69
SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA.....	76
EKLER.....	76

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 : Türkiye'nin 1938 ve 1939 Yılları Ocak Ayındaki İhracat Oranları (1000 Türk Lirası).....	8
Tablo 2: Temel Tüketim Maddelerinin 1938 Yılı Fiyatlarıyla 1944 Yılı Nisan Ayı Fiyatlarının Karşılaştırılmalı Listesi.....	25
Tablo 3: Kesin Hesap Kanunlarına Göre Milli Savunma Bakanlığı Harcamalarının Değişmesi (Cari Fiyatlarla) (Bin Lira).....	39
Tablo 4: Merkezi Devletin Değişik Kesimlerinin Harcamalarının Toplam Merkezi Devlet Harcamaları İçindeki Payları (Yüzde).....	40
Tablo 5:İstanbul'da Gruplara Göre Varlık Vergisi Dağılımı.....	51

KISALTMALAR LİSTESİ

A.G.E.	Adı geçen eser
A.G.M.	Adı geçen makale
A.G.T.	Adı geçen tez
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BKZ	Bakınız
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
MKK	Milli Korunma Kanunu
RG	Resmi Gazete
s.	Sayfa
s.s.	Sayfa Sayısı
S.	Sayı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMV	Toprak Mahsulleri Vergisi
VVK	Varlık Vergisi Kanunu
ZC	Zabıt Ceridesi

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın iktisadi yaşamını ve söz konusu sürecin ekonomi politikalarını kamu oyuna yansıyan yönüyle ele almak ve konuyu bu açıdan anlamaya çalışmak tezin ana hareket noktasıdır. Zira ulusal ölçekte basın dönemin önemli tarihsel gelişmelerini kamuoyu ekseninde gözler önüne seren ve bu perspektifle ortaya koyan temel kaynaklardan biridir. Basın konulara taraf ya da muhalif tutumuyla çeşitli yayın politikaları izlerken sürecin ve dönemin aynası olarak da olaylara ışık tutabilmektedir. Bu bakımdan ele alınan noktanın tek yayın organı çerçevesinde değil karşılaştırmalı bir biçimde birçok basın kolu üzerinden analiz edilmesi önemlidir. Ana kaynağı ulusal basın olan çalışma konuyu geliştirirken basının yanı sıra arşiv ve literatürü de inceleme altına almış çalışmaya dahil etmiştir.

Bu amaç ve gerekçeler doğrultusunda öncelikle konu ile ilgili yapılmış çalışmalar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Konu ile ilgili yapmış olduğumuz literatür taraması sonucunda Alper Bakacak'ın *İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Ulus Gazetesi'nin İç Ve Dış Politika Değerlendirmeleri* başlıklı tezi, konuyu salt *Ulus* gazetesi ekseninde değerlendirmiş ulusal basının diğer örnekleri çalışmanın dışında tutulmuştur. Ahmet Çelik 'in, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın* başlığını taşıyan tezde ise ağırlıklı olarak, basının muhalif bakış açısı irdelenmiştir. İncelediğimiz çalışmalar arasında Lale Kırca'nın *İkinci Dünya Savaşı'nın Ekonomik Ve Sosyal Etkilerinin Türk Basınına Yansıması* adını taşıyan tezde ise İnönü Dönemi belli bir konuya ağırlık verilmeden geniş bir perspektif ile ele alınmış; Züleyha Çakmak Aşçı'nın *İsmet İnönü Dönemi'nde Uygulanan İç Politikanın İktisadi, Sosyo-Kültürel Etkileri(1938-1950)* başlıklı tez çalışmasında ise İsmet İnönü dönemi Türkiye'si, uzun bir zaman aralığında genel çerçevede değerlendirilerek derinlemesine bir inceleme söz konusu olmamıştır.

Bu tez çalışmasında, İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'nin ekonomik politikaları üzerine odaklanılmış, derinlemesine bir inceleme ile milli-muhalif basın ayırt etmeksizin ulusal basın karşılaştırmalı bir biçimde ele alınmıştır. Bu nitelikleriyle çalışmanın dönemin iktisadi hayatını farklı açılardan anlamaya olanak sağlayacak basına yansıyan analizleriyle alana katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Dünya Tarihi, geçmişten bugüne birçok kanlı ve büyük savaşa şahit olmuştur. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın gerek savaş sürerken yaşanan trajedileriyle gerek gerçekleşen insan kayıplarıyla farklı bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Savaşa neden olan önemli etkenlerden biri, Birinci Dünya Savaşı sonunda gerçekleşen barışın birtakım sorunları ve rahatsızlıkları doğuracak nitelikte olduğudur. Versailles düzeni, özellikle Almanya'ya yüklediği tazminatlarla bu ülkeyi ekonomik anlamda dar boğazın içine sokmuş; Versailles'e karşı yaptığı propagandaların etkisiyle iktidar olan Hitler, Almanya için yeni bir dış politika yürütmüştür.¹ Bu ideoloji doğrultusunda, 1 Eylül 1939 gününün sabahında Almanya Polonya'yı işgale başlamış; esaslı zırhlı kuvvetlere ve süratle dayanan ve "Yıldırım Savaşı" (Blitzkrieg) olarak adlandırılan yeni savaş metoduyla 52 tümenlik bir kuvveti bilfiil savaşa sokmuştur.² Almanya'nın işgalleri ile başlayan savaş bu tarihten sonra; bir tarafta Almanya, İtalya, Japonya gibi güçlü devletlerin olduğu diğer bir tarafta da İngiltere, Fransa, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri gibi büyük devletlerin yer aldığı bir savaş haline dönüşmüştür.

Savaşın başlamasıyla Türk kamuoyunda da Türkiye'nin savaşa dahil olup olmayacağı yönünde beklentiler meydana gelmesine karşın, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Türkiye'yi savaşın dışında tutmaya yönelik tutumunda kararlı olduğu gözlemlenebilmiştir. Ancak bu durum jeopolitik konumu açısından önemli bir yerde bulunan Türkiye için zordur; hem müttefikler hem de Almanya, Türkiye'yi savaşa dahil etmek düşüncesinde olmuşlardır.³ Birinci Dünya Savaşı'nın ülkeye verdiği zararları yaşamış biri olarak İsmet İnönü, devletlerarası denge politikası uygulayarak Türkiye'yi savaş dışında tutma düşüncesini gerçekleştirebilmiştir.⁴ Türkiye'de cumhuriyeti kuranlar askerlerin oluşturduğu bir zümre idi.⁵ Bu kurucular, savaş meydanlarından gelmiş, savaşlar içinde yoğrulmuş insanlar oldukları için onlarda savaşın kokusunu çok daha önceden duyan ve gelecek savaşın neler getirebileceğini önceden sezebilen, nitelikler mevcuttu; savaşı bildikleri için de savaştan çekiniyor,

¹ Nurgül Demirbay Balta, *İkinci Dünya Savaşı'nın Ortaya Çıkışının Türk Basınındaki Yansımaları (Temmuz 1939-Haziran 1940)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010, s.1.

² Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, C.I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1995, s.361.

³ Nurgül Demirbay Balta, *a.g.t.*, s.2.

⁴ Balta, *a.g.t.*, s.2.

⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C.II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2017, s.137.

temkinli yaklaşıyorlardı.⁶ Bu gibi etkenlerden dolayı İsmet İnönü Hükümeti'nin 1939-1945 yılları arasındaki dış siyaseti, “savaş dışında kalma stratejisi” ‘dir. Türkiye Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı’nı tarafsız bir bölgeden izlemesine rağmen savaşın olumsuz etkileriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu etkiler, İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si ilgili yapılan çalışmalarda zaman zaman ekonomik zaman zaman sosyolojik olarak kendini göstermiştir.

Kitle İletişimi, kaynak kesimin ilişkileşme amacı ile bilgi, düşünce, tutum ve kanıları alıcı kesim durumundaki büyük ve dağınık bir kitleye aktarım gerçekleştirmek üzere geliştirilmiş araçlarla (gazete, dergi, kitap, radyo, sinema, televizyon filmleri, plak, ses ve görüntü bantları (video), ses ve görüntü diskleri, bilgisayar, internet v.b.) iletilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır.⁷ Bu araçlar herhangi bir bilgiyi çok kısa bir zamanda geniş kitlelere ulaştırabilmekte ve bu nedenle günlük yaşamda önemli bir yer tutmaktadırlar.

Kitle iletişim araçlarının çok çeşitli olduğu gerçeği günümüzde birçok açıdan anlaşılabilir bir durumdur. Ancak teknolojik gelişmelerin günümüzde olduğu kadar gerçekleşemediği dönemlerde Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk çeyreğine kadar “basın” ve “haber alma”, gazeteler ve dergiler aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Osmanlı Devleti’nde basın hayatının 1831 yılında çıkartılan Takvim-i Vekayi ile başlaması Sultan II.Mahmut’un 1829 Edirne Antlaşması’ndan sonra yeniden yapılandırma amacıyla kurulan ıslahat meclisinin bu konudaki önerisi Sultan II.Mahmut tarafından uygun bulunmuş ve ismini de kendisi koyarak ilk gazetenin çıkmasına vesile olmuştur.⁸ Bilgi amaçlı çıkartılmaya başlayan ilk gazete sonraki dönemlerde özel sermayenin devreye girmesiyle gelişmeye ve devlet tekelinden çıkmaya başlamıştır.⁹

William Churchill tarafından çıkarılan 1840 tarihli Ceride-i Havadis gazetesi, yarı resmi niteliğiyle Osmanlı gazeteciliği için önemli bir gelişme olurken daha sonra Agah Efendi tarafından çıkartılan Tercüman-ı Ahval’ in , ilk özel sermayeli gazete

⁶ Aydemir, a.g.e., s.137.

⁷ Yaşar Salihpaşaoğlu, *Türkiye’de Basın Özgürlüğü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s.1.

⁸ M. Kazım Benek, “Osmanlı’da Basının Doğuşu ve 2.Meşrutiyete Kadarki Gelişimi”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.6-7, Siirt, 2016, s.27.

⁹ Benek, a.g.m., s.27.

olması ile gazetecilik ve basın devlet tekelinden uzaklaşmış; 1862’de Şinasi tarafından kurulan Tasvir-i Efkâr ile farklı ivme kazanmıştır.¹⁰ Osmanlı Devleti’nde zamanla gazetecilik faaliyetleri artmış ve zamanla; gerek ulusal gerek yerel birçok açıdan farklı basın-yayın organları türemiştir.

Çalışmamızın merkezinde yer alacak olan ve İsmet İnönü dönemini kapsayan İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki basın-yayın organlarına bakıldığında birçok gazete ve dergi görülmektedir. Ulusal ve yerel gazeteler, edebiyat dergileri, mizah yayınları mevcut olmakla birlikte bu yayınlar kimi zaman ideolojik olarak farklı saflarda yer almışlar; fikirlerini Türk kamuoyuna aktarabilmişlerdi.

1939-1945 dönemindeki basın-yayın faaliyetlerini ve iç gelişmeleri gazeteler üzerinden inceleme noktasında basın-siyaset ilişkisini göz ardı etmemek, daha sağlıklı bir analiz yapılmasına yardımcı olabilir. Osmanlı Devleti’nde basın ve siyaset ilişkisinin görülebileceği önemli olaylardan biri takvimler 1909 senesini gösterdiğinde gerçekleşmiştir. *Serbesti* Gazetesi, ilk sayısında ilan ettiği yayın ilkelerinde hiçbir gruplaşmayı ve partileşmeyi geçerli saymamakla birlikte, İttihat ve Terakki’ye karşı bir cephe aldığını belirtmiştir. Yanı sıra İttihat ve Terakki komitesine karşı yazmış olduğu makaleleriyle bilinen gazetenin kurucusu ve başyazarı Hasan Fehmi Bey, siyasi amaçla öldürülen Türk gazetecilerinden ilki olmuştur.¹¹ Hasan Fehmi, 6 Nisan 1909 günü okul arkadaşlarından Kaymakam Ertuğrul Şakir ile Beyoğlu’ndan Sirkeci’ye gitmekteyken Galata Köprüsü’nü geçtikten sonra Sirkeci Postanesi’nin önünde meçhul bir kişinin kurşunlarına hedef olmuş ve hayatını kaybetmiştir.¹² Bu olay basın ve siyasetin birbirinden bağımsız olamadığı olgusunu gösterebileceği gibi, basının siyaset üzerindeki etkisinin boyutlarını da gözler önüne sermektedir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde birçok ülkenin bu savaşa sürüklendiği bir ortamda Latin Amerika, İsveç, İspanya, İsveç, İrlanda, Portekiz ve Türkiye bu süreçte tarafsızlık ilkesi ile savaş dışında kalma hedefini gerçekleştirmişlerdir.¹³ 1939-1945 yılları arasındaki dönemde Türkiye’deki gazeteler incelendiğinde; basın hayatını, savaşın ve Türkiye’nin bu yöndeki politikalarının

¹⁰ Benek, a.g.m.,s.27.

¹¹ Haluk Perk ve İsmail Günay Paksoy, *İstanbul’un 100 Gazetesi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2012, s.80.

¹² Perk ve Paksoy, a.g.e., s.80.

¹³ Uğur Günay Yavuz, “2. Dünya Savaşı’nın Cumhuriyet ve Tan Gazetelerinde Temsili”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C.3, S.11, Trabzon, 2016, s.2-31.

şekillendirdiği yönünde bir analiz yapmak mümkün olacaktır. İkinci Dünya savaşı dönemi Türkiye’de basın-yayın organlarını incelendiğinde bazı gazetelerin hükümet politikalarının yanında yer aldığı bazılarının ise muhalif; hükümeti eleştiren yayınlar yaptığı görülebilmektedir. Birçok dönemde ve coğrafyada olduğu gibi bu dönemde de basın ve siyasetin birbirinden bağımsız olmadığı anlaşılabilmekte, ”etki-tepki” tarzında bir ilişki içerisinde olduklarından söz edilebilmektedir.

İktidar yakınında görülebilecek *Ulus* gazetesi, müttefik devletlerine yakın olan: *Akşam*, *Vatan*, *Yeni Sabah*, *Tanin*, *Son Telgraf*, *Vakit*, *Tan*; Mihver devletlerinin lehinde yayınlar yapanlar: *Cumhuriyet* ve *Tasvir-i Efkar*’dır.¹⁴ Basın, hükümetin denetimindeki Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından ciddi bir denetime tabi tutulmuş, yapılacak yayınlarda kullanılacak puntoya kadar talimatlar verilmiş, uyulmadığı taktirde önce uyarı ardından da kapatılma cezası uygulandığı görülerek kapatılan gazete ve dergi adları kayıtlara şöyle geçmiştir:

Cumhuriyet 5 ay 7 gün beş kez, *Tan* 2 ay 13 gün 7 kez (12.08.1944’den itibaren süresiz), *Vatan* 7 ay 24 gün 9 kez (30.04.1944’den itibaren süresiz), *Yeni Sabah* 12 gün 2 kez, *Akbaba* 47 gün 4 kez *Son Posta* 11 gün 4 kez, *Haber* 10 gün 2 kez.¹⁵

Bu dönemde süreli veya süresiz şekilde kapatılan gazeteler incelendiğinde basın yayın organlarının siyasi duruşunun ve yaptığı yayınların, hükümetin gazete ve dergiler üzerindeki denetimini arttırmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu tablo, basının siyasetten bağımsız olmadığını; hükümet, siyaset ve basının etkileşim halinde olduğunu göstermektedir.

¹⁴ Yavuz, a.g.m.,s.2-31.

¹⁵ Yavuz, a.g.m.,s.2-31.

BİRİNCİ BÖLÜM: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE UYGULANAN EKONOMİ POLİTİKALARI

1.1. DÖNEMİN EKONOMİK DURUMU

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen savaşın ekonomik alanda yarattığı olumsuz etkilerini yaşamaktan kurtulamadı ve İkinci Dünya Savaşı,1929 Ekonomik Buhranı' nın Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz yansımalarının derinden hissedildiği 1930'lu yıllara yakın bir tarihe denk gelmişti.¹⁶ Daha da gerilere gidildiğinde, henüz yirmi yıl kadar kısa bir süre önce yaşanmış olan Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemlerinden sonra ekonomik ve sosyal yaşamın genelinde bazı tahribatlar meydana gelmiş olmasının ve ekonominin ithalata bağımlı ve hassas yapısının İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinin daha derinden hissedilmesinde rol oynadığı anlaşılabilmektedir. Zafer Toprak'ın ifade ettiği gibi, Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri savaş yıllarıyla sınırlı kalmamış, gelecek nesilleri de kapsayarak etkilerini 1945'e kadar hissettirmiştir.¹⁷

1.2. TARIM POLİTİKALARI

1939-1945 yılları arasında Türkiye'nin ekonomisini sarsan birçok etkenin var olduğu görülebilmektedir. Bu sorunlardan bir tanesi de tarımdır. Savaş yıllarındaki iktisadi durum ve tarım Türkiye'nin İkinci Dünya savaşı yıllarında yaşadığı önemli sorunlarından bir tanesiydi ve 1939 yılında nüfusun %70'i tarımla uğraşıyor;1940 sayımına göre 17.820.950 olan toplam nüfusun 13.475.000'i kırsal kesimde yaşıyordu.¹⁸ Fakat toprak reformu istenildiği gibi gerçekleşememiş; 1920'lerde nüfus mübadelesi sonucu boşalan toprakların çoğu büyük toprak sahiplerinin eline geçmişti.

19

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise üretim düzeyleri gerilemeler göstermiş; buğday üretim oranı 1938'den 1945'e yüzde 49,1938 sabit fiyatlarıyla hububat üretimi ise 1938'den 1945'e kadar yüzde 52 oranında düşüş gözlemlenmiştir.²⁰ Tarımdaki gerilemenin önemli etkenleri arasında yetişkin nüfusun bir milyon kadarının askere

¹⁶ Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye; Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017,s.47.

¹⁷ Metinsoy,a.g.e.,s.47.

¹⁸ Selim Deringil, *Denge Oyunu; İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2015,s.18.

¹⁹Deringil,a.g.e.,s.18.

²⁰ Deringil,a.g.e.,s.19.

alınması, öküzlere ordu adına el koyulması, çiftçinin ürününü değerinin altında devlete satmaya zorunlu tutulması gibi durumlar savaş koşullarının ağırlığını anlama konusunda yardımcı olmaktadır.²¹

1.3. İTHALAT VE İHRACAT

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı dönemi yapılan hazırlıklar ve planlar göz önüne alındığında ekonomik yapıda bazı dengelerin değiştiği gözlemlenebilmektedir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ithalatın değeri 1948 fiyatları ile değeri 1937-1939 arasında yılda ortalama 736 milyon TL’den 1940-1945 arasında yılda ortalama 348 milyon TL’ye gerilemiş, ihracatın 1948 fiyatlarıyla değeri ise 1937-1939 arasında yılda 615 milyon TL’den 1940-1945 arasında yılda 348 milyon TL’ye düşmüştür.²² Savaş dönemi ithalat ve ihracat oranları incelendiğinde tarımda olduğu gibi dış ticarete de bir küçülme gözlemlenebilmektedir. Yakın zaman önce kurulan, hassas bir ekonomik hüviyete yakın durumda denilebilecek Türkiye için bu gibi küçülmelerin bir çok açıdan rahatsızlık verebileceği yorumu yapılabilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ekonomik açıdan sıkıntı yaratan bir başka husus savunmaya harcanan para idi. Yani bütçe oranları incelendiğinde askeri harcamalar yüzde olarak en büyük oranı kapsamaktaydı. Milli Savunma giderleri 1938 yılında 163 milyon TL iken, bu rakam savaş yılları boyunca artarak 1944 yılında 710 milyon TL’ye ulaşacak; ayrıca askeri seferberlik sonucu ekonomiden önemli miktarda emek gücü çekildiği için devlet yaklaşık bir milyon kişilik bir ordunun masraflarını üstlenmek zorunda kalacaktı ve ulaşım olanakları daha çok askeri amaçlarla kullanılmaya başlandığından dolayı devlet harcamaları içinde savunma giderlerinin payının artış gösterdiği gözlemlenebilmektedir.²³

1.4. KROM MESELESİ

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’nin uygulamaya çalıştığı savaş dışı kalma ve dengeleri gütme politikası ticari ilişkilerde de zaman zaman kendini göstermiştir. 1939-1945 yıllarındaki iktisadi veriler incelendiğinde ithalat ihracat

²¹ Deringil, a.g.e., s.19.

²² Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Dönemi’nin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s.213.

²³ Metinsoy, a.g.e., s.51.

oranlarının düştüğü görülürken krom ticaretinin yoğun bir durumda olduğu gözlenebilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nda fiilen bulunan devletler savaş malzemesi üretmek adına bazı hammaddelere ihtiyaç duymuştur. O günün koşulları dikkate alındığında ve Türkiye'nin iktisadi durumu incelendiğinde, genç cumhuriyetin hammadde işleme imkanlarının kısıtlı olabileceği; bu gibi sebeplerden dolayı işlenmiş malzeme ya da gereçlerden ziyade işlenmemiş ürün ihraç etme tercihi anlaşılabilmektedir.

1762 yılında Rusya'da J. G. Lehman tarafından bulunan krom madenine Türkiye'de ilk kez 1848 yılında Harmancık (Bursa) yöresinde rastlanılmış, Türkiye'de krom madenciliği Osmanlılar döneminde başlamış olmakla birlikte, MTA ve Etibank'ın kuruluşundan önceki döneme ait krom madenciliğiyle ilgili pek doküman bulunmamış; krom ihracının tek elden yürütülmesi amacıyla tüm yetkiler İktisat Vekâleti bünyesindeki Etibank'a verilmiştir.²⁴

Kromun Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ihracat payını aşağıdaki tabloda görmek mümkün olacaktır:

Tablo 1.

Türkiye'nin 1938 Ve 1939 Yılları Ocak Ayındaki İhracat Oranları (1000 Türk Lirası)

Ülke	1938	%	1939	%
Almanya	6.871	54.4	6.415	54.5
ABD	1.767	13.1	1.421	12.1
İtalya	999	7.4	1.135	9.6
İngiltere	530	3.9	185	1.6
Fransa	425	3.2	465	4.6
Belçika	253	1,9	263	2.2
Polonya	51	0.4	297	2.5
Yunanistan	98	0.7	190	1.6
Diğer	2.460	15	1.396	11.3
Toplam	13.454	100	11.767	100

Kaynak: Temizer ve Özkan,a.g.m.,s.3.

1925 yılından 1945 yılına kadar olan süreçte krom ihracatının gerçekleştiği görülmekle birlikte; İkinci Dünya Savaşı yıllarına doğru bu oranın üst seviyelere çıktığı anlaşılmaktadır.

Ancak İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de bu madenin ihracatı bir probleme dönüşmüş, savaşa katılan devletler açısından farklı bir boyut kazanmış, günümüzde üzerine çalışma yapılan konulardan biri olmuştur. Krom, savaş sanayii bakımından önemli bir maden türüydü. Savaşta fiilen yer alan devletler için böyle bir

²⁴Abidin Temizer ve M. Selçuk Özkan, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Ticareti' nin Siyasi Ve Ekonomik Sonuçları", *Studies Of The Ottoman Domain*,2013,C.3,S.4,s.4.

maden satın alınması arzu edilebilecek bir ticaret türüydü. Bu yüzden İngiltere ve Almanya, Türkiye’den krom satın alabilmek için mücadele edecek; İngiltere ile 8 Ocak 1940 yılında krom ticareti üzerine bir antlaşma yapılacak ve bu antlaşmaya göre İngiltere’ye düşman bir devlete krom satışı yapılmayacaktı.²⁵ Ancak İngiltere gibi Almanya da Türk kromundan istifade etmek istedi. Türkiye’ye ticaret heyetleri göndererek ikna etmek için çabalayacak ve Türkiye ile 18 Haziran 1941 tarihinde Türk-Alman Saldırmazlık Paktı’nın imzalanmasından sonra 9 Ekim 1941’de 100 milyon liralık bir antlaşma imzalama kararı alınacaktır.²⁶

Almanya ile olan krom ticareti 1943 senesinde 13.564 tonken ertesi yıl bu oran artarak 56.649 tona ulaşmıştır.²⁷ Almanya’nın karşısında yer alan Müttefik devletlerinin düşmanlarına satılan ve satış oranı günden güne artan bu kritik cevherin ticaretini durdurmak için harekete geçtikleri ve bazı politikalar üzerine mesai harcadıklarını söyleyebilmek mümkün olmaktadır. Batılı müttefiklerin Türkiye’ye abluka uygulanmasının düşünülmesine kadar varmış; ancak böyle bir politika ile Türkiye’nin öngörülen bu ablukadan pek bir etkileneceği yaşamayacağı, böyle bir abluka karşısında tamamen Almanya ile ticarete bağımlı hale geleceğini düşünmüşlerdir.²⁸ Türkiye Cumhuriyeti, İngiltere’nin ve ABD’nin sarf ettiği çabalar neticesinde 20 Nisan 1944’te Almanya ile krom ticaretini durduracak, 5 Haziran 1944’te ise bazı Alman gemilerinin boğazlardan Karadeniz’e geçmesine izin verilmemesiyle birlikte Müttefikler ile Türkiye’nin arası daha da açılırken ‘‘Almancı’’ olarak nitelendirilen Dışişleri bakanı Numan Menemencioğlu görevden alınacaktır.²⁹

Krom ticaretinin durdurulması ile ilgili görüşmeler sürerken mecliste söz alan Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu bu konuyu şu şekilde savunmuştur:

“Arkadaşlar bir muharip devletin bitaraflara, diğer muharip tarafa şunu veya bunu satma diye bir talepte bulunması halinde bitaraflık hukuku meselesi orta yere çıkabilir ve bunun üzerinde birçok münakaşalar yapılabilir. Fakat ta 1939 da kabul buyurmuş olduğunuz ve o zamandanberi heran tasvip etmiş olduğunuz harici siyasetimizin umdesi ve esası İngilizlerle olan ittifak muahedesi olduğuna göre biz bitaraf değil arkadaşlar. O halde müttefiklerin bize vermiş olduğu notayı bir bitaraf Devlet gibi değil bir müttefik devlet gibi tetkik etmemiz lâzımgelir. Yaptığımız bütün muamelelerde 1939 danberi şüphe yok ki, başta geçen ve her birinin üzerinde tesir

²⁵ Alper Bakacak, *İkinci Dünya Savaşı Dönemi’nde Ulus Gazetesi’nin İç Ve Dış Politika Değerlendirmeleri*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002, s.108.

²⁶ Bakacak, a.g.t., s.108.

²⁷ Deringil, a.g.e., s.241.

²⁸ Deringil, a.g.e., s.241.

²⁹ Temuçin Faik Ertan, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012, s.265.

hâsıl etmesi lâzım gelen keyfiyet bizim siyasi bağlantımızı ifade eden ittifak muahedemizdir. Bu muahedemize nazaran, Hükümet vaziyeti yakından tetkik etti. Krom müttefiklerce doğrudan doğruya malzeme-i harbiye imaline yarayan ve binaenaleyh kendi aleyhlerine müteveccih olarak yapılmış bütün topların ve tüfeklerin daha kuvvetli çeliklerden imaline salih olan bir maddedir, ki bunun bir müttefik tarafından kendi düşmanlarına verilmemesini rica etmekle istedikleri teşriki mesai sırf bitarafılık hukuku bakımından tetkik edilecek mahiyette değildir.”³⁰

Menemencioğlu, krom ticaretinin durdurulması fikrini uzun açıklamalarla savunarak, krom madeninin silah yapımına yardımcı olduğunu vurgulamakta bu ihracatın tarafsızlığa uymadığı konusu üzerinde durmaktadır.

Almanya ile krom ticaretinin durması üzerine bu dönemdeki ulusal basın organlarından *Vakit* gazetesinde bu haber, ilk sayfada büyük puntolarla yer almıştır.²² Nisan 1944 tarihinde *Vakit* gazetesi, bu gelişmeyi değerlendirirken Almanya’ya krom satışının Türkiye’nin İngiltere’nin müttefiki olduğu halde Almanya’ya harp gücünü arttırma amaçlı ihracatının nasıl olabileceği sorularına Hariciye vekilinin meclis kürsüsünde izahat getirmesinin yerinde olduğu görüşünü savunmuştur.³¹ Ve yazıda şu noktalara değinilmiştir:

“Şimdi artık herkes biliyor ki Türkiye vaktiyle krom isteyen İngilizlere istihsalâtımızı harbin devamı müddetince satmağı teklif ettiği halde üç seneden fazla bir zaman için taahhüt altına girmeyen yine müttefiklerimizdir. Üç sene sonunda Almanlara krom verişimiz de yine İngiliz hükümetinin muvafakatı ile olmuştur. Bu itibarla Almanyaya krom sevkiyatının kesilmesini isteyen İngiliz notasının mânâsı İngilterenin malûmatı haricinde yapılan bir muameleyi protesto etmek değil sadece evvelce vaki olan bir muvafakatın geri alınmasından ibarettir.”³²

Vakit gazetesinin bu yazısında İngiltere’nin tehdidkar bir tutum içinde olmadığı, İngilizlerin savaştığı Almanlara yapılan bu satışın zaten İngilizlerin bilgisinde ve bir nevi izninde gerçekleştiği fikrinin hakim olduğu anlaşılmaktadır. Ve bu notanın bir protesto amacı taşımadığı sadece İngiliz muvafakatının geri alınması amacı taşıdığı dile getirilmektedir.. Aynı yazıda Asım Us’un ‘Türk-İngiliz dostluğuna vurgu yaparak İngiltere ve ABD’yi “müttefiklerimiz” olarak anıyor olması dikkat çekebilecek başka bir husustur.

Aynı yazıda krom cevherinin Almanya’ya satışının durdurulmasıyla ilgili şu satırlara yer verilmiştir:

“Hariciye vekilimizin meclisteki beyanatından anlaşıldığına göre İngiliz ve Amerikan notalarının Türkiyeye gönderilen metni İsviçre ve İsveç gibi tarafsız memleketlere verilen metni arasında pek bir az fark vardır. Bununla beraber hem de elinde krom sevkiyatına devam etmek için hayli sebepler varken hükümetimiz

³⁰ TBMM ZC,D.7,İ.45,C.1,20 Nisan 1944,s.98.

³¹Asım Us, ‘Krom Meselesinde Türkiye’nin Hareket Hattı’, *Vakit*,22 Nisan 1944,s.1.

³² Us, a.g.m.,*Vakit*,22 Nisan 1944,s.1.

kendisine verilen notaları bir müttefik ve dost devlet olmak bakımından tetkik etmiş ve öylece hem İngiltereyi hem Amerikayı tatmin edecek bir karara varmıştır. Bu kararı bildiren Türk cevabî notasının müttefik memleketlerde aynı anlayış zihniyeti ile karşılanacağını ümit ederiz. Türk cevabî notasının bilhassa İngilterede göreceği karşılık tarzı Türk-İngiliz münasebetlerinin bundan sonraki inkişafı bakımından ehemmiyeti olacaktır. Zira Türk efkar-ı umumiyesi İngiltere ile aramızdaki ittifak bağının tatbikatta ve fiiliyattaki kıymetini bu ölçüye göre takdir edeceğini söylemeğe hacet yoktur. Türkiye, kendi hareket hattını ilk gününden beri daima Türk-İngiliz ittifak muahedesinin çerçevesi ayarlamıştır; ancak Kahirede İngiliz hariciye nazırı Edenin yaptığı tekliften sonradır ki muahedenin tatbikatında iki taraf arasında anlayış farkı belirmiştir; bu defa krom meselesi üzerinde başlayan konuşmaların varacağı netice bu anlayış farkının yine ortadan kalktığını ve iki taraf arasındaki münasebetlerin yeniden eski samimi cereyanı aldığını göstermeğe yardım edecektir.”³³

Vakit gazetesindeki Asım Us imzalı bu yazı incelendiğinde Almanya ile olan krom ticaretinin kesilmesinin desteklendiği fikri görülebilmektedir. Yazı, bu gelişmeyi desteklediği gibi Türk-,İngiliz dostluğu üzerinde yoğunlaşıp bu durumun bu dostluğu daha da pekiştireceğini savunarak, bu notaya karşılık Türkiye’nin dost ve müttefik olarak algıladığı devletlerden gelen notaya karşılık İngiltere ve ABD’yi tatmin edecek bir karar verdiğini belirtip bu olayı bir sebep zeminine oturtmaktadır.

Krom ihracatının durdurulmasıyla ilgili *Tanin* gazetesinin 22 Nisan 1944 tarihli Hüseyin Cahit Yalçın’ın kaleme aldığı yazı incelendiğinde ise *Vakit* gazetesine nazaran eleştirel bir düşünce yapısı görülebilmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın, “Krom meselesine dair Hariciye Vekilimizin beyanatı” isimli yazısında hem hükümeti hem de müttefik devletlerinin politikalarını sorduğu sorularla ve yaptığı tahlillerle eleştirmiş ve bu yazı gazetenin ilk sayfasında yer almıştır. *Tanin* gazetesindeki çıkan yazıdaki eleştiriler şu şekilde kaleme alınmıştır:

“Hariciye vekilimiz krom meselesinin tarihçesini yaparken, bazı dedikodulara da temas etmiş ve misal olarak ele aldığı bir tanesini kat’i surette tekzip etmiştir. Filhakika Hariciye Vekilinden bu münasebetle İngiliz ve Amerikan matbuatında tesadüf edilen bütün yanlış neşriyatı birer birer sayıp hepsini ayrı ayrı tekzip etmesi beklenemezdi. Ancak, nutukta iki noktaya hiç temas edilmemiş olması bir eksiklik kalmış hissini veriyor. Müttefik mahfilleri yalnız krom ihracatımızdan müşteki değildiler. Kromdan başka pamuk, deri vesaire gibi ehemmiyetli hammaddelerin de Almanya’ya ve peyklerine verilmesini istemiyorlardı. Bunlar hakkında ne yapıldığı ve bir anlaşmaya varılıp varılmadığı anlaşılmamıştır.”³⁴

Hüseyin Cahit Yalçın, Hariciye vekilinin yani dönemin Dışişleri Bakanı Menemencioğlu’nun konuyla ilgili meclisteki konuşmasını irdelemektedir. Ancak bu nutku eksik bulmakta ve tam olarak Almanya ile ihracatın kesilmesi konusunun

³³ Us, a.g.m.,s.1.

³⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, “Krom Meselesine dair Hariciye Vekilimizin Beyanatı”,*Tanin*,22 Nisan 1944,s.1.

anlaşılamadığını savunmaktadır. Krom cevheri dışında başka hammaddelerin satışının ne olacağı konusunda bir açıklama gelmediğini belirterek nutkun bu konulara netlik kazandırmamasından dolayı tenkit edildiği görülebilmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın yazısında Menemencioğlu'nun nutkunu üç madde ile özetlemiş gazetede şu şekilde yer almıştır:

“1)Türkiye hükümeti bütün harp müddetince İngiltere'ye satmayı teklif ve bu teklifinde ısrar etmiştir.

2)İngilizlerdir ki kromlarımızı yalnız 1940 ve 1941 senelerinde almak istemişler ve bu mukaveleyi tarafların muvafakati şartıyla yalnız 1942 senesi içinde temdit etmeye muvafakat göstermişlerdir.

Binaenaleyh işin bozukluğu başlangıçta Londra'nın hala izah edilememiş olan isteksizliğindedir. Türkiye'nin hüsnüniyeti ta ilk dakikadan itibaren meydandadır.

3)Türkiye hükümeti müttefiki İngiltere'nin istememiş ve almamış olduğu Almanya'ya satmak için Almanya ile bir ticaret antlaşması yaptığı zaman İngiltere'yi haberdar etmiş ve Alman antlaşmasına İngiltere muvafakat göstermiştir.

İşte Almanya'ya Türk kromu bu suretle satılmıştır. Şimdi bize bunu bize bir kabahat diye yüklemeye kalkıldığını gördüğümüz zaman verilecek hükmü her namuslu adamın vicdanına bırakmaktan çekinmeyiz.”³⁵

Tanın gazetesinde yer alan bu yazıda krom satın almayı İngilizlerin sadece iki sene için istediği, Almanya ile yapılan krom ticaretinin İngilizlerin kabulünde ve bilgisinde olduğu vurgulanarak Almanya ile ticaretin kesilmesiyle ilgili nota eleştirilmektedir. Bu çerçevede Almanya ile yapılan bu ticaretin bir kabahat olmadığı, bundan dolayı da müttefiklerin bu tutumunu benimsemekten uzak olduğu görülebilmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın, Türkiye'nin Almanya ile olan krom ticaretini sona erdirmesinin İngiliz basınında hiç olmazsa bir memnuniyet yaratması gerektiğini, onun bile gerçekleşmediğini ve Times gazetesinin memnuniyetsiz tutumunu hayretle karşıladığını belirterek İngiliz basınına da eleştirmekten imtina etmemiştir.

Almanya ile krom ihracatının durdurulması, bir başka ulusal basın organı *Akşam* gazetesinin 22 Nisan 1944 tarihli sayısında geniş şekilde yer bulmuş; birinci sayfasında iki haberle birden okuyucuya sunulmuştur. *Akşam* gazetesinin 22 Nisan 1944 tarihli sayısında Necmeddin Sadak, “*Türkiye'nin Fedakarlığı*” başlıklı yazısında Türkiye'nin bahsi geçen politikasını fedakarlık olarak nitelendirmiştir. Ancak Sadak'ın bu olayı fedakarlık olarak nitelendirmesine rağmen birçok açıdan eleştirdiği görülebilmektedir.³⁶

³⁵ Yalçın, a.g.m.,s.1.

³⁶ Necmeddin Sadak, “Türkiye'nin Fedakârlığı”,*Akşam*,22 Nisan 1944,s.1.

Hariciye vekilinin meclisteki krom işiyle ilgili konuşmasını doğru ve yerinde bulmuş, ve bu nutkun ülkede memnuniyetle karşılandığını belirterek sözlerine şu satırlarla devam etmiştir:

“Numan Menemencioğlu’nun sözlerinden çıkan mâna şudur ki Türkiye, Müttefiklerin notasını, herşeyden önce kendi hakkını ve menfaatini gözetken tarafsız bir devlet gibi değil, ittifakla bağlı olduğu devlete karşı bu ittifak ödevlerini yerine getirmek arzusunda bulunan bir devlet gözü ile karşılaşmış ve müttefikine yardım gayesiyle fedakârlığa katlanmıştır. Bu yardımın tek zaruri şartı, Türkiye’nin maddi imkanları, en tabii temeli de karşılıklı iş birliğidir. Memleketin hayatî ihtiyaçlarını düşünmek soravı karşısında bulunan hükümet, Müttefiklerin bu dileğini bu bakımdan inceliyor ve şimdiden krom satışını durduruyor.”³⁷

Akşam gazetesindeki bu yazıda Türkiye’nin krom ticaretini durdurma kararı tarafsız bir ülkeden ziyade müttefike yardım etmek kapsamında değerlendirilmiş ve fedakarlık olarak tanımlanmıştır. Sadak Türkiye’nin içinde bulunduğu durumu göz önünde tutarak Türkiye’nin bu politikasını karşılıklı iş birliğine bağlamaktadır. Necmeddin Sadak, yazının başında değindiği karşılıklı işbirliği konusuna bir daha dokunmuş, Menemencioğlu’nun söylediklerinden hareketle Türkiye’nin karşılıklı iş birliğine hazır olduğunu vurgulamış; iş birliği konusunu biraz daha açarak bunu Türkiye’nin muhtaç olduğu hayati maddelerin temini olarak sınıflandırmıştır. Türkiye’nin ihtiyacı olduğu hayati maddelerin sağlanması koşulunda hiçbir kimseye bir şey satılmayacağını belirtmiş ve eleştirilerine şu şekilde devam etmiştir:

“Bize bunlar verilsin kimseye bir gram mal satmayız. Bunların, İngiliz ve Amerikan efkârınca bilinmesini ve sanki harbi çıkaran suçlu bizmişiz, yahut bu kanlı harb bizim yüzümüzden sırf bizi kurtarmak için oluyor da, biz, kazanca düşkün bir millet gibi, mal alışverişinde bile fedakârlığa katlanıyormuşuz gibi yanlış propagandalara yer verilmemesini isteriz.”³⁸

Krom ihracatının kesilmesi hadisesi ile ilgili Cumhuriyet gazetesi incelendiğinde Nadir Nadi imzalı yazıda Menemencioğlu’nun meclisteki nutku, “aydınlatıcı tefsirlere ihtiyaç duyulmayacak kadar açık ve pürüzsüz” olarak nitelendirilmiştir.³⁹ Ve bu konuşmanın üzerinden Türkiye Cumhuriyeti’nin krom politikası savunulmuş ve şu cümlelerle yansımıştır:

“1943 yılına kadar yani Mihverin bütün harp sahnelerinde en kuvvetli olduğu sıralarda Almanya’ya krom göndermemekle biz, oportünist bir siyaset gütmendiğimizi bilakis daimel prensiplerden ilham aldığımızı yeterli derecede yeter derecede ispat etmiş bulunuyoruz. 1943 yılında Almanya’ya krom satmamızı mahzurlu görmeyen İngiltere’nin izah etmek vakta biraz güçtür.”⁴⁰

³⁷ Sadak, a.g.m.,s.1.

³⁸ Sadak, a.g.m.,s.1.

³⁹ Nadir Nadi, Cumhuriyet, 22 Nisan 1944,s.1.

⁴⁰ Nadi, a.g.m.,s.1.

Bu yazıda Nadir Nadi'nin Türkiye'nin faydacı olmadığını savunduğu görülebilmekle birlikte, aynı zamanda Mihver devletlerinin en güçlü döneminde krom satışının olmadığına işaret ettiği ve farklı bir bakış açısıyla Türkiye'nin krom politikasını savunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca aynı tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, dış basında Türkiye'nin krom ticaretinden kazançlar sağladığı ve altınlar kazandığına yönelik haberler de yer bulmuş;

*"Biz, ağır başlı olması ile tanınmış bir İngiliz gazetesinin yazdığı gibi büyük kazançlar temin etmek ve altın toplamak için bu harpte ticaret yapmadık. Hariciye vekilimizin işaret ettiği şekilde mihvere yapılmış satışımdan mütevellit bir gram altın bile bankalarımıza girmemiştir. Milletlerin esaslı ihtiyaçları vardır ve bu ihtiyaçlar onun içtimai, siyasi ve iktisadi hareketleri üzerinde de müessir olmaktadır."*⁴¹ şeklinde yansımıştır.

Görülebileceği üzere diğer ulusal basın organlarında olduğu gibi *Cumhuriyet* gazetesinde de Türkiye'nin Almanya ile olan krom ticareti, ülkenin ekonomik ve sosyal yönden zor günler yaşadığı bu dönemde hayati ihtiyaçları karşılama düşüncesine dayandırılmıştır.

1.5. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI TÜRKİYESİNDE GIDA ÜRÜNLERİNE GELEN ZAMLAR

Denge politikası güderek İkinci Dünya Savaşı'na dahil olmamayı tercih eden Türkiye Cumhuriyeti için savaşın etkilerinin ekonomik açıdan olumsuz şekilde seyrettiğinden söz edilebilmektedir. Tarım alanında sıkıntılar yaşandığı gibi askeri harcamaların artmasıyla da iktisadi bakımdan birtakım problemler yaşayacak olan Türkiye, enflasyonun etkisini temel tüketim maddelerindeki fiyat artışında da hissedecektir. Temel tüketim malları, ekmek, buğday, un, pirinç ve yumurta gibi ürünlerdeki fiyat artışlarının halkı doğrudan etkileyebileceği ve insanların savaşın ekonomik etkisini daha hızlı hissedebileceği düşünülebilir. Bu artışların net olarak algılanabilmesi için savaş yıllarındaki fiyat artış oranlarının incelenmesi sağlıklı olacaktır.

1939-1943 yılları arası buğday, un, pirinç ve yumurta fiyatlarındaki değişim:

1939-1943 yılları arasında buğdayda %1.733,unda %966,pirinçte%428, yumurtada %500 fiyat artışı gerçekleşmiş, ekmekte Ankara'da 10.09 kuruştan 40.90 kuruşa, İstanbul'da 9.01 kuruştan 39.08 kuruşa bir yükselme yaşanmış,1938 yılından

⁴¹ Nadi, a.g.m.,s.1.

1944'e ette %494,5,taze sebze %366,2, fasulyede %443,3, nohut %502,3, sadeyağda %469,5,zeytinyağında %568,0, şekerde %744,0, pirinçte %583,7, patatest %390,6, peynirde %376,2, zeytinde %236,3, sütte %405,7, kahvede %498,0, kömürde 258,0, odunda 378,3, sabunda 494,4 oranında artış yaşanmıştır.⁴²

1.6. MİLLÎ KORUNMA KANUNU

İkinci dünya savaşı yıllarında Türkiye'de savaş dışında kalma mücadelesi sürerken, harp yıllarının en başından itibaren vurgunculuk, karaborsa ve ihtikar problemi gibi sorunlar doğmuştur. Yaşanan ekonomik bunalımı, gerek dönemin basın yayın organlarından gerekse dönemi yaşayan insanların anılarından algılayabilmek mümkün olmaktadır. Bu durumun, ülkeyi iktisadi açıdan zor durumda bırakmaya başladığı; hükümeti de bir önlem almaya yöneltmeye başladığı anlaşılabilmektedir.

Türkiye'nin İnönü yıllarındaki savaş ekonomisi ile ilgili Şevket Süreyya Aydemir'in '*İkinci Adam*' adlı eserinde İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye'si eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Aydemir, genç cumhuriyeti tenkit ederken "teşkilatsızlık" ve "hazırsızlık" noktalarına temas etmektedir. Aydemir görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Topyekûn savaş, devletin siyasi, ekonomik, moral bütün kaynaklarının, devlet resmî teşkilâtı dışındaki her türlü müessese ve teşekküllerin ve nihayet fertlerin bütün varlık ve kudretlerinin savaşa katılmasıdır. Devlet, her ferdi ve her maddeyi, zaferin elde edilmesi için kullanacaktır. İşte savaş ekonomisi, daha savaş başlamadan önce, millet yapısında bu öğelerin ve güçlerin, savaş icapları düşünülerek düzenlenmesiydi. Bunun için gerekli bilgi ve örgütlerin hazırlanması ve yönetilmesi işiydi. Böyle bir ekonomi, elbette ki planlı ve güdümlü bir iktisadî teşkilatlanma hareketi içinde yürüyecekti. Yani çağımızın topyekûn savaş zaruretlerini göz önünde tutacak bir hükümet; bir genelkurmay ve millî savunma teşkilâtı; bir milli savunma siyaseti güdecektir. Daha barış içinde bu anlayışa yönelecektir. Böylece de, güdümlü, planlı bir savaş ekonomisi için daha barış devrinde sanayi, tarım ve beslenme işlerini, insan gücü seferberliğini, ticaret ve fiyat politikasını, maliyeyi, ulaştırmayı, hülâsa çağımızda bir bütün teşkil eden millî ekonomi ile millî savunmayı bir arada işleyecek ve örgütleyecekti. Bu topyekûn seferberlik hazırlığını ele alacaktı. İşte Türkiye İkinci Dünya Savaşı patladığı zaman, bu görüş, anlayış ve örgütlenmeden tamamen yoksundu. Yani savaş başladığı zaman Türk savunma sisteminin bu cepheden, tamamen demode ve hazırlıksız olduğu meydana çıktı. Seferberlik hazırlıkları, Birinci Dünya Savaşının ilkel usulleri ve alışkanlıkları içinde yürüyordu. Savaş ekonomisi üzerindeki anlayış yoksunluğu ile teşkilatsızlık ve hazırlıksızlık; İkinci Dünya Savaşı yıllarında hem ordu, hem halk iâşesini sonuna kadar etkiledi..."⁴³

⁴² Metinsoy,a.g.e.,s.61-63.

⁴³ Aydemir, a.g.e.,s.207-208.

Şevket Süreyya Aydemir, eserinde Türkiye'nin savaşa hazırlık konusunda yetersiz olduğunu düşünmekte ve farklı bir bakış açısıyla değerlendirmelerini okuyucuya aktarmaktadır. Daha geniş bir çerçevede savaşa hazırlanmış olunması gerektiğinden bahsederek bu durumun halkı ekonomik açıdan idare etmeyi zorlaştırdığını söylemektedir. Aydemir, savaş öncesi hazırlıklara değinirken “*Müdafaa Ekonomisi*” raporundan bahsetmektedir. Bu gibi hazırlıkların konularına değinmiş ancak bunların olması gerektiği gibi yerine getirilemediğinden bahsetmektedir. Şevket Süreyya Aydemir, bu hazırlıkları ve eleştirisini şu satırlarla okuyucuya sunmuştur:

“Müdafaa ekonomisi anlamını ve müdafaa ekonomisinin başlıca meseleleri olan:

-Memleketin Sulh Kudreti,

-Memleketin Savaş Kudreti,

konularını hareket noktası olarak inceler. Sonra müdafaa ekonomisinin teşkilât problemlerine geçilir. Daha önce de işaret ettiğimiz:

-Siyasî Kontrol,

-İktisadî Kontrol,

-Teknik Kontrol,

-Askerî Kontrol,

-Devletleştirme,

konularını ele aldık. Böylece de:

-Millî Müdafaa Ekonomisi,

-Seferberlik Ekonomisi,

-Savaş Ekonomisi

bahislerinde mesele ve tedbirleri inceledik. Bilhassa İktisadî Müdafaa Servisi rapor ve teşkilât şemasında:

-Sınaî Seferberlik,

-Ziraî Seferberlik,

-Ulaştırma Seferberliği,

-Ticarî Seferberlik,

-Malî Seferberlik,

Ve bunlarla ilgili teşkilatlanma meseleleri ele alınmış ve işlenmiş bulunmaktadır.”⁴⁴

⁴⁴ Aydemir, a.g.e., s.212.

Şevket Süreyya Aydemir, incelenen üzerinde durulan konuları maddeler halinde okuyucuya sunmuş ve savaşın Türkiye’ye etkisinin kırılması yönündeki etütleri açıklamıştır. Ancak kendi deyimiyle bu meseleler “*hakkiyla verimlendirilemeyen çalışmalar*” olmuştur. Dönemin ekonomik verileri, enflasyona dair değerleri ve ulusal basını incelendiğinde bu çalışmaların yetersiz kaldığı yorumu yapılabilmektedir.

Bu dönemde alınan önemlerden biri Milli Korunma Kanunu olmuştur. Gün geçtikçe daha ciddi boyutlara ulaşan karaborsa olaylarına karşı Hükümetin kanuni tedbirler alması yönünde beklentiler artarken Hükümet bu yönde çalışmalar yapıldığını belirterek İstanbul’un önemli bir ticaret merkezi oluşu ve nüfus yoğunluğu nedeni ile ihtikarla ilgili ilk tedbirleri İstanbul’da almıştır.⁴⁵ Ticaret Müdürlüğü bünyesinde 26 Eylül 1939’da bir komisyon kurulmuş ve çalışmalara başlamış; diğer taraftan Ankara’da da çalışmalar devam etmiş, yeni kanun hazırlıkları sürdürülmüştür.⁴⁶ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1939’da Büyük Millet Meclisi’nde yaptığı açılış konuşmasında:

“İçinde bulunduğumuz fevkalâde şartların, iktisadi hayatımızın nizamını muhafaza etmek için, ayrıca kanuni tedbirlere ihtiyaç göstermesi ihtimali vardır. Büyük Millet Meclisi’nin memleketin iktisadi bünyesini sağlam bir surette muhafaza ve devam ettirmek için, isabetli tedbirleri daima ittihaz edeceğine milletimiz emindir” diyerek siyasi iradenin bu konudaki düşüncesini ifade etmektedir.⁴⁷

Dönemin basın organları incelendiğinde savaş ortamındaki Türkiye’de ekonomik problemlerin önüne geçebilme gayesiyle birtakım tartışmalar yaşanıyor olduğu görülebilmektedir. Bu tartışmalar devam ederken iktisadi problemleri giderici çalışmalar giderek hız kazanmış ve somut bir hal almaya başlamıştır. Sanayi Tetkik Heyeti Reisliğine atanan Şevket Süreyya Aydemir’in de içinde bulunduğu bir grup tarafından “Müdafaa Ekonomisi” ne ilişkin hazırlanan rapor II. Dünya Savaşının çıkmasından birkaç gün sonra yani 4 Eylül 1939’da, İktisat Vekaleti’ ne ve oradan da Baş Vekalet’e sunulmuş ancak Recep Peker başkanlığında yeni bir komisyon oluşturulup 6 Ocak’ta çalışmalar başlamıştır.⁴⁸ Komisyon, gruptaki müzakereleri, parti ana

⁴⁵ Alev Özbil, *Türkiye’de Savaş Ekonomisi Uygulaması Olarak Milli Korunma Kanunu (1940-1946)*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2015, s.56.

⁴⁶ Özbil, a.g.t., s.56.

⁴⁷ Özbil, a.g.t., s.57.

⁴⁸ Züleyha Çakmak Aşçı, *İsmet İnönü Dönemi’nde Uygulanan İç Politika’nın İktisadi, Sosyo-Kültürel Etkileri (1938-1950)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012, s.66.

prensiplerini ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu esaslarını temel alan raporu ile 70 maddelik Milli Korunma Kanunu Tasarısını hazırlamıştır.⁴⁹

Başbakan Saydam, kanunun görüşüldüğü gün meclisteki MKK ile alakalı konuşmasında Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

*"Hükümetiniz, bu vazife ve salâhiyetler kendisine verilirken, Büyük Meclis tarafından gösterilen ihtimamdan ne kadar memnun ise, kendisine gösterilen itimada da müteşekkirdir ve o itimada lâîk olmağa çalışacaktır. Dünyanın arzettiği buhranın, memleketimize vaki iktisadî ve ticarî akislerini zamanında karşılamak bizim için ne kadar hayatî bir mesele ise, bu buhranlardan istifade etmek isteyecek olanların fena fikir ve hareketlerine karşı koymak ta, o kadar lüzumlu bir harekettir. Biz hayatta bu halleri görmüş ve acılarını çekmiş bir nesiliz. Tabiatlarımız da ona müsaade kabiliyette değildir."*⁵⁰

18 Ocak 1940 senesinde kabul edilen Milli Korunma Kanunu, ulusal basın tamamına yakınında ilk sayfada büyük puntolar halinde yer almıştır. Tan gazetesinin 19 Ocak 1940 tarihli sayısında, kanunun kabul edilmesi ve Başbakan Refik Saydam'ın beyanatı geniş şekilde yer bulmuştur. Bu beyanatta Milli Korunma Kanunu ile alakalı görüntüden hoşlanmayanlar olduğunu belirten Saydam:

*"Lâkin derhal arzedeyim ki, bu güruh için en az müsait olan muhit Türkiye'dir. Hiç yer bulamıyacakları da saf Türk kalbidir. Bunlar her vakit türlü türlü rivayetler ve iftiralar çıkarırlar, fakat Türklük muhiti içinde istedikleri neticeyi bulamazlar. Şimdi de yeni sermayeler buldular, diyorlar ki: Hükümet felaketzedelerin yardımına vaktinde yetişemedi, milletin verdiği yardımlar muhtaçlara yetiştirilmedi, zelzele muntkasında asayiş temin edilmedi., Arkadaşlarım, bunların nasıl çirkin bir iftira olduğunu siz bilirsiniz. Felâket haberleri ile beraber alâkadarlara verdiğim emirle kendilerini mümkün olan her yardımı ifa edecek derecede bütün salâhiyetlerle teçhiz ettim. Ve derhal lüzumu kadar para gönderdim. İki vekil arkadaşım felâketin ertesi günü zelzele muntkasına hareket ettiler. On gün mütemadiyen dolaştılar. Bütün salâhiyetlerini kullanarak mümkün olan her şeyi yaptılar. Merkez de kendilerinin lüzum gösterdiği her şeyi yaptı. Hiç bir yere para tahsisat sıkıntısı çektiler. Hükümet ve Kızılay bütün vesaitiyle çalıştı."*⁵¹ şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir.

Başvekil Refik Saydam Yapılan eleştirilere açıklayıcı bir üslupla cevap vermiş; zora düşen halkın ihtiyaçlarına yetişildiğini, sıkıntının engellendiğini belirtmiştir. Ancak dönemin basın-yayın organları incelendiğinde ve çeşitli akademik çalışmalara bakıldığında yapılan yardımların yetersiz kaldığı, ülkedeki kıtlığın ve zorluğun üstesinden gelmekte zorluk yaşandığı görülmektedir.

⁴⁹ Aşçı, a.g.t., S.66.

⁵⁰ TBMM ZC,D.6,İ.27,C.1,18 Ocak 1940,s.160-161.

⁵¹ "Başvekil'in Dahili Harici Siyasete Dair Beyanatı", Tan, 19 Ocak 1940,s.6.

Beyanattın devamında Milli Korunma Kanunu ile ilgili satırlara ayrıntılı bir şekilde yer verilmiş, kanunla alakalı hakim olacak zihniyetten ise şu şekilde bahsedilmiştir:

“ *Hâkim olacak zihniyet dediler: Bunu bilhassa çok mühim gördüm. Vatandaşın mümkün olduğu kadar normal hayatını örselemeyecek şekilde olmasına dikkat etmek bizim için bir vazifedir -bravo sesleri- Ve yine iş sahibi vatandaşların normal sailerini ve kazançlarını mümkün olduğu kadar tahdit etmiyecek şekilde olmasına hükûmetimiz gayret edecektir. (Güzel sesleri. Bravo sesleri.)*”⁵²

Saydam, halkın mağduriyetinin önlenmesi için özen gösterileceğinden bahsederek mümkün olabilecek tereddütleri gidermeye çalışmış olsa da bir takım mağduriyetlerin önüne geçmekte zorluk yaşadığından bahsedilebilmektedir.

Milli Korunma Kanunu’na göre halk ve ulusal güvenlik gereksinimlerini karşılayabilecek miktarda üretim yapmaları için sanayi ve maden şirketleri ile küçük sanat kooperatifleri kontrol edilerek, bunlar istenildiği gibi yönlendirebilecek ve bu amaca yönelik olarak şirketlere kredi, malzeme, işçi ve ihtisas elemanları temin edilebilecekti.⁵³ Aynı zamanda devletin ,üretilen ürünleri maliyetin üzerine belirli bir kâr payı ekleyerek satın alabileceği ve gerektiğinde ürünlere bedeli ödenerek el koyabileceği gibi sahiplerine bedeli ödenmek kaydıyla un fabrikalarına, değirmenlere, diğer sanayi ve maden şirketlerine de el koyabilme yetkisi bulunmaktaydı.⁵⁴ Hükümet, Milli Korunma Kanunu’nun kabul edilmesinin ardından kısa bir süre sonra Ticaret Bakanlığına bağlı olarak piyasada az bulunması nedeniyle karaborsaya düşen ürünlerin fiyatını tespit etme yetkisini verdiği Ticaret Ofisini kurmuş; ardından hububat fiyatlarını denetleyebilme amacıyla Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuştur.⁵⁵ Hükümet bu kuruluşlar aracılığıyla piyasayı tekeline tutmaya çalışmış, mevcut durumu kendi şahsi menfaatleri için kullananlar hapis ve para cezasına çarptırılmış ancak bu cezaların caydırıcı etkisi olmadığı görülmekle birlikte Milli Korunma Kanunu halkın lehine olması gerekirken savaş zenginlerinin lehine bir ortam oluşturmuştur.⁵⁶

⁵² Tan, “Başvekil’in Dâhili Harici Siyasete Dair Beyanâtı”, 19 Ocak 1940, s.6.

⁵³ Aşçı, a.g.t., s.68.

⁵⁴ Aşçı, a.g.t., s.68.

⁵⁵ Lale Kırca, *İkinci Dünya Savaşı’nın Ekonomik Ve Sosyal Etkilerinin Türk Basınına Yansımaları (1945-1950)*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2012, s.46.

⁵⁶ Kırca, a.g.t., s.46.

Milli Korunma Kanunu karaborsayı önlemek, vurgunculuğun önüne geçmek düşüncesi ile çıkartılmış; derinlikli bir kanun olmakla birlikte sert olarak nitelendirilebilecek cezai işlemleri de kapsamaktadır.⁵⁷ Gerek mecliste gerekse ulusal basında kanun ile ilgili ihtikar problemini ortadan kaldıracığına yönelik umutvar bir bakış açısı zaman zaman dikkat çekmektedir. Denizli milletvekili Necib Ali Küçük'a'nın Ulus gazetesinde “*Milli Korunma Kanunu’nun Hedefi nedir ?*” başlıklı yazısında kanunun kabul edilme gerekçesiyle alakalı “*Bugün hükümete verilen bu salahiyetler büyük olmakla beraber tamamıyla rejimimizin, Milli sistemimizin hususiyetlerinden çıkan bir zihniyet içindedir*” demiş; kanunun amacına ulaşmasının iki şekilde mümkün olacağını belirtmiştir:

-Üretimi arttırmak,

-İhtikara meydan ve imkan vermemek.⁵⁸

Milli Korunma Kanunu’nun Türkiye’nin içinde bulunduğu zorlu savaş yıllarında amacına ulaşması önemli bir düşünceydi. Askeri harcamalar, karaborsacılık gibi etkenler, hem halkı hem hükümeti zor durumda bırakmış; ülkenin yaşadığı problemleri çözebilmek adına bu kanundan beklentinin kamuoyunda var olduğunu görmek mümkün olmaktadır. Birçok yönden sıkışmış bir pozisyonda olan hükümetin, ülkenin savaş döneminde yaşadığı ekonomik sorunları tamamen ortadan kaldıramayacağı göz ardı edilemeyeceği gibi Milli Korunma Kanunu’nun bazı yönlerden eksik kaldığı yorumu da yapılabilmektedir.

Milli Korunma Kanunu kapsamında narh uygulaması ve fiyat murakabesi ile kar hadleri ve fiyatları belirlenerek bunların dışına çıkılması yasaklanmış; aynı zamanda bazı temel gıdaların karne ile dağıtılması, birtakım tarımsal mahsullerin zorunlu olarak devlete satılması gibi politikalar gerçekleştirilmiştir.⁵⁹ Ancak İnönü Dönemi Türkiye’si için enflasyon ve vurgunculuk gibi problemleri çözmek tam anlamıyla başarılamamış bir hedef olmuştur. Seferberlik çağrısından dolayı tarımdaki iş gücü eksikliği Köy Enstitüleri’ndeki çocukların kol gücüyle giderilmeye çalışılmış, taşra bölgelerden elde edilen hububatla şehirlerin ihtiyaçları giderilmek istenmiştir.⁶⁰ Ancak savaş döneminin neredeyse tamamında kentlerdeki yokluk, karaborsacılık devam etmiş ve bu uygulamanın halka yansması tam olarak gerçekleşmemiştir. Bu

⁵⁷ Bkz. *Tasviri Efkâr*, “Hükümet Yapılacak Tadilata Ait Kanun Projelerini Tamamladı”, 22 Kasım 1942, s.3.

⁵⁸ Aşçı, *a.g.t.*, s.70.

⁵⁹ Metinsoy, *a.g.e.*, s.84.

⁶⁰ Metinsoy, *a.g.e.*, s.84.

sorunsal incelendiğinde Fiyat Murakabe Teşkilatı'nın ve Fiyat Murakabe komisyonlarının yeterli nicelikte ve nitelikte personelinin olmayışı, araç ve gereçsizlik, piyasa ile ilgili yeterli istatistiki veri elde edilememesi gibi etkenler dikkat çekmektedir.⁶¹

Milli Korunma Kanunu, Türk halkının yaşadığı sıkıntıları ortadan kaldırmak ve savaşın yarattığı ekonomik problemleri çözebilmek gayesiyle çıkarılmış olmasına karşın; halkı iktisadi açıdan iyileştirememiş olduğu anlaşılabileceği gibi İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'nin enflasyon oranları incelendiğinde yaşanan ekonomik buhranın Milli Korunma Kanunu'nun ilanından sonraki senelerde de devam ettiği görülebilmektedir.

Dönemin ulusal basını incelendiğinde özellikle Vatan ve Tan gazetelerindeki Milli Korunma Kanunu ile ilgili eleştiriler dönemi okumak açısından fayda sağlayabilmektedir. Vatan, Milli Korunma Kanununa dayanarak hükûmetin, ithalatçıları kontrol altına almak için İthalatçı Birlikleri'ni kurmuş olduğunu ve İhracatçı Birlikleri'ne üye olmayanların ticaret yapmasını yasakladığını manşetine taşımış; bu politikanın önemli uygulamalarından biri Zonguldak'tan İstanbul'a kömür sevkiyatının millileştirmesi olmuştur.⁶² Millileştirme basında da eleştiriye sebep olmuş; Ahmet Emin Yalman gazetesindeki köşesinde ferdi teşebbüse dikkat çekerek:

*“Harp ekonomisi deyince akla gelen önemli husus, devlet işletmeleri işletmeler arasında köprü kurmaktır. Bugün mevcut devlet işletme mekanizmaları iktisadi ölçü ile olgun ve کافی derecede verimli değildir. Böyle bir zamanda inhisarcı bir zihniyetle hususi teşebbüsün yolunu kesmek büyük hatadır. Zonguldak'tan İstanbul'a kömür nakli hususi teşebbüsten devlete geçmiş ve nakliyat kesilmiştir.”*⁶³ eleştirisini getirmiştir.

Milli Korunma Kanunu'nun fiyat belirleme ve iâşe politikasında önemli bir yeri bulunmaktadır.1939-1945 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı iktisadi sıkıntıların başında karaborsacılık ve vurgunculuk gelmekte; bu iki sorunsal yoksul kesimi daha yoksul, stokçuluk ve karaborsacılık yapan kesimi ise haksız kazanç ile daha da zenginleştirmiştir. Milli Korunma Kanunu, bu minvaldeki problemleri ortadan kaldırmaya yönelik çıkartılmış olmasının yanı sıra dönemin ulusal basını incelendiğinde, bu kanun kapsamında devletin ekonomiye müdahalesi ile ilgili eleştirilerin yer aldığı görülebilmektedir.

⁶¹ Metinsoy, a.g.e., s.84.

⁶² İbrahim Erdal, “Muhallif Tan ve Vatan gazetelerine göre (1940-1945) İktisadi Uygulamalar”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.6., S.12., Edirne, 2016, s.7.

⁶³ Erdal, a.g.m., s.7.

Vatan gazetesi, hükümetin gerçekleştirdiği devletleştirme politikasını ve ürünlerinin alım satım işlerinin devlet kontrolünde yapılmasını eleştirmiş, *Tan* gazetesi ise haksız kazanç yolu ile zenginleşmenin önüne geçilemediğinden bahsetmiştir.⁶⁴

Ulusal ve yerel gazeteler incelendiğinde Milli Korunma Kanunu politikasına yönelik eleştirilere sıkça rastlamak mümkündür. Zekeriya Sertel, İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'ın açıklamalarından yola çıkarak altı aylık süreç içinde yalnız İstanbul'da ve yalnız Milli Korunma Kanununa aykırı hareketlerinden dolayı 3067 kişinin mahkemeye verildiğini belirterek bu kişilerin fazla fiyatla gıda maddesi ve mal satmak, malını satıştan kaldırıp saklamak, karne satmak, karnesiz ekmek vermek, gaz, benzin ve mazot ihtikârı yapmak, gizli ve yüksek fiyatla çimento satmak gibi suçlardan dolayı cezaya çarptırıldığını aktararak valinin böyle bir açıklamayı yapma sebebini İstanbul'da ihtikarla mücadele edilmediği düşüncesine yer olmadığını anlatma amacına bağlamış ve karaborsacılığın gizlenmeye çalışıldığını öne sürmüştür.⁶⁵

⁶⁴ Erdal, *a.g.m.*, s.8.

⁶⁵ Erdal, *a.g.m.*,s.9.

İKİNCİ BÖLÜM : İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI TÜRKİYE’DE UYGULANAN EKONOMİK ÖNLEMLER(UYGULAMALAR SONUÇLAR)

2.1. KARABORSACILIK

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, İkinci Dünya Savaşı’nda tarafsız olmayı seçmiş ve denge politikası güderek savaş dışında kalma emelini başarıya ulaştırmıştı. Türk Ulusu, Trablusgarp Savaşı’ndan beri kısa zaman aralıklarıyla kendini savaşır bulmuş; Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Milli Mücadele dönemindeki bağımsızlık mücadelesi dikkate alındığı zaman savaşmanın zorluklarını yaşamış ve bu sıkıntıları bilen milletlerden biriydi. Bu savaşları yakından izlemiş ve yaşamış olan İsmet İnönü önderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti’nin kendisini savaş dışında tutmak ve aynı zamanda savaşın olumsuz taraflarından etkilenmemek için çaba sarf ettiği, birçok politika geliştirdiği görülebilmektedir. Şevket Süreyya Aydemir *İkinci Adam* adlı eserinde İsmet İnönü’nün bu politikasını:

“Ama ne var ki Türkiye’nin başında başka bir dil konuşan, başka değerlere inanan ve hepsinin fevkinde de, hem Hitler’den, hem Stalin’den, hem Churchill’den daha gerçekçi olan ve Birinci Dünya Savaşının tecrübeleri içinde yetişmiş o ufak tefek adam vardı. Ve bu adam, bütün bu ters rüzgârlar arasında tek bir yol arıyordu: Savaşın dışında kalmak!” şeklinde yorumlamış ve İnönü’nün bu stratejisini: *“Tarafsızlık, hatta tarafsız olmasa da gene de savaş dışı kalmak!”*⁶⁶ olarak tanımlamıştır.

Tarihte savaş dönemlerinde, savaşan ya da savaşan ülkelerle ilişkileri devletlerde birtakım ekonomik problemler görülebilmektedir. Bu problemlerden biride karaborsacılıktır ve zaman zaman hem mahkemelere hem basın organlarına ‘‘ihtikar’’ adı ile yansımıştır. İhtikar kelimesi, Türk Dil Kurumu’na göre vurgunculuk manasına gelmektedir. İhtikar problemi Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşadığı önemli bir problem olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti’nin 17,18.ve 19.yüzyıldaki ekonomisi incelendiğinde ihtikar meselesine Osmanlı Devleti’nde de rastlamak mümkündür. Savaş dönemlerinde özellikle temel ihtiyaç maddelerinden olan ürünlerin fiyatlarında aşırı yükselmeler gerçekleşmiş; Viyana kuşatmasından bir yıl önce 1682’de İstanbul’da vakıf hesap defterlerine göre unun kile fiyatı (1 İstanbul kilesi 20,5 okka; 1 okka 1280 gr) 75,6 akçe iken, 1683’te yaklaşık üç kat artarak 210,7 akçeye çıkmış, Osmanlı Rus savaşının başlama arifesinde 1768 tarihinde İstanbul’da unun okka fiyatı (saray için)10,8 akçe iken 1773’te 26,7 akçe olmuş, yine Osmanlı-Rus savaşı öncesinde 1826 tarihinde unun (narh fiyatlı) okka fiyatı 40,2 akçe iken

⁶⁶ Aydemir,a.g.e.,s.162.

1828’de 86,5 akçeye yükseldiği görülmüştür.⁶⁷ Savaş ortamında oluşan ihtikârın önünü almak için *İdare*, ancak savaşın ikinci yılında, gecikmeli olarak, 24 Mayıs 1917 tarihinde “*ihdikârın men-i hakkında*” muvakkat bir kanun çıkarmış; Sadrazam ve Dâhiliye Nazırı Talat Paşa’nın başkanlığında oluşturulan “*Men-i İhtikâr Heyeti*” yayınladığı beyannamede, savaş nedeniyle üretimde meydana gelen düşüş, ulaşım güçlükleri, ücret artışları gibi nedenlerle oluşan fiyat artışlarının normal olduğunu, ancak insafsız muhtekirlerin istifçiliğe giderek yapay fiyat artışlarına yol açtıklarını, bir gün içerisinde bile mal fiyatlarında birkaç kez artış meydana geldiğini vurgulayarak bu gelişmeleri haydutluk/eşkiyalık/vatana ihanet olarak nitelendirmiştir.⁶⁸

Karaborsacılık, Türkiye’de İkinci Dünya savaşı yıllarında önemli problemler arasında yer almaktadır.1939-1945 yılları arasındaki ekonomik yapı incelendiğinde, İkinci Dünya Savaşı’na dahil olunmamasına karşın savaşa katılmışçasına ekonomik bir darlık yaşandığından söz edilebilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında dönemin sosyoekonomik yapısı incelendiğinde halkın bir kesiminin kolay para kazanıp rahat yaşayabildiği diğer bir kesimin ise geçim konusunda birtakım problemler yaşadığı görülmektedir.⁶⁹ Halk kıtlık korkusuyla ürünlere hücum edince bir arz-talep dengesizliğinin ortaya çıkmasıyla birlikte devlet, kendi ürettiği ürünlere zam yaparken, piyasadaki diğer mallar da buna bağlı olarak fiyat artışına maruz kalmış ve karaborsacılık yaygınlaşmıştır.⁷⁰

Bu dönemdeki ekonomik gelişmeler incelendiğinde ihtikar meselesinin ortaya çıkışının aşamalı bir biçimde gerçekleşmiş olduğu anlaşılabilmektedir. Türkiye’de ithalat imkânlarının azalması ihtiyaçların iç pazardan karşılanması zorunluluğuna sebep olmuş; bu durum halkın ihtiyacı olan mallardan başta buğday, arpa, çavdar ve yulaf olmak üzere birçok ürünün devlet tarafından alınması, stoklanması gibi bir sonucu doğurmuş ve bu politika, piyasada bulunan malların azalması, hatta hiç bulunmaması sonucunu beraberinde getirmiştir.⁷¹ Savaş endişesi taşıyan halkın her türlü mala hücum etmiş, erzak ve eşyayı stoklamaya çalışması piyasada azalmış hatta

⁶⁷ Muharrem Öztel, ‘Tanzimat Devri ve Sonrasında Osmanlı Piyasalarında İhtikâr Sorunu’, *History Studies*, C.5,S.2,Samsun,2013,s.319.

⁶⁸ Öztel, *a.g.t.*,s.319-320.

⁶⁹ Sabit Dokuyan, ‘Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme’, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.15,S.2,Eskişehir,2014,s.28.

⁷⁰ A.g.m.s.28.

⁷¹ M. Selçuk Özkan ve Abidin Temizer, ‘İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık’, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,C.2.,S.9,Samsun,2009,s.320.

yok olmuş malların fiyatının yükselmesine yol açmış; bu durumdan yararlanmak isteyen fırsatçı tüccarlar da malını saklayarak yüksek fiyatla piyasaya sürmeye kalkmıştır.⁷² Karaborsacılık faaliyetlerinin, henüz ekonomik refaha erememiş kesim açısından yoksullaştırıcı bir etken olduğunu düşünmek mümkün olmaktadır.

Tablo 2

Temel Tüketim Maddelerinin 1938 Yılı Fiyatlarıyla 1944 Yılı Nisan Ayı Fiyatlarının Karşılaştırılmalı Listesi

Maddeler	1938(kuruş)	1944 (kuruş)	1944 yılı fiyatları (1938=100)
Et	45.52	225.00	494,5
Taze Sebze	7.51	27.50	366.2
Fasulye	18.61	82.50	443.3
Nohut	17.62	88.50	502.3
Sadeyağ	98.82	464.00	469.5
Zeytinyağı	51.85	294.50	568.0
Şeker	28.00	208.50	744.0
Pirinç	26.64	155.50	583.7
Patates	8.32	32.50	390.6
Peynir	48.78	183.50	376.2
Zeytin	39.57	93.50	236.3
Yumurta	1.71	7.00	409.7
Süt	14.70	60.00	405.7
Kahve	120.49	600.00	498.0
Kömür	5.33	13.75	258.0
Odun	370.081	400.00	378.3
Sabun	34.76	172.00	494.4

Kaynak: Metinsoy, *a.g.m.*,s.63.

Yukarıdaki tabloda İkinci Dünya Savaşı devam ederken savaşın ilk beş senesinde temel gıda maddelerindeki fiyat artışları görülebilmektedir. Ürünlerin fiyat değişiklikleri her toplumda ve her dönemde görülebilecek bir iktisadi aksiyondur. Ancak İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde, ürünlerde meydana gelen fiyat değişiklikleri tabloda görüldüğü gibi çok büyük bir zaman aralığında gerçekleşmemiş; ve oransal olarak yüksek bir miktarda gözlemlenmiştir. İhtikarı bu oransal değişimlerin sebeplerinden biri olarak görmek mümkün olmaktadır. Türkiye, her ne kadar tarımla uğraşanların çoğunlukta olduğu bir ülke olmuş olsa da stokçuluk ve üretimin azalması gibi sebepler buğday fiyatlarının artmasına, buğday fiyatlarının artması da diğer ürünlerin zamlanmasına neden olmuştur.⁷³

⁷² Özkan ve Temizer, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s.320.

⁷³ Özkan ve Temizer, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s.322.

Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik durum, hükümeti birçok çözüm arayışına sevk etmiştir. Ticaret Bakanlığı'nın kurduğu "Harp Ekonomisi Bürosu", savaşa katılmış ve savaş dışı kalmış ülkelerle görüşmeler yapmış, iktisadi problemlere bu yönden bir çözüm arayışına başvurmuştur.⁷⁴ Bu durum, ulusal basında da yer bulmuştur:

*"Ticaret Vekâletinin kurduğu Harp ekonomisi bürosu'nun vekâlet makamına bir rapor verdiğini ajanslardan öğreniyoruz. Bu rapor harp içinde olup da harp âfetinin doğurduğu iktisadî zorlukları doğrudan doğruya duyan veya harp dışında bulunup bilvasıta zarar gören muhtelif memleketlerde bu zorluklara karşı alınan mücadele ve korunma tedbirlerini hülâsa etmektedir. Yabancı memleketlerdeki ticaret mümessilliklerimizden bir de bunu kendilerine vazife edinmeleri ve neticeler hakkında hükümetimizi aydınlatmaları kanaatimizce iyi bir usul olmuştur...Gerçi her memleketin, içerisinde bulunduğu iktisadî güçlükler, o memleketin bünyesine uygun bir şekilde giderilmek lâzımgelir; ona göre bir tesviye sureti bulunmak gerekir. Fakat bu güçlüklerin umumî ve müşterek tarafları da vardır ki, onları gidermek için, başka memleketlerden fikir edinmek hiç de faydasız olmaz. İztırabın azaltılması için alınacak tedbirlerin beynelmilel mahiyette bulunmasında hiç bir mahzur yoktur. Bilhassa böyle, bütün dünyanın iktisadî bünyesinde sakatlıklar görüldüğü bir zamanda, şu veya bu nahiye de beliren arızalar hakkında yazılacak reçetenin, umumî tedavi fenninden faydalanması kadar tabii bir şey olamaz."*⁷⁵

Türkiye'de nüfusun büyük bir çoğunluğu tarımla uğraşmaktaydı. Ancak bu durumun, meyve ve sebzelerin karaborsaya düşmesine engel olamadığı görülmektedir. Vakit gazetesi bu konuyu ele alırken, maliyet açısından meyvenin etten sebzedden daha ağır bastığını ifade ederek meyvelerdeki fiyat artışını şu şekilde değerlendirmektedir:

*"Bugün şöyle böyle bir portakal yirmi kuruştan aşağı alamıyoruz. Bir kilo iyi elmanın fiyatı yüz elli, iki yüz kuruşadır. Bu meyvaler, Kaliforniyadan, İtalyan kıyılarından, Fransız bahçelerinden, Nil feddanlarından gelselerdi yine bu kadara mal olmazlardı. Şu halde şimdi piyasada meyvalerin bu azgın, bu akıl almaz pahalılığı nedir? Manavlar, mallarının işportada çürüdüğünden sızlanıyorlar. Halbuki madrabazların hepsi şikâyetçi. Peki ama, meyvalere bu fiyat etiketlerini yapıştıranlar, kendileri değil mi ? O halde kimden kime şikâyet ediyorlar ? Arada sırada öne sürdükleri bir bahaneleri de var. Diyorlar ki :-Geçen yıl, çok kış oldu. Fidanların çoğu dondu. Verim azdır. Tatalım, ki bu doğru olsun. Fakat geçen ne kadar ağaç dondu? Bu azalış mahsulün tutarına göre, yüzde kaçtır? Denildiği gibi kıtlık, bahçelerde başlasaydı, manav dükkanlarında da bunun izleri görülmeyecek miydi? Hayır, dükkânlar, yine geçen seneki kadar dolu. Halde ise sandıklar yine tavanlara çıkıyor. Bu pahalılığı, geçen kışın sertliğinde, ağaçların donuşunda, şunda bunda değil, işi ellerinde tutanların insafsızlığında aramak gerekir. Suç, ne tabiatın, ne de vatan toprağının sadece bu insafsız adamlarındır."*⁷⁶

⁷⁴ Hikmet Münir, "Harp Ekonomisi Bürosu", Vakit, 21 Kasım 1942, s.3.

⁷⁵ Münir, a.g.m., s.3.

⁷⁶ Hakkı Süha Gezgini, "Şaşılacak Bir Pahalılık", Vakit, 14 Şubat 1943, s.3.

1939-1945 yılları içerisinde karaborsacılık faaliyetleri tahıl ve gıda ürünleri ile sınırlı kalmamıştır. Piyasadaki en kıymetli cevherlerden biri olan altının da karaborsaya düştüğü görülmektedir. *Vakit* gazetesi tarafından altın vurgunculuğu ayrıntılı bir şekilde kamuoyuna aktarılmıştır:

*“Altın fiyatı piyasada kırk liraya kadar yükselmişken son bir iki gün içinde otuz liraya kadar düştü. Milli paramıza suikast yapan ihtikâr kodamanlarının bu hareketlerinden doğan neticeyi, yani halkın hayatî ihtiyaç maddelerinde fiyatları düşürmek için hükümetçe alınan tedbirlerin ehemmiyetini daha şimdiden anlamış gibi görünüyorlar. Bir kaç gün içinde altın fiyatlarının 39-40 liradan 30-31 liraya kadar düşmüş olması Türk parasının kıymetine itibar etmiyen spekülasyonların tutundukları ihtikâr siperlerinden çıkarak gerilemeğe başladıklarının alâmetidir. Paralarını altına çevirerek gizli kasalarda saklıyanlar şimdi mümkün olduğu kadar az birer zararla kurtulmak için piyasada satışa çıkıyorlar.”*⁷⁷ *Vakit* gazetesinin, hükümetin aldığı tedbirlerin altın ihtikarı karşısında işe yaradığı görüşüne sahip olduğu anlaşılabilmektedir. Altın stoklayanların hükümet politikaları gerçekleştikten sonra sakladıkları mallarını sattığını ve böylelikle fiyatların düştüğünü öne sürmektedir. Yazının devamında: *“Vaziyet böyle olunca, millî paramızın kıymetinden ve istikbalinden şüphe etmek böyle bir şüphe ile paramızın kıymetini düşürenlere karşı hükümetin sonuna kadar kayıtsız kalacağını sanmak ahmaklık değil midir?”*⁷⁸ denilerek hükümet politikasının olumlu sonuçlar verdiğine bir kez daha vurgu yapılmaktadır.

Ancak yaklaşık bir yıl sonra altın fiyatlarının tekrardan yükselişe geçtiği basında yer almış ve hükümet politikalarının yetersiz kaldığı şu şekilde analiz edilmiştir:

“Merkez Bankası’nın bilânçosunda elli milyon liranın piyasadan kaldırıldığını bildiren kayıtlar da fayda vermedi. Altın, tekrar 34 liraya fırladı. Eşya fiyatlarında da yalancı tenzilât yaftalarından başka hiçbir değişiklik olmadı. Şurada burada “karaborsa”nın hâlâ çöreklandığı yerlerden ısıkları geldiği söyleniyor. Mal fiyatlarının vardıkları en yüksek noktada çivilenişi de gösteriyor, ki bu işte yine bir piyasa hıyanetile karşı karşıyayız. Yukarıda akla yatkın ve iktisat kanunlarına uygun umut demiştim. Doğrudur. Çünkü kasalarına açıktan beş altı yüz milyon lira giren bir devletin parasında, altını imrendiren bir kıymet doğar. Bugün ellerde gezen paranın hepsi 750 milyon lira olduğunu ve bunun da ancak iki, üç yüz milyonunun itibara dayandığını düşünürsek geri kalanının altın karşılığı olduğu meydana çıkar. Şu halde beş yüz, altı yüz milyon liralık vergi alarak, fazla parayı tedavülden kaldıran bir devletin borsasında altın niçin ve nasıl yükselir? Eşya fiyatı neden çıktığı yerde kalır? İktisat kanunlarını öne sürerek, fiyat yükseltenler, şimdi neden yine bu iktisat kanununun emri olan indirmeye katlanmıyorlar? Doğrusu buna akıl erdirmek güçtür. Hangi taraftan bakarsak, bakalım yine çirkin, iğrenç ve hain bir takım olayların döndüğünden şüphelenmemek kabil olmuyor. İlk para zayıf dediler, malı yükselttiler. Fazla para ortadan kaldırıldı. Ama, onlar hâlâ yola gelmediler. Hele altın yükselişinin

⁷⁷ Asım Us, “Altın Muhtekirleri Tehlikenin Kokusunu Aldılar”, *Vakit*, 20 Kasım 1942, s.1.

⁷⁸ Us, a.g.m., s.1.

arkasında bin bir sırrın saklı olduğu akla geliyor. Sanırım ki gün gelecek yine define meraklılarının çoğaldıklarını göreceğiz.”⁷⁹

Benzin ve gazyacı fiyatlarının savaş dönemindeki durumu incelendiğinde bu ürünlerde de gözle görülür bir artış farkedilebilmektedir.16 Ocak 1940 yılında benzinin litresi İstanbul'da 16.60, Ankara'da 19 ve İzmir'de 16.65 kuruş iken, üç yıl sonra 7 Ocak 1943'te İstanbul'da 34.55, Ankara'da 34.35 ve İzmir'de 35 kuruşa yükselmiş; Gazyacının kilosu da aynı tarihlerde İstanbul'da 15.90 kuruştan 30.30 kuruşa, İzmir'de ise 16.05 kuruştan 30.95 kuruşa yükselmiştir.⁸⁰Ülkedeki benzin sıkıntısı basına yansımış öyle ki toplu ulaşım araçlarının benzin yerine kömür ile çalışabilmesi gündeme gelmiştir. Bu konuyu *Akşam* gazetesi şu şekilde aktarmıştır:

“Kamyon ve otomobillerin benzin yerine mangal kömürü ile işletilmesi için ilk tecrübeler yapıldığını evvelce yazmıştık. Belediye sabık makine şubesi müdürü B. Nusret Kulin kamyon ve otomobillere takılan hususî bir cihaz ile benzin yerine mangal kömürü yakmağı temin etmiştir. Mangal kömürü ile kamyon ve otomobil işletmek, Avrupa'da, bilhassa İsveç'te çok taammüm etmiş bir usul olduğundan B. Nusret Kulin ile arkadaşları bu cihazı yapmak için İsveç patentası satın almışlar ve bu suretle İsveç'te tatbik edilen bu usule göre kömür yakacak cihazı yapmışlardır. Şimdiye kadar on tane kamyonu bu hususî cihaz ilâve edilmiştir. Bu kamyonlar da bazı müessese ve şirketlere satılmıştır. Diğer taraftan kömürle işleyen bir kamyon buradan Ankara'ya yolda bir arızaya uğramaksızın gitmiştir. Mangal kömürü ile işliyen hususî otomobillerin de işlemesine müsaade edilecektir. Bir litre benzine mukabil buçuk kilo mangal kömürü sarfedilmektedir. Bir litre benzinin fiyatı 35 kuruş olduğuna göre 19 kuruşluk kömürle aynı iş yapılacaktır. Bu suretle taksi ücretleri de ucuzlayacaktır.”⁸¹

Türkiye'de savaş yıllarında karaborsa, sadece temel gıda ürünleri ve elzem ihtiyaçları karşılayacak ürünlerden oluşmuyordu. Bu duruma *Cumhuriyet* gazetesi'nin Burhan Felek imzalı “Çivi çiviye söker” başlıklı yazısı örnek gösterilebilir:

“Allah kimin varsa bağışlasın! Üsküdar varoşlarında baba yadigârı bir ahşab köşkümüz var. Geçen yaz şurasına burasına bir iki çivi çakalım dedik; mümkün olamadı. Çivi bulamadık. Geldi, gelecek derken kış geldi. Çivi kesmekten çivi çakmaya vakit kalmadı. Nihayet karın şu aklım başıma gelir gibi oldu. Bir istida ile Vilâyet makamına başvurup bir miktar çivi, bir miktar da bağımız için tel istedim. Eksik olmasın, arkadaşlar işi kovaladılar. İstidadımız Üsküdar kaymakamlığına havale edildi. Elden gönderdik. Ricalar ettik. İhtiyacımızı heyeti fenniye tespit etti. Ol miktar çivi ve tele ihtiyacımız anlaşıldı. Evrakımız geri döndü ve günün birinde bu işi üzerine alan arkadaş bana falan dükkândan şu kadar çivi verilmesi hakkında bir ordino getirdi.”⁸²

⁷⁹ Hakkı Süha Gezin, “Altın Neden Yükseldi?”, *Vakit*, 12 Şubat 1943, s.3.

⁸⁰ Özkan ve Temizer, a.g.m., s.322.

⁸¹ “Benzin Yerine Kömür”, *Akşam*, 3 Şubat 1943, s.3.

⁸² Burhan Felek, “Çivi Çiviye Söker”, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1942, s.3.

1942 senesinde ihtikâr birçok yere sirayet etmiş ancak radyo, ampul gibi sanayii ürünlerinde görülemeyebiliyordu. Akşam gazetesi bu durumu şu satırlarla yorumlamaktadır:

“Bütün Avrupa ateşe yanacaktır. Milletler iki taraf olup birbirlerinin üzerine tayyareler sevk edecekler, fabrikaları yerle bir edeceklerdir. Mühassıs işçiler azalacak, istihsal yokluğu çekilecektir...Yukarıdaki malûmattan sonra işte size sermaye!... Bu parayla fiyatı artacak şeyleri alın, saklayın; sonra satar, zenginleşirsiniz... Sorarım size :- Ne alırdınız ? Her halde, bizim memlekette çıkan ziraat ve hafif sanayi mahsullerini değil...Mantık, Garpta istihsal olunan yüksek sanayi emtiasını biriktirmenizi emrederdi., Diyelim ki radyo, ampul...Şaşılacak şey: Radyolar, ampuller ve benzeri şeyler, gene aynı fiyat...Yahut ona yakın...Halbuki pekmez, kuru üzüm, bal, odun, kömür, halı, bulgur, fasulye, yani yüzde yüz bu memleketin mahsulleri alabildiğine...”⁸³ Ancak 1945 senesine gelindiğinde çivi gibi piyasada kolay bulunabilecek bir başka ürün olan ampullerin de karaborsaya düştüğü görülmektedir. Vakıf gazetesi bu karaborsacılığı şu şekilde aktarmıştır: “Mürakabe teşkilâtı: tarafından dün piyasada yapılan kontrollerde Kaledibinde Çelebi Ali sokağında oturan Nesim Tarahan adında bir tüccarın apartmanın araştırma yapılmış 560 Galata Yüksek kaldırımında Nebil Kirat’ın dükkânında 2007 ampul bulunmuştur. Haklarında zabıt varakası düzenlenerek her iki suçlu da Millî Korunma mahkemesine verilmiştir. Öğrenildiğine göre ampullerin tanesi karaborsada en az iki buçuk liraya satılmaktadır. Ayrıca Nesimin evinde 500 kilo tevzie tabi pamuk ipliği de bulunmuştur.”⁸⁴

Vurgunculuk faaliyetleri Türkiye’yi iktisadi problemlerle karşı karşıya bıraktığı gibi, irili ufaklı birçok üretim ve tüketim maddesinin karaborsaya düşmesi; Türkiye’nin sosyokültürel problemler yaşamasına da sebep olmuştur. Karaborsacıların dükkânları yağmalarcasına mal alma yarışı o kadar alışıldık bir hal almıştır ki insanlar artık bu mücadeleyi izlemek için dükkânların önüne toplanmaya başlamışlardır. Son Posta gazetesinin “Karaborsacıdan Başkası Ucuz İthal Malı Alama” başlıklı haberinde bu durum şu sözlerle aktarılmıştır:

“Son günlerde halk bunların satıldığı yerlere mal almaktan ziyade sahne değiştiği halde aktörleri hiç değişmeyen kimselerin yağmaya benzer bir şekilde mal kapıştıklarını seyretmek için birikmektedir. Fazla olarak satan mağaza ve dükkânların da bu arada kepenkleri kırılmakta, vitrinleri alt üst olmakta ve camları parçalanmaktadır. Buraya birikenler pervasızlığı o kadar arttırmışlardır ki sırtlarında biraz evvel başka bir yerden aldıkları kumaşlar, ellerinde ve ceplerinde çeşitli ithalat eşyası olduğu halde gelmekten çekinmemişlerdir.”⁸⁵

İkinci Dünya savaşı yıllarındaki Türkiye’de karaborsacılık adeta bir meslek kolu gibi algılanmaya başlanmış, muhtekirler bu işi çekinmeksizin icra etmişlerdir.

⁸³ Vâ-Nû, “Ampulün Fiyatlanmayıp Pekmezin Fiyatlanmasındaki Mantıksızlık” *Akşam*,3 Aralık 1942,s.2.

⁸⁴ “Ampul Karaborsacılığı”, *Vakit*, 29 Nisan 1945,s.3.

⁸⁵ Kırca, *a.g.t.*,s.69.

İhtikar ve Karaborsacılık, en çok işitilen kelimeler olmakla birlikte 1939-1945 yılları arasında ulusal basında en çok haber yapılan ve köşe yazısına konu olan hadiselerden biri olmuştur.16 Kasım 1942 tarihli *Akşam* gazetesinde “Çarşı Pazar Tefelsüfleri” başlıklı yazıda stokçuluğa ve karaborsa olayına değinilmiş ve yazar gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır:

“Eskiden şöyle düşünürdüm: “Aman kalabalık yer! Şu çamurlu itişli kakışlı çarşıdan geçmiyeyim. Kenardan dolaşırım daha iyi...” Fakat şimdi vaziyet başkalaştı: Hattâ daha dolambaçlı dahi olsa, pazarın ta göbeğinden geçmeği, sağa sola göz atmağı, şimdilik almayıcağım malların fiatlerini bile sormağı lüzumlu buluyorum: Sosyetede başka lâf konuşulmuyor zira... Bunları bilmesem, eskiden neşriyatı takibetmeyen bir cahil ne vaziyete düşerse ben de şimdi ona benziyeceğim... Evvelâ bir bakkalın önünde durdum: Hayret... Gözüme inanamadım... İpe dizilmiş Amasya bamyasını, daha geçen gün buradan 300 kuruşa almıştım. Şimdi, aynı dükkânda(stok halinde bulunduğunu o zaman gördüğüm mal 400 diye etiket taşıyor.) Yanında da diğer bir bamyaya tomarı. Üzerinde 50 kuruş rakamı var. “Nedir bu fiat farkı?...” diye, vaktile bir filozofun eseri üzerinde düşündüğüm gibi dalgın dalgın tefekküre daldım. Fakat malûmatım aldatıyor muydu beni acaba?... Taneler minimini olursa buna “çiçek bamyası” denmez miydi?... Öylesi daha makbul değil miydi?... Bir adım daha yaklaşıncâ gördüm ki, meğer 50 den sonra bir sıfır varmış, silikliğinden dolayı ben onu görmemişim... Buharalı hacılar, kuşbaşı etleri kavurarak boyunlarına gerdanlık gibi asarlarmış; ihtiyaç oldukça keser yerlermiş; “her halde, bu 500 lük Amasya bamyasından gerdanlık yapmak, şimdiki vaziyete göre pek daha uygun olacak!” diye gülümsedim, yürüdüm. Şimdi mahut eski paltoların satıldığı dükkânın önündeyim. Bundan geçenlerde de bahsetmiştim: 130 – 200 arasında müstamel paltolar... Yeni havadis: 225 likler de zuhur etmiş... Bir de 100 liralık var. Tersine çevrilmiş olduğu halde yakası yağlı... (Böyle bir mevzu yazarken rakamlarda ve tarifte mübalâğa edeceğimi karilerim benden ummamalıdır.)”⁸⁶

Akşam gazetesindeki bu köşe yazısında fahiş fiyat artışlarındaki bir gözlemlemeye yer verilmiş ve yazar fiyat artışlarının sebebini nükteli bir biçimde dile getirerek yüksek fiyatlı bamyalar için “gerdanlık” benzetmesi yapmıştır. Yazıda yapılan gözlemlerde olduğu gibi karaborsacılık ülkeye nüfuz etmiş; çarşı, pazar gibi yerlerde değerli ürünlerden değersiz ürünlere kadar ani ve sık fiyat artışları gerçekleşmesiyle birlikte bu aksiyon tüketici tarafından zaman zaman anlamlandırılmamıştır. Halkın sıkça tüketebileceğini düşünülen temel gıda ürünlerinin neredeyse tamamının fahiş fiyatlarla piyasaya sürüldüğü anlaşılabilmektedir. Bu ürünlerden birinin peynir olduğu ve bu ihtikârın nasıl yapıldığı Vatan gazetesine yansımıştır: “Son günlerde peynirciler ellerindeki stokları saklamaktadırlar. Tüccarların bir ihtikâr yaratmalarının önüne geçilmek için tüccarın İstanbul buzhanelerindeki stokları tesbit edilmektedir. Dünkü tesbite göre dokuz bin teneke stok bulunmuştur. İstanbulun bir senelik peynir ihtiyacı altı yüz bin kilo olduğuna göre yalnız İstanbul buzhanelerindeki stok en aşağı dört aylık ihtiyacı karşılamaktadır. Hâlbuki birçok tüccarların peynir stokları da Edirne, Kırklareli, Lüleburgaz, Babaeski, Keşan ve Malkaradaki buzhanelerde. Bazı tüccarlar buradaki peynirlerini buzhane kanalından geçirmeden doğrudan doğruya piyasaya sürmek üzere o gün sarfedebilecekleri peyniri kamyonlarla getirmekte, bu suretle hem buzhane kirasından kurtulmakta ve hem de peynirleri daha fahiş bir fiyatla satmak

⁸⁶ VâNû, “Çarşı Pazar Tefelsüfleri”, *Akşam*, 16 Kasım 1942, s.3.

imkânını bulmaktadırlar.” Gazetede ki habere göre peynirdeki karaborsacılığın nasıl yapıldığı ve ihtikâr probleminin hangi boyutlarda olduğu anlaşılabilmektedir.⁸⁷ Haberdan anlaşılabileceği üzere karaborsacılık faaliyeti içerisinde olan kesimin, bu eylemi bir plan dâhilinde hayata geçirdiği görülmektedir.

Gazeteler incelendiğinde, halkın kuruyemiştten de mahrum kaldığı ve satın almakta zorluk yaşadığı anlaşılmaktadır. Kuruyemiş fiyatlarındaki pahalılık *Tan* gazetesine şu şekilde yansımıştır: “*En çok İzmir havalisinde üzüm suyundan yapılan lâti lokum şeklinde ve köfter adında bir meyve vardır. Eskiden en âlâsı 30-35 kuruşa satılırdı. Mübarek 160 kuruşa fırlamış. Çoğumuzun tadını bile bilmediğimiz dut kurusu 80 kuruşa nazlana nazlana satılıyor. Kilosu 10-15 kuruşa satılırken tenezzül edip evimize sokmadığımız erik kurusu şimdi 80-90 kuruşa. Ancak biraz varyetli olanlarımızın evine giriyor ve hofaş olup sofralarımızı süslüyor. Kayısı kurusu, kalantui yemiş oldu. Kilosu 180-200 kuruşa. Alıp kaynatabilene aşkolsun. Ya pestiller: 80 ile 120 arasında. Alıp ezebilene aşk olsun.”⁸⁸*

Bahsettiğimiz üzere basit ve değersiz görülebilecek ürünler dahi karaborsaya düşmüş ve zor bulunmaya başlanmıştır. Bu durum, *Vakit* gazetesinin 21 Aralık 1941 tarihinde Hikmet Münir’in kalemiyle yer almıştır:

“İhtiyar bir kadın...Elinde iki mumla ağır ağır evine dönüyor... Karşısına bir başka kadın çıkıyor, iki kadının konuşmasından daha kolay ne olabilir? Birinci kadın mumları göstererek bir şey söylemek ister gibi oluyor. Öteki bu imkanı kolaylaştırıyor: -Hayrola!.. Mum mu yakıyorsunuz büyük hanım ?

-Evet evlâdım...Evimde elektrik yok.. kolayca gaz da tedarik edemediğim için, mum yakıyorum.

-Bari daha ucuz mu?

-Nerede?... Her mum için altı kuruş veriyorum. Ve görüyorsunuz ki parmak kadar!.. Hem ne kadar dayanıksız şeyler bilseniz!.. Yemek yiyip, yatsı namazımı kılincaya kadar; eriyip gidiyor...Düşünün gecede altı kuruş.. Benim gibi fakir bir kadın için... Gece vakti muhtaç olduğumuz ışık için elektrik, petrol lambası, yağ kandili hattâ fitil yanında mumun da önemli rolünü hesaplamağa mecburuz... Mum kimler yapar ?Yapmak için ham maddesine ne kadar gider ?Nihayet bakkal ve aktar dükkânlarına gelinceye kadar ne gün fiyat zamları görerek halkın eline geçiyor ?.. Bize kalırsa, bu mütevazı, fakat icabında bizim için pek lüzumlu olabilecek nur menbaı etrafında bir tetkik yapmak gerektiğini zannediyoruz.”⁸⁹

Hikmet Münir’in bu yazısı, mum fiyatlarındaki yüksekliği ve üründeki kalite düşüklüğü bir diyalogla desteklenerek okuyuculara sunulmuştur. Mum gibi kimi zaman önemli bir aydınlatma ihtiyacını karşılayan ve ekonomik açıdan rahatça elde edilebilecek bir ürünün bile karaborsaya düştüğü görülmektedir. İhtikâr meselesinin fiyat yüksekliği dışındaki önemli bir boyutu da kalite düşüklüğü olmuştur. Savaş yılları Türkiye’inde birçok üründe görüldüğü gibi mum gibi küçük ürünlerin de adileştiği ve malzemesinin kötüleştiği anlaşılmaktadır. Esnaf gibi savaşın getirdiği pahalılığı kendi dışındakilere yansıtma olanağına sahip olmayan işçi, memur, küçük

⁸⁷ “Peynirde İhtikâr Yapılıyor”, *Vatan*, 5 Ocak 1941, s.2.

⁸⁸ “Halk kuruyemiştten İstifade Edemiyor”, *Tan*, 8 Şubat 1942, s.3.

⁸⁹ Hikmet Münir, “Mum Fiyatları İle Meşgul Olmalı”, *Vakit*, 21 Aralık 1941, s.3.

köylü ve yoksul kesim birtakım problemlerle karşı karşıya kalmış; bu dönemde ekonomik durumlarında önemli iyileşmeler görülmeyen geçim problemi yaşayan kesimlerin ekonomik durumu iyice bozulmuştur.⁹⁰

İkinci Dünya Savaşı döneminin iktisadi durumu incelendiği zaman birden çok üründe veya eşyada ihtikara rastlamak mümkün olabilmektedir. Bunlardan bir tanesi temel gıda unsurlarından biri olan et olmuştur. *Vakit* gazetesinin 9 Şubat 1943 tarihli sayısında Hakkı Süha Gezgin imzalı yazıda bu konuya değinilmiştir. “*Görüp Düşündükçe*” adlı bölümde “*Et İhtikarı Karşısında*” ismini taşıyan yazısında kasap dükkanlarındaki fiyatları korkunç olarak nitelendirmektedir.⁹¹ Bu durumu ayrıntılı bir şekilde açıklamış; şu şekilde kaleme almıştır:

“*Şöyle böyle etlerin üstünde 210 kuruşluk yaftalar asılı. Bunu endişeli gözlerle günlerce seyrettikten sonra, davanın gazetelere aksettiğini gördük. Dün de belediyenin el koyduğunu ve yapılan incelemeler sonunda, bu fiyat yükselişinin ihtikâr olduğunu öğrendik. Celepler, kendi aralarında fiskos etmişler, mezbahaya hayvan göndermemişler ve bir iki hafta önce, 150 kuruşa yalvara yalvara sattıkları etlere, bu korkunç fiyatı koymuşlar.*”⁹²

Hakkı Süha Gezgin’in eleştirel ve net üslubuna birçok kez rastlanabilmektedir. Gezgin, savaş dönemindeki ihtikar problemini “*kangrenleşmiş bir illet*” olarak tanımlamakla beraber, yazısındaki eleştiriyi biraz daha arttırarak şu şekilde devam etmiştir:

“*Vakit vakit teper. Kirli ve iğrenç ârazını gösterir. İhtikârın yanında işin bir ahlâksız tarafı da vardır: Manda, keçi, koyun hattâ at etlerini de koyun ve sığır diye satarlar. Piyasanın başı boş zamanlarında oynanan bu oyunları, büyük suçlardan saymak, belki fazla şiddet sayılabilir. Fakat sınırlarımızın bin bir tehlikeyle sarıldığı, milletçe silâh elde beklediğimiz, birbirimize dayanmak zorunda kaldığımız şu ana baba gününde en küçük bir hoş görüşe imkan yoktur.*”⁹³

Yazar, eleştirilerine devam ederken ihtikarın büyük suçlar arasında görülmesini gerektiğini belirtmektedir. Bu fiilin ağır suçlarla eş değer tutulması gerektiği veya sert şekilde cezalandırılmasıyla ilgili yorumlar zaman zaman görülebilmektedir. Bu çalışmada yer verileceği üzere bu dönemde karaborsacılık, vurgunculuk gibi eylemlerle alakalı ciddi kanunlar çıkmış ve cezalandırılmalar gerçekleştirilmiştir. Bu kanunların çıkmasında halkın mağduriyetinden dolayı

⁹⁰ Metinsoy, a.g.e., s.66.

⁹¹ Hakkı Süha Gezgin, “Et İhtikarı Karşısında”, *Vakit*, 9 Şubat 1943, s.3.

⁹² Gezgin, a.g.m., s.3.

⁹³ Gezgin, a.g.m., s.3.

gerçekleştirdiği yakarıları ve yüksek tirajlı gazetelerdeki eleştirel köşe yazılarının etkili olduğunu düşünmek mümkün olacaktır.

Yazının devamında eleştirine devam eden yazar şu şekilde yazısına devam etmiş: *“İhtikârın arkasında, bugün vatan hiyaneti seziyoruz. Muhtekiri piyasa casusu sayıyoruz. Vurguncu, istifçi olarak andıklarımızı da iç kalemizin birer düşmanı nazarile bakıyoruz. Şu halde niçin hâlâ kasaplar, celepler yola gelmemişlerdir! Belediye komisyonları, incelemelerile, bu fiyat yükselişinin ihtikâr olduğunu gördükten sonra, acaba ne yapmıştır? Gazeteler, bu nokta hakkında hiç bir şey söylemiyorlar. Halbuki ihtikâr teşhisinin arkasında başka teşebbüslerin, büyük kararların da yürümesi gerekti.*

İhtikâr, memleketi haraca bağlamak, karmanyolaya getirmek, soymak hulâsa adıyla, sanyla hırsızlık değil midir? Öyle ise cezanın da bu suç kadar ağır ve amansız olması gerekmez mi?..”⁹⁴ şeklinde tenkitlerine soru cümleleriyle devam etmiş gazetelerin ihtikârı halka bildirmesi gerektiğini tekrar vurgulamıştır.

Et fiyatlarının normal seyrin dışında yükselişine *Vakit* gazetesinin 12 Şubat 1943 tarihli sayısında rastlanılmaktadır. Yine et ihtikârına değinilmiş: *“Et fiyatlarının niçin bu kadar yükseldiği yolunda yapılan tetkikler sona ermiş ve hayvan borsası raporunu vermiştir. Raporda, son aylarda şehre az miktarda kasaplık hayvan gelmişse de bunun hiçbir zaman et fiyatlarını 230 kuruşa çıkartacak derecede olmadığı, bu işte kasıt olduğu bildirilmektedir. Son gelen koyunların canlı gelen kilosunu 110 kuruştan satmağa sanki elbirliğile karar vermiş gibi hareket edildiğini gören borsa, vaziyete müdahale etmiştir. Neticede canlı koyunun kilosunu 98 kuruştan sattırmak mümkün olmuştur.”⁹⁵* satırlarıyla okuyucuya aktarılmıştır. “Haksız kazanç” olarak nitelendirilen ticari faaliyetlerin ciddi bir boyuta ulaştığı, borsanın koyun fiyatlarına müdahale etmesinden anlaşılabilmektedir.

Et fiyatlarındaki hileli duruma dönemin ulusal basınında sıkça rastlamak mümkün olmaktadır. *Vakit* gazetesinin 1 Mayıs 1945 tarihli sayısındaki *“Toptancı kasapların hileleri anlaşıldı”* başlıklı yazıda kasapların fatura hileleriyle 700 bin lira kazandıkları belirtilmiştir.⁹⁶ Yazının devamı şu şekilde gazeteye yansımıştır: *“Belediye neşriyatımız üzerine işe gereken önemi vererek incelemeler yaptırmış, toptancı kasapların bu şekilde karaborsacılık sayesinde kısa zamanda 700 bin lira temin ettikleri kanaatine varmıştır. Et vaziyetini mahallinde incelemek üzere dün belediye başkan muavini Rifat Yenel ve iktisat müdürü Necati Çillier mezbahaya gitmişlerdir. İncelemeler sonunda etin narh fiyatına etin narh fiyatına bütün kasaplarda bulunabilmesi imkânlarını sağlayacak bazı tedbirler düşünülmüştür. Kuzu eti de bugünkü narh fiyatından ucuza bulunabilecektir. Alınan kararlar iki güne yürürlüğe girecektir.”⁹⁷*

Gazete, kasapların yaptığı vurgunculuklarla alakalı yazısı üzerine belediyenin bu duruma dikkat ettiğini ve gerekli tedbiri aldığını belirtmiştir. Çalışmamızda daha önce de bahsedildiği gibi, İkinci Dünya Savaşı döneminde basının, devleti veya bürokrasiyi yönlendirmede etkin bir araç olduğu yorumu yapılabilmektedir.

⁹⁴ Gezgin, a.g.m.,s.3.

⁹⁵ “Et Fiyatları Yükselişinde Kasıt Var”, *Vakit*, 12 Şubat 1943,s.3.

⁹⁶ “Toptancı Kasapların Hileleri Anlaşıldı”, *Vakit*, 1 Mayıs 1945,s.3.

⁹⁷ “Toptancı Kasapların Hileleri Anlaşıldı”, *Vakit*, 1 Mayıs 1945,s.3.

Kasapların yaptığı vurgunculukla ve memleketteki ihtikârla ilgili Cumhuriyet gazetesinin 10 Şubat 1942 tarihli sayısında Burhan Felek imzalı yazısında geniş çaplı bir analiz yer almaktadır. Yazar, hem et vurgunculuğu yapan kitleyi eleştirmekte hem de ihtikârla mücadelenin kendi tabiriyle “ bir daha kalkınmayacak şekilde ezmek suretiyle cezalandırmak” şeklinde gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur.⁹⁸ Tedbirleri yetersiz bulan Felek, yazısında şu şekilde fikirlerini nakşetmiştir

: “Bundan şu kadar sene sonra, bugünkü hâdiseleri anlatacak olan tarih pek muhtemel ki şöyle diyecek: “İkinci cihan harbi denilen badire dünyayı kasıp kavururken Türkiyenin basiretli ricali memleketi bu ateşten uzak tutmak için ne lâzımsa yaptılar ve böyle bir afetin yurdlarına sarmasına mâni oldular. Lâkin harbin dünya ekonomisine yaptığı fena tesirler memleket ekonomisini de sarstı. Hayat pahalılaştı. Sade dışarıdan gelen eşya değil, bizzat memlekette yetişen yiyecek, giyecek ve içecek maddeleri de baştan yukarı fiatlara çıktı. Buna mâni olmak için türlü tedbirler de alındı. Bu meyanda İstanbulda kasapların nark denilen azamî fiattan fazlaya et satması için kendilerine yemin ettirilmek gibi iktisad edebiyatında benzeri görülmemiş orijinal usuller de tatbik olundu. Çi faide ki ne kasaplar verdikleri yemini tuttular, ne de yemin esaslı bir tedbir yerini tuttu...”⁹⁹

Yazar, açık bir üslupla ihtikârla mücadeleyi eleştirmekte ve kasaplara ettirilen yeminlerin bir işe yaramadığını belirtmektedir. Burhan Felek, yazısının devamında İstanbullunun et gıdasının ceplerin, toptancıların, kasapların elinde bulunduğunu ve bu insanların bu fırsat günlerinde para kazanmaya karar vermiş insanlar olduklarını, yemin ettirmenin ötesinde daha caydırıcı cezalandırmalar gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Vatan gazetesi incelendiğinde, et ihtikârı probleminin “Yılan Hikâyesine Döndü” başlığı ile okuyucuya aktarıldığı görülmektedir. Haber, et fiyatlarındaki yüksekliği şu şekilde yorumlamaktadır: “ Et meselesi son günlerin başlıca mevzuu olmuştur. Etin canlı hayvan fiyatının bir misline satılacağı tesbit edildikten sonra kasaplarla koyun kesen tüccarlar arasında bir ihtilâf çıktığını yazmıştık. Bu hususta dün kendisile görüşen bir muharririmize belediye iktisat müdürü şu izahatı vermiştir: -Perakende satıcılar bize müracaat ettiler. Canlı hayvan fiyatı ile kesilmiş et fiyatı bir misli farktan ve nisbetinin birinci el tüccara ve ne nisbetinin de kendilerine kalacağını tesbitini istediler. Biz de kendilerinden hesaplarını istedik ona göre komisyonda konuşarak cevap vereceğiz. Yalnız bir gazete bir misli fiyatının da fazla olduğunu, esasen bugüne kadar hiçbir zaman emsalinin bir mislini geçmediğini yazıyor.”¹⁰⁰

⁹⁸ Burhan Felek, “Kasapların Yemini”, Cumhuriyet, 10 Şubat 1942, s.3.

⁹⁹ Burhan Felek, a.g.m., s.3

¹⁰⁰ “Yılan Hikâyesine Döndü”, Vatan, 5 Ocak 1941, s.2.

Dönemin gazetelerinde et ve yağ yokluğu bazı yemek tarifi köşelerinde de hissedilebilmektedir. *Vakit* gazetesinin 13 Ekim 1941 tarihli sayısında “*Ev. Kadın. Faydalı. Malumat*” adlı yazıda “*Et, yağ istemeyen lezzetli yemekler*” başlığı ile bu durum görülebilmektedir.¹⁰¹ Dönemin şartlarına ve yokluğuna daha uygun sayılabilecek patatesli bir yemek tarifi verilmiş; seze ve otlarla süslediği taktirde lezzetli bir yemek olacağı konusunda okuyucuya tavsiye edilmektedir.¹⁰²

Savaş dönemindeki pahalılık, *Tan* gazetesindeki farklı denebilecek nitelikte bir yazıyla okuyucuya aktarılmıştır. Gazetede, kişileştirme yapılarak lokanta vitrinindeki yemeklerin kendi aralarında sohbet ettiğinden bahsedilmiştir: “*Enginar-Şu karnı fazlaca kabarık taze gözlerini neden yüzümden ayıramıyor ? Boyuma, posuma, kalıbıma kıyafetime mi tutuldu dersin ? İstakoz- (Gülümsiyerek) Soyzadesin amma pek de anlayışsızsın... Siz sade göbek şişirir, boy uzatırsınız, iri kafanız boş; içinde beyin nâmına bir şey yok! Evlâdım, sana bakan kadıncağz iki canlı...Allah vere de çocuğunu düşürmese, pek imrenmişe benziyor. Enginar- Buyursun, yesin! Ben razıyım, şirin kadın, doğrusu...Yüzünde bir asalet var. İstakoz- sen razısın amma onun kesesi razı değil... Zate.. sizlere, soyzadelik taslıyanlara halkın halini anlatmak deveye hendek atlatmaktan daha güçtür. Listeye baktın mı? Ateş pahasınasın! Seni yutmak herkesin harcı mı?”¹⁰³ Farklı bir üslupla kaleme alınan yazıda yiyecekler konuşturularak yaşanan ekonomik probleme işaret edilmiş, hayat pahalılığı vurgulanmıştır.*

Böyle bir darlık döneminde *Akşam* gazetesinde Şevket Rado, insanların yemek yeme düşkünlüğüne değinmiş ve bu konuyu abartılı bulduğunu aktarmıştır. Yemekten bahsedilmediği zaman savaşın biteceğini belirten Rado, düşüncelerini şu şekilde aktarmıştır:

“İnsanların birer midesi olduğu en çok darlık zamanlarında belli oluyor. Yoksa bolluk zamanlarında mide yalnız ağrıdıkça hatırlanan, söz arasında bahsedilmesi ayıp bir uzuvdur. Gerçi o zamanlar da yemekten söz açılmaz değil, açılır ama yemek sanki mideyi doldurmak maksadile yenmiyormuş da güzel sanatlara dahil bir zevk işi imiş gibi ağza alınır. Çünkü midenin doldurulur doldurulmaz kendisini unutturmak gibi iyi bir huyu vardır. Onun için aklın, yiyecek maddeleri üzerindeki fiyat etiketleriyle ya hiç, yahut pek az meşgul olduğu bolluk devirlerinde insan yalnız ve yalnız kafası olan bir mahlûk gibi görünüyor. Kitaplar okuyan, şiirler söyleyen, yüksek fikirlerle yüklü, resimden, musikiden zevk alıp güzellikler peşinde koşan insanlar! Karşısında saygı ile iki büklüm olduğumuz, konuşmaya başladığı zaman hayran hayran yüzüne baktığımız bir bilginin meselâ pırasa ile sıkı bir alâkası olduğu düşünülür şey midir !”¹⁰⁴

İkinci Dünya Savaşı döneminde birçok piyasada hızlı ve kolay bulunabilecek eşyanın da karaborsaya düştüğü görülebilmektedir. Bu durum, vurgunculuk yapan kitlenin nasıl bir boyutta olduğu konusunda bir fikir verebilmektedir. Dönemin basın

¹⁰¹ “Et, Yağ İstemeyen Lezzetli Yemekler”, *Vakit*, 13 Ekim 1941, s.5.

¹⁰² “Et, Yağ İstemeyen Lezzetli Yemekler”, *Vakit*, 13 Ekim 1941, s.5.

¹⁰³ Refik Halid Karay, “Lokanta Vitrininde Yemekler Konuşuyor”, *Tan*, 8 Şubat 1942,s.3.

¹⁰⁴ Şevket Rado, “Yemek Bahsi”, *Akşam*, 3 Aralık 1942, s.2.

yayın organları incelendiğinde, vurgunculuğun yapıldığı, karaborsacılığın hissedildiği ürünler piyasada kolay bulunabilecek ürünlerde de hissedilmiştir. Bu ürünlerden birinin simit olduğu görülmektedir. *Vakit* gazetesinin 16 Mayıs 1945 tarihli sayısında “ *Simit ihtikârı yapılyormuş*” başlıklı yazıda bir simitçi ustasının ihtikarla ilgili iddiasını ispat ettiğinden bahsedilmektedir:

“50 yıllık simitçi ustalarından Abdullah usta adında biri, milli korunma savcılığına müracaat ederek simitçilerin ihtikâr yaptıklarını, 60 gramlık bir simidin üç kuruşa satılabileceğini iddia etmişti. Abdullah usta iddiasını ispat için dün Hasanpaşa fırınında ilgililerin karşısında bir deneme yapmıştır. Bu denemede, bir çuval undan 1800 simit çıkarılmıştır. Halbuki şimdi bir çuval undan 1400-1440 simit çıkarılabildiği iddia olunarak fiyat ona göre tesbit edilmiş bulunmaktadır.”¹⁰⁵

Simit gibi kolay temin edilebilecek ve diğer tüketim maddelerine nazaran daha ucuz olabilen bir üründe bile vurgunculuk yapılması, karaborsacılığın ve ihtikarın nasıl bir boyutta yaşandığı konusunda bir fikir verebilmektedir.

İkinci Dünya savaşı yıllarında yokluğa düşen ürünlerden biri ise kâğıt olmuştur. Kâğıt tahmin edilebileceği gibi basın-yayın alanında, eğitimde, bürokratik işlerde ve birçok yerde işlev gören ürünlerden bir tanesidir. Bu sebeple kâğıt kıtlığının önüne geçme yollarından biri ithalat olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, *Vakit* gazetesinin 1 Mayıs 1945 tarihli sayısında şu şekilde yer almıştır:

“ Birlikler vasıtasıyla son günlerde Amerikaya 22 bin ton kâğıt sipariş edilmiştir. Bunlar gazete, kitap, ambalaj, okul defteri, vesair kağıdıdır. Sipariş edilen kağıtların akreditif muameleleri de tamamlanmıştır. Bunların altı ay içinde tamamının gelmesi beklenmektedir.

22 bin ton kâğıt, hariçten temin etmekte olduğumuz kâğıt ihtiyacımızı tamamen karşılayabilecektir. Fakat taşıt zorlukları yüzünden Amerikadaki kâğıtların gecikmesi ihtimalini düşünerek, İsviçreye 500 ton kâğıt sipariş edilmiştir. Evvelce de yazdığımız gibi İsviçten iki vapur gelecek ve bu vapurlarla 5000 tonluk kâğıt memleketimize getirilecektir.”¹⁰⁶

Kâğıt sıkıntısının hafife alınmayacak boyutlarda olduğu görülmekle birlikte, birkaç ülkeye tonlarca kâğıt siparişinin verilmesi 1945 Türkiye’sinin savaşa girmediği halde savaştan hangi boyutlarda etkilendiği konusunda fikir verebilmektedir. Savaş dönemi Türkiye, savaş dışında kalmak ve bazı ihtimallere karşı savunma tedbirleri almak gibi problemlerle uğraştığı kadar ülkedeki yokluk ve karaborsacılıkla da mücadele etmek zorunda kalmıştır.

İkinci Dünya savaşı yıllarında Türkiye; vurgunculuk, istifçilik gibi problemlerle mücadele ederken ülkedeki ekonomik darlık hissedilmeye devam etmiştir. İnönü hükümeti, ekonomik sorunlara çözüm bulmak adına çeşitli kanunlar

¹⁰⁵ “Simit İhtikârı Yapılıyormuş”, *Vakit*, 16 Mayıs 1945, s.3.

¹⁰⁶ “Amerika’ya Kâğıt Siparişi”, *Vakit*, 1 Mayıs 1945, s.3.

çıkartarak cezai yaptırımlar uygulamaya çalışmış ancak ihtikar faaliyetleri son bulamamıştır. Bu ekonomik buhranı aşmaya yönelik çözüm önerilerine basında sıklıkla rastlamak mümkün olmaktadır.

Vakit gazetesi, ise içinde bulunulan durumu milli kalkınmanın zayıf olmasına bağlamaktadır. Gazeteye göre bu problemlili dönemin aşılması, milli kalkınmanın güçlendirilmesine bağlanmıştır:

*“Yurdumuzda iktisadî durumun iyileşmesi ve sulh zamanlarındaki seyrine yakın bir seyr takip edebilmesi için her şeyden evvel bilhassa millî istihsali arttırmak lâzımdır. Fakat bu günkü dünya harbi yurdumuzdaki iktisadî tesirlerini bilhassa millî istihsal elemanları üzerinde göstermekte ve içinde bulunduğumuz zor iktisadî duruma da harp tesiriyle millî istihsalin azalması ve günün ihtiyaçlarına kâfi gelmemesi sebep olmaktadır.”*¹⁰⁷

Aynı zamanda milli kalkınmanın neden güç kaybettiğine de değinen Vakit, bu sebepleri; azalan işçi sayısı, ulaşım araçlarının yetersizliği ve ordunun ihtiyaçlarını gidermek adına malların piyasadan çekilmesi olarak görmektedir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin içinde bulunduğu iktisadi bunalımı aşmaya yönelik çözüm önerileri genel çerçevede değerlendirildiği gibi özele indirgenerek, spesifik bir biçimde de okuyucuya sunulmaktadır.¹⁰⁸ Bu doğrultudaki haberlerden biri Cumhuriyet gazetesinde görülebilmektedir:

*“ ‘Âzamî istihsal, asgarî istihlâk.’ Bu dört kelimelik prensipi gerçekleştirmek için, her işte çok çalışmak her şeyi çok az harcamak gerektir. Buna geç kalmış olmakla beraber, artık darlıkların zorile istihlâki azaltacak bir takım tedbirlere baş vuruluyor. Kömür tasarrufu için havagazi ve elektrik sarfiyatını kısmak da bunlardan biridir. Devlet dairelerinde ve yarıresmî müesseselerde, yakacak ve ışık bakımından bir hayli tasarruf temin edilebilir. Kaloriferleri, sobaları az yakmak, elektrikleri kısmak, bir bakışta ehemmiyetsiz gibi görünürse de çok fayda verebilir.”*¹⁰⁹

Gazeteler, ihtikar sorunsalını kimi zaman farklı ideolojilerle kimi zaman ise birbirinden farklı bakış açılarıyla ele almışlardır. Türkiye'nin içinde bulunduğu durum, kimi zaman ılımlı ve olumlu bir şekilde yorumlanmaktadır. Bu minvaldeki analizlerden biri Akşam gazetesinde görülebilmektedir:

*“Fiatler gazetelerde ilân edilince tiryaki arkadaşlarımdan biri ağzında cigara olduğu halde kederli kederli şöyle konuşuyordu: -Şu cigaradan yine kurtulamadık gitti. Fiatleri gördün mü? Yirmi kuruşluk cigara otuz kuruşa çıkmış. Halbuki ben yüz kuruşa çıkmasını bekliyordum. Yani hükûmet bütçeme öyle müthiş bir darbe indirmeli idi ki ben altından kalkmamalı ve binaenaleyh cigaradan kurtulmalı idim! Olmadı yazık...”*¹¹⁰ Şevket Rado'nun kaleme aldığı bu yazıda mizahi yaklaşım tarzı dikkat

¹⁰⁷ “Millî İstihsalimizin Ehemmiyeti”, Vakit, 6 Aralık 1942,s.2.

¹⁰⁸ “Bütün bu ışıkların ancak bir müddettir biraz eksiltilmesi hatıra gelebildi. İstanbul elektriğinin alakalı bir memuru da halka elektrik ışığından tasarruf edilmesini tavsiye ediyor.” Bkz. Burhan Felek, “Yumurta Kapıya Gelince mi?”, Cumhuriyet, 5 Şubat 1942,s.3.

¹⁰⁹ “Işıktan Tasarruf”, Cumhuriyet, 5 Şubat 1942.s.2.

¹¹⁰ Şevket Rado, “En İyisi Alışmamak”, Akşam, 2 Aralık 1942,s.2.

çekmektedir. Dönemi farklı bakış açısıyla yorumlayan bir başka yazar ise Ahmet Hamdi Başar olmuştur: “Bugün Türkiyede realite şudur:18 milyon nüfus 800 bin kilometrede murabbai bir arazide, kendine yetecek kadar mal yetiştirme ve harcama gücüne malik değildir. Hepimiz biliyoruz ki bizim bu gücümüz her herhangi modern bir memleketle kıyas kabul etmiyecek kadar azdır. Eğer biz onlar kadar mal yetiştirmiş olsak, bu günkü istihsalimizi üç misline çıkartmalıyız. Şimdiki çıkardığımız kadar mal elde edip onlar kadar harcamak istesek mallarımız bize –birkaç kalem müstesna- üç ay yetmez. Balkan milletleri kadar pamuklu kullanmak istesek, fabrikalarımızı ve pamuk istihsalâtımızı üç misline çıkartmalıyız. Realiteyi vücade getiren bu durum, ne bugünkü şartlardan, hattâ ne de sadece Türkiye’ye aid tarihî şartlardan doğmamıştır. Bu, tarih içinde doğmuş sebeplerin neticesidir. “Değişen dünya” kitabımda tafsilâtını vermiye çalıştığım bu sebepler üzerinde burada durmayacağım. Yalnız şunu söylemek isterim ki Türkiye uzun seneler kendi yetiştirdiği mallarla ancak kıt kanaat ve borçlu olarak geçinmek mevkiindeydi. Türk inkılâbı, bu duruma sebep olan tarihî şartlara karşı isyandan başka bir şey değildir. Bugün harb karşısında ekonomimizde gördüğümüz noksanlar, bize tarihin mirası olmakla beraber, bundan sonra yapacağımız işlerin ne olduğunu göstermek ve şimdiye kadar yaptıklarımızdaki bazı sakatlıklar varsa onları da ortaya koymak bakımından son derece faydalı olabilir.”¹¹¹

Basının, İkinci Dünya Savaşı yıllarında, ülkedeki gelişmeleri kamuoyuna sunuş biçimi birbirinden farklı olmuştur. Kullandığı punto, habere ayırdığı yer, olaylara bakış açısı gibi etkenlerden yola çıkarak hükümet politikalarına karşı, durduğu tarafı algılayabilmek mümkün olmuştur. Kimi gazeteler olumsuz eleştirilere başvururken kimi gazetelerin ise pozitif bir tablo çizdikleri görülebilmektedir.

’H. Şükrü Baban, *Tasviri Efkâr* gazetesinde enflasyonun faydalı taraflarının bulunmasının mecburi olduğundan bahsetmektedir. Yazısında enflasyona olumsuz bir şekilde bakmamış ve fikirlerini şu şekilde açıklamıştır: “*Filhakika bütün memleketlerdeki bu muameleler hiç sarsıntısız ve mukavemetsiz olmamıştır. Ufak tefek kargaşalıklarla olmuştur, fakat mühim olan nokta şudur: Milletler o fırtınalı devreyi atlatmaya muvaffak olmuşlardır. Bir halde ki enflasyonun umumiyetle ilk ve mühim faydası ve bu çareye başvurulmasının saiki ve illeti böylece umumî bir menfaat temin etmesidir. Bu neticenin hiç kıymeti olmadığı nasıl söylenebilir? Mamafih bunun dışında bir takım faydalar bulunduğu muhakkaktır.*”¹¹² *Tasviri Efkâr* gazetesindeki bu yazıda Baban’ın enflasyona olumlu bir şekilde baktığı görülebilmektedir.

Ulus gazetesi ise Türkiye’nin içinde bulunduğu dönemi olumlu bir tablo çizerek okuyucuya göstermiştir. Ülkenin içinde bulunduğu durumun ele alındığı yazıda, iktisadi problemlere değinilmemiş ülkenin en mesut ve en huzurlu gününde olduğunu ifade etmiştir.¹¹³ *Ulus* gazetesindeki habere göre:

“*Bugünler, yurdumuzun en mesut, en keyifli günleridir; bütün milletçe tarlada ve harman yerindeyiz, ambarlarımız dolmak üzeredir; yüzlerimiz gülüyor. Çeşitli iklimler diyarı Anadolu, yer yer buğday tarlaları, harman yerleri, buğday yığınlarıyla doludur. Bu üç safhanın üçü de ayrı ayrı düğün bayram günleridir. Temmuz ve ağustos*

¹¹¹ Ahmet Hamdi Başar, “Bugünkü Sıkıntılardan Yarının Cennet Türkiye’si Doğabilir”, *Cumhuriyet*,9 Mart 1942,s.4.

¹¹² H. Şükrü Baban, “Enflasyonun Faydalı Tarafı”, *Tasviri Efkâr*,25 Kasım 1942,s.2.

¹¹³ Sabaheddin Sönmez, “Milletçe Tarlada Ve Harmandayız”, *Ulus*, 5 Ağustos 1943,s.2.

sıcağı altında alnımızdan akan ter, artık bir servet kaynağı olmuştur; boşa gitmemiştir. Bazı bölgelerde bu servet, henüz tarladadır: kadın erkek, genç ihtiyar bütün Türk köylüsü daha yeni orağa sarılmıştır. İri taneli altın başaklar, uçsuz bucaksız denizler gibi dalgalanıp durmakta, orağı beklemektedir. Acele ediyoruz: aman yanmasın, aman yatmasın!...Kimi yerlerde harman başlamıştır. Güz ve yaz günlerinde toprağa dökülen Türk enerjisi, derlenmiş, toplanmış, öbek öbek yığınlarla birer çalışma âbidesi halinde yurdun her köşesinde kubbelenmiştir. Bu harmanları ezeceğiz, buğdayını, arpasını çıkaracağız, sapını ayıracağız. Sabırsızlanıyoruz: artık alın terimiz müşahhas hâle gelmiştir. Her kubbenin yanında gerçek değer kümeleri yükseliyor. Ne olur ne olmaz buğdayını sapından hemen ayıralım...Kimi yerlerde ambarların kapısı açılmıştır: arabalar, kamyonlar yığın yığın buğday taşımaktadır. Yıllardır kemerini kasa kasa büzülen ambarlar; artık tatlı bir keyifle esneyip genişlemektedir. Heyecan içindeyiz; servet, umduğumuzdan da fazladır. Hem hacim, hem kalite zengindir. Telâş içindeyiz; aman yağmur gelmeden, küflenip paslanmadan ambarlıyalım. Bugünler, yurdumuzun en mesut, en keyifli günleridir; bütün milletçe tarlada ve harman yerindeyiz, ambarlarımız dolmak üzeredir; yüzlerimiz gülüyor.. Bu sevincimizi bir sosyal hâdise tamamlıyor. Bu yaz bütün talebeler ve öğretmenler de harman yerindedir. Mahsulü ölçüp biçiyorlar, Devlet hissesini ayırıyorlar. Kazancımız, bu Devlet hissesinden de ibaret değildir. Asıl büyük kazanç, yurt çocuklarının harman yerlerinde oluşunda, köyde bulunuşunda, yurdu bütün hakikatleriyle olduğu gibi bulunduğu yerde tanıyışlarındadır. Bugünler keyifliyiz ,milletçe bayram yapıyoruz.”¹¹⁴

Ulus gazetesindeki bu yazıda dönemin zorlukları ve problemlerine değinmeksizin bir biçimde pozitif bir tablo çizilmiş; dönem “bayram” olarak nitelendirilmiştir. Ulus’un birçok yazısında görülebileceği gibi eleştiriden kaçınıldığı ve devlet politikalarına yakın bir çizgide olduğu anlaşılabilmektedir.

2.2.VARLIK VERGİSİ

2.2.1.Varlık Vergisi Kanunu Hazırlık Dönemi

İkinci Dünya Savaşı Türkiye’sinin, içinde bulunduğu ekonomik buhranı çözebilmek adına birçok politika geliştirdiği görülebilmektedir. Bu dönemdeki vurgunculuk ve haksız kazanç sorunsalı, ülkenin yaşadığı önemli problemlerden biri olmuştur.

Hükümet tarafından birçok kez etüt edilen bu durum, Milli Korunma Kanunu ile çözülmeye çalışılmış, ancak istenilen düzeyde bir ekonomik refah sağlanamadığı yorumunu yapabilmek mümkün olmaktadır. Milli Korunma Kanunu tedbirlerine ve bu tedbirlerin basında ele alınış biçimine bir önceki konu başlığımızda değinmiştik. Bu doğrultuda, haksız kazanç problemini aşabilmek adına gerçekleştirilen politikalardan biri “Varlık Vergisi Kanunu” olmuştur.

¹¹⁴ Sönmez, a.g.m.,s.2.

Savaşın başlamasıyla birlikte Türkiye'nin önemli politikalarından biri savaş dışı kalmak olmuştur. Ancak dönem verileri incelendiğinde, savaş dışı kalmaya çalışmanın iktisadi açıdan bazı dengelerin değişmesine yol açtığı görülebilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türk Hükümeti'nin karşılaştığı belirsizlik savaşın sonucuyla alakalı fikir değişikliklerinden ziyade, savaş devam ederken Türkiye'ye yönelen tehdidin niteliğinde ve sıklığında yaşanan değişikliklerden kaynaklanabiliyordu.¹¹⁵

Bu tehditler altında Türkiye'nin savaş dışı kalabilme durumunu, ordu gücünü mobilize etmesine bağlamak mümkün olabilmektedir.¹¹⁶ Bu şartlar altında devletin karşı karşıya kaldığı sıkıntı, sadece bu büyük orduyu besleyerek savaşa hazır halde tutabilmek için gelir kaynakları bulması ve bu şekilde iktisadi dengesini gerçekleştirebilmesiyle sınırlı değil; aynı zamanda, ordunun büyütülmesiyle birlikte büyük miktarlarda iş gücünün üretim alanından çekilerek tüketici hale getirilmesi de problem yaratmış ve Hükümet ülkedeki üretim-tüketim dengesini yeniden kurmak durumunda kalmıştır.¹¹⁷

Dönemin iktisadi verilerine bakıldığında devletin savaşa girmeme düşüncesine sahip olmasına rağmen orduyu hazır halde tutma düşüncesinin, ekonomik dengeleri değiştirdiği görülebilmektedir. Savaş sürecinde gerçekleşen devlet harcamaları Tablo 3 ve Tablo 4'de şu şekilde görülmektedir:

¹¹⁵ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *İktisadi Politikaları Ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si C.II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.18.

¹¹⁶ Tekeli ve İlkin, *a.g.e.*, s.18.

¹¹⁷ Tekeli ve İlkin, *a.g.e.*, s.18.

Tablo 3

Kesin Hesap Kanunlarına Göre Milli Savunma Bakanlığı Harcamalarının Değişmesi (Cari Fiyatlarla)
(Bin Lira)

Yıllar	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947
Kara Kuv.	65.742	130.905	234.751	265.845	405.552					
Hava Kuv.	10.822	15.549	26.364	22.657	36.985					
Deniz Kuv.	7.412	12.343	11.984	16.353	24.849					
Askeri Fab.	9.606	13.100	16.527	16.792	28.472					
Harita Gn. Md.	758	862	906	992	1.480					
Toplam	94.340	172.759	290.529	322.639	497.338	542.517	554.277	247.946	365.217	517.883

Kaynak: İlkın ve Tekeli,a.g.e.,s.20.

Tablo 4

Merkezi Devletin Değişik Kesimlerinin Harcamalarının Toplam Merkezi Devlet Harcamaları İçindeki Payları (Yüzde)

Yıllar	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947
TBMM	1,50	1,11	0,91	0,67	0,71	1,00	1,00	0,99	1,30	0,55
Cumhurbaş.	0,14	0,11	0,08	0,05	0,07	0,09	0,09	0,09	0,09	0,07
Sayıştay	0,23	0,19	0,13	0,07	0,09	0,09	0,09	0,12	0,12	0,12
Başbakanlık	0,90	0,38	0,29	0,31	0,26	0,22	0,22	0,26	0,27	0,20
Danıştay	0,09	0,08	0,06	0,06	0,04	0,04	0,04	0,04	0,05	0,05
İst.Gn.Müd.	0,07	0,05	0,07	0,05	0,03	0,03	0,04	0,12	0,09	0,06
Dev.Meteo.Gn.	0,18	0,15	0,09	0,09	0,07	0,07	0,08	0,08	0,12	0,13
Diyanet	0,19	0,17	0,13	0,12	0,09	0,08	0,10	0,11	0,15	0,16
Maliye.Bak.	8,35	9,20	6,31	5,92	13,03	9,55	9,86	11,61	11,11	11,11
Duyun.Umum.	17,59	13,30	13,46	13,48	11,60	12,37	10,76	14,69	15,51	27,99
Tapu Kadas.	0,44	0,41	0,29	0,29	0,21	0,20	0,24	0,25	0,30	0,34
Güm. Ve Tek.	1,88	1,51	0,98	0,92	0,93	0,95	1,14	1,14	1,34	1,17
İçişleri Bak.	1,57	1,29	0,98	0,97	0,73	0,74	0,96	1,00	1,49	1,20
Basınve Haber. Gn. Md.	0,06	0,04	0,17	0,18	0,18	0,22	0,27	0,28	0,49	0,42
Emni. Gn.Md.	2,18	1,84	1,34	1,36	1,30	1,28	1,57	1,68	1,89	1,94
Jandarma	3,59	2,98	2,32	2,23	2,54	2,55	2,65	2,47	2,87	2,15
Dışişleri Bak.	1,14	0,94	0,62	0,57	0,40	0,37	0,40	0,43	1,46	0,75
Sağ. ve Sos. Yardım. Bak.	3,94	2,94	2,06	1,94	1,69	1,51	2,11	2,79	2,72	2,38
Adalet Bak.	3,07	2,44	1,75	1,81	1,52	1,51	1,74	1,79	2,15	2,30
Milli Eğt. Bak.	5,22	4,20	3,32	3,77	3,73	5,19	6,52	2,96	10,34	6,28
Bayın. Bak.	12,95	10,33	10,61	6,54	4,59	6,92	6,47	7,80	8,05	5,72
İktisat Bak.	2,10	0,80	0,86	0,60	0,36	0,33	0,35	0,75	0,73	0,50
Tarım Bak.	2,32	2,03	1,20	1,20	0,96	1,23	1,73	2,24	2,44	1,69
Milli Sav. Bak.	30,31	43,32	53,24	55,44	54,42	52,52	51,12	40,88	35,38	32,04
Ulaş. Bak.	--	0,51	0,30	0,27	0,30	0,76	0,22	0,23	0,27	0,18
Ticaret Bak.	--	0,36	0,24	0,24	0,16	0,14	0,16	0,14	0,18	0,18
Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: İlkın ve Tekeli,a.g.e.,s.21.

Tablo 3 ve Tablo 4'deki sayısal veriler incelendiğinde 1939-1945 yılları arası askeri harcamaların savaş öncesine kıyasla daha yüksek olduğu görülebilmektedir. 1938 dönemi ile karşılaştırıldığında savunma giderlerinin yaklaşık yüzde 80 artmış olduğu görülmekte; bu harcamalar kuvvet komutanlıkları bazında incelendiğinde ise yaklaşık yüzde 600 bazında bir artış gözlemlenmektedir.

Milli Savunma harcamalarının oransal olarak hızlı bir biçimde yükselmesi, diğer unsurların kendi aralarında paylaşacakları bütçe payının küçülmesine sebep olmuş; bu durum da devletin savunma dışındaki tüm icraatlarında bir pay düşmesi problemine sebebiyet vermiştir.¹¹⁸

Meclisteki tartışmalar incelendiğinde, ülkenin yaşadığı ekonomik bunalımı görebilmek mümkün olmaktadır. Muğla Mebusu Org. İzzettin Çalışlar'ın bütçe ile ilgili konuşmasından devletin yaşadığı bütçe problemleri anlaşılabilmektedir:

“400 milyonluk bütçenin %25'i borçlara ayrılmıştır ki, uygun bir şey değildir. %25'i orduya ayrılmıştır, yetersizdir. %11'i Maliye'ye ayrılmıştır ki, 400 milyon liranın sağlanması ve yönetilmesi için 44 milyonluk harcama çoktur. %8,5'i İçişleri'ne ayrılmıştır, azdır. %7'si Milli Eğitim'dir ki, ödenek arttırılmış olduğu için hükümeti kutlarım. %3,5'i sağlık işlerine ayrılmıştır, azdır. %2'si Tarım Bakanlığı'na ayrılmıştır, pek azdır. Ekonomi Bakanlığı'na %1 ayırmak, gelişimini istediğimiz sanayi işlerini geri bırakmak demektir. Bayındırlık işleri için %5 çok sayılmaz. Öteki bütün harcamalar da %12'dir ki, bunda da bazı kısıtlamalar yapılmalıdır.”¹¹⁹

Savaş dönemi içinde; devletin bütçe dengesinin değişmesi ve ithalat-ihracat faaliyetlerinin sekteye uğraması gibi aksiyonlar, birtakım iktisadi problemlere sebep olmuştur. Bu dönemde enflasyon oranlarının yükselmesi ve birçok temel tüketim maddesi zor bulunur hale gelmesi, vurgunculuk, stokçuluk, haksız kazanç gibi faaliyetleri beraberinde getirmiştir. Dönemin sosyo-ekonomik yapısı incelendiğinde hayatın pahalılaştığı, en zorunlu ihtiyaç maddelerinin dahi karaborsaya düştüğü, yüksek fiyatlarla karaborsada alışveriş yapılmasının normal hale geldiği anlaşılabilmektedir.¹²⁰

Ülkenin yaşadığı ekonomik sıkıntıları dile getiren bir başka milletvekili, Afyon Mebusu Berç Türker olmuştur. Türker'e göre : *“1941 yılı sonunda ve 1942 yılı başında ve kış içinde hayat pahalılığı, yiyecek sıkıntısı, buğday ve arpa kıtlığı, kömür yetersizliği oldu. Ticaret Bakanlığı, hayat pahalılığına karşı aldığı tedbirlerde esnaftan yardım görmedi. Narh konan mal piyasadan kalktı ve el altından yüksek*

¹¹⁸ İlkin ve Tekeli, a.g.e., s.21.

¹¹⁹ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-III 1939-1945 Milli Şef Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.158.

¹²⁰ Goloğlu, a.g.e., s.173.

fiyatla satıldı. Para kazanmak hırsına yakalanmış tüccar ve esnaf grubu halkın güçsüz olanlarının sırtından para kazanmaya çalıştı ve çalışıyor. Mesela, 500 bin lira sermayeli bir şirket, bir milyon lira kâr göstermiştir. Bunu sağlamak için yalanlar ve zararlı söylentiler de çıkarıldı. Hükümetimiz, hayat pahalılığının doğurduğu sıkıntıyı bir dereceye kadar hafifletmek amacıyla maaşlara zam yaptı, fakat pahalılık devam ettikçe ve fiyatlar yükseldikçe zam için verilen paranın alım değeri azaldı. Yapılacak iş, fiyat istikrarını sağlamaktır. Oysa vurgunculuk en önemli maddemiz olan ekmeğe de pençesini taktı. Üretimin arttırılmasına çalışılmalıdır.”¹²¹

Berç Türker’in konuşmasından ülkedeki vurgunculuğun ve haksız kazancın nasıl bir boyuta ulaştığı görülebilmektedir. Daha önce değindiğimiz üzere, ihtikarın en basit tüketim maddelerine kadar sirayet etmiş olduğu ve ekmeğin dahi bundan etkilendiği anlaşılmaktadır.

Ülkenin bu buhranlı döneminde, iktisadi yapıyı iyileştirmek adına birden fazla politika gerçekleşmiştir. Savaş dönemi Türkiye’yi yöneten Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu, harp iktisadi problemlerine karşı birbirinden farklı yaklaşımları temsil etmekteydiler.¹²² İki hükümetin icraat dönemleri incelendiğinde, karşılaşılan ekonomik sorunların aynı olduğu fakat çözüm noktasında yetersiz kalındığını görmek mümkün olmaktadır.¹²³ Refik Saydam Hükümeti, savaşın getirdiği ekonomik problemler karşısında katı tedbirlerin çoğunlukta olduğu bir politikayı benimsemiştir. Alınan her mücadele kararı, yeni mücadele kararlarını doğururken yeni kararlar da sıklığı ve sertliği getirmiştir.¹²⁴

Refik Saydam’ın ölümüyle hükümet değişikliğinin yaşandığı 1942 yılı, Türkiye’nin savaş politikaları açısından önemli bir yıl olmuştur.¹²⁵ Saydam Hükümeti’nden sonra kurulan Şükrü Saraçoğlu Hükümeti’nin, savaş problemlerinin çözümü noktasında farklı bir politika ile hareket ettiği görülmektedir. Bu farkın hem stratejik olarak hem de çıkartılan kanunlar özelinde gerçekleştiğinden bahsetmek mümkün olmaktadır.

1942 yılının ikinci yarısı incelendiğinde, iktidara gelen Saraçoğlu Hükümeti’nin, daha önce alınan sıkı kararlardan çoğunu kaldırarak veya değiştirerek uygulanması daha kolay yeni politikalar benimsediği görülmektedir.¹²⁶ Bu dönemde

¹²¹ Goloğlu, a.g.e., s.158.

¹²² Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*, İmge Kitabevi, Ankara, 2019, s.91.

¹²³ Boratav, a.g.e., s.91.

¹²⁴ Goloğlu, a.g.e., s.177.

¹²⁵ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, a.g.e., s.39.

¹²⁶ Goloğlu, a.g.e., s.177.

Milli Korunma Kanunu'nun uygulamaları belli ölçüde hafifletilmiş, iktisadi hayat üzerindeki sıkı denetimler gevşetilmiş ve ürünün yüzde 25'inden fazlasının piyasa fiyatlarından satımı çiftçi için serbest bırakılmıştır.¹²⁷

Yeni İktidar'ın gerçekleştirdiği hamlelerden farklı bir strateji izlediği anlaşılabilmektedir. Ancak hükümetin takip ettiği politika bunlarla sınırlı kalmamıştır. Goloğlu, Saraçoğlu Hükümeti'nin Türkiye'nin harp ekonomisine yönelik aldığı tedbirleri şu şekilde kaleme almaktadır:

“1-Yüksek memurların yalnız kendilerine birer kat elbiselik kumaş, orta memurların kendilerine ve eşlerine birer kat elbiselik kumaş, küçük memurların kendileriyle eşlerine birer kat elbiselik kumaş ve kendilerine birer çift de ayakkabı verilmesi için hazırlanan kanun tasarısı meclise verilmiştir.

2-İngiliz ve Amerikalılardan istediğimiz hububattan vadedilen on beş bin tonluk buğdaylar getirilip teslim edildi. İngilizler ayrıca 7800 ton arpa vadettiler ki, yarısından fazlası verildi. Amerika da 6000 ton daha buğdayı emrimize amade tutuyor. Bu tür yardımlar devam edecek. Hububatın nakli için vasıta aradık. Portekiz limanlarındaki Alman gemilerini, Portekiz Hükümeti muvafakat etmediğinden satın alamadık. İsviçre ile olan konuşmalarımız da olumlu yolda değildir. Amerika'daki Panama bandıralı vapurları satın alamadık. Fransızlarla yapılan görüşmeler de olumlu bir sonuca varamamıştır.

%25 hububat alımı ile toplam 7-8 milyon ton olan memleket hububatından 1,5 milyon kadarını elimize geçireceğimizi sanıyorduk.

Fakat çiftçilerin borçlandığı miktarın 900 bin tonu zor bulduğunu gördük. Bu, kötü tespitten oldu. Çünkü tespit, mahsul yeşil iken yapıldı ve çiftçi de birbirini kayırdı. Bazı yerlerde mahsulün bozulmasından dolayı durum kötü oldu ise de çiftçinin ödemesi genellikle düzenli oldu. Dışarıdan da 50 bin ton buğday getirdik. Artık bugün hububat konusunda fiyat manevralarına elverişli şekil yoktur. Fakat %25'ler de, elimize, her çeşit manevrayı yapmaya elverişli miktarı vermemiştir. Bu nedenle elimizdeki hububatla geçici bir ferahlık için piyasaya girmedik ve kara gün için sakladık. Büyük şehirlerin ihtiyacı için piyasadan hububat alarak ekmek ihtiyacını karşıladık.

3-Hazırlanmakta olan hububat dar ve sabit gelirli ailelere ucuz fiyatla dağıtılacaktır.

4-Pirinç mahsulünün %15'ini satın alıyoruz. Bir kısmını orduya vereceğiz, mühim bir kısmını da pahalılık kurbanlarına maliyet bedeli ile dağıtacağız.

5-Zeytinyağının sıkıntısı ve fiyatının günahı bu işin ticaretini yapan birkaç kişiye aittir. Satın alıp topladıklarımızı maliyet fiyatına dağıtacağız.

6-Şeker tüketimi yılda 100 milyon kilodur. Köylünün eline para geçtiği için bu sene tüketim daha da çok olacaktır. Üretim de 50 milyon kiloyu bulursa sevineceğiz, sıkıntıyı gidermek için şeker dağıtımı yapacağız, üretimi arttırmaya çalışacağız.

7-Kumaş konusunda dikkati çeken husus şu ki, el tezgâhları çok para kazanıyor. Ucuza verilen devlet kumaşları da el değiştirerek dört misli fiyatla satılıyor. Devlet

¹²⁷ Boratav, a.g.e., s.93.

müesseseleri zarara çalışıyor. Hem parasız dağıtım yapacağız, hem de kumaş satışlarında fiyat tespiti yapacağız.

8-Kömür istihsalinde ocakları muntazam çalıştıracamız. Ocakları limana bağlayan dekovil hattı tamamlanacaktır. Vapurların iş yapamayarak geri dönmeleri için Ereğli gibi kömür limanlarını temizleyip hazırlayacağız.

Ve bütün bu işlerde üç büyük esasa dayandık ve dayanacağız: 1)Adalet, 2)Güvenlik, 3)Uygulama yeteneği.”¹²⁸

Saraçoğlu Hükümeti’nin yaşanan ekonomik problemleri iyileştirmek adına aldığı kararların çok yönlü nitelikte olduğu görülebilmektedir. Ancak ülkedeki buhranı çözebilmek adına atılan bu adımlar, istenilen düzeyde bir dönüt verememiştir. Bu dönemde fiyatlar ani bir şekilde yükselmiş, karaborsa faaliyetleri devam etmiştir.¹²⁹

İkinci Dünya Savaşı Türkiye’sinde vurgunculuk ve karaborsa faaliyetleri ile birlikte kimi zaman halkın kimi zaman ise devletin tepkisini çeken bir zümrenin varlığı söz konusu olmaktadır. Karaborsacılık dönemin önemli problemleri arasında yer alırken, aynı zamanda bu gibi faaliyetler sonucu haksız kazanç ile zenginleşen bir topluluğun varlığı önemli problemler arasında yerini alıyordu. Saraçoğlu Hükümeti, “Harp Zenginleri” sorununu çözmek adına günümüze kadar güncelliğini koruyan bir politikaya imza atmış; “Varlık Vergisi Kanunu” ‘nu çıkartmıştır.¹³⁰ Varlık Vergisi’nin çıkarılma amacı Zekeriya Sertel’in kaleme aldığı yazıda net bir biçimde edilmiştir:

“Devletin yeni gelir kaynakları ararken takip edeceği prensip, hayat seviyesi alçalan mahdut gelirli halkı ve memur sınıfı tazyik eden ve hayatı pahalılaştıracak yollardan kaçınmak, bilakis anormal vaziyetin doğurduğu fazla servetleri yakalamak olmalıdır.”¹³¹

Türkiye Hükümeti’nin haksız kazanç sorunsalına yönelik çalışmaları incelendiğinde, Varlık Vergisi ile ilgili hazırlık çalışmaların 1941 yılına dayandığı görülebilmektedir.¹² Eylül 1941 yılında Maliye Bakanlığı, defterdarlıklara gizli kaydıyla gönderdiği genelgede şu isteklerde bulunmuştur:

“ Harp ve ihtikâr dolayısıyla kazanılan fevkalade kazançların vergilendirilemediği, bu sebeple bilhassa ekalliyetlerin büyük servetler, iktisap ettikleri belirtildikten sonra piyasada acele tetkikat yapılarak kimlerin bu şekilde fevkalade kazanç temin ettiğinin tespiti, ayrıca ekalliyetlerin ayrı bir cetvelde gösterilmesi.”¹³²

¹²⁸ Goloğlu, a.g.e., s.179-181.

¹²⁹ Cemil Koçak; Hikmet Özdemir, vd., *Türkiye Tarihi IV Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İzmir, 2018, s.171.

¹³⁰ RG, 12 Kasım 1942, S.5255, s.3955-3968.

¹³¹ Ahmet Çelik, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2011, s.67.

¹³² Aşçı, a.g.t., s.79.

Varlık Vergisi Kanunu'nun ilanına doğru gidilirken, hazırlık süreci olarak görülebilecek bu dönem, ulusal basın üzerinden de incelenebilmektedir. 1942 yılında Türk kamuoyunu Varlık Vergisi'ne hazırlamaya yönelik çalışmalar gerçekleşirken İstanbul gazetelerinde gayrimüslimleri genellikle hırsızlık, karaborsacılık, soygunculuk, vurgunculuk ve ihtikarla ilişkilendirilen haberler görülmeye başlandı.¹³³ Kamuoyunda Varlık Vergisi'nin çıkartılmasına uygun bir ortam yaratma çabası Zekeriya Sertel'in " *Devlet Yeni Gelir Kaynaklarını Nerede Aramalıdır ?* " başlıklı makalesinde şu şekilde şu şekilde görülmekteydi:

*"Devletin yeni gelir kaynakları ararken takip edeceği prensip... Hayat seviyesi alçalan mahdud gelirli halkı ve memur sınıfı tazyik eden ve hayatı pahalılaştıracak yollardan kaçınmak, bilakis anormal vaziyetin doğurduğu fazla servetleri yakalamak olmalıdır."*¹³⁴

Sertel, görüleceği üzere devletin başvurusu gerektiği politikanın "fazla servetleri yakalamak" olduğunu altını çizerek, haksız kazanç sorunsalına dikkat çekmektedir.

Söz konusu vergi ile alakalı uygun bir zemin hazırlamaya yönelik haber ve makale, birçok basın-yayın organında görülebilmektedir. Bu minvaldeki yazıların görülebileceği gazetelerden biri de Vatan gazetesi olmuştur. Gazetenin 4 Kasım 1942 tarihli sayısında özellikle İstanbul zenginlerine seslenilerek namuslu her yurttaşın yapması gerektiği gibi zengin İstanbulluların da kesenin ağzını açması gerektiğini belirtmiş, İstanbul Ticaret Odası'nın 200.000 TL bağışladığı aktarılmıştır.¹³⁵

Fikri bağlamda hükümet politikalarına yakınlığı ile bilinen Ulus gazetesinde, Varlık Vergisi'nin öncesi ve sonrası birçok makaleye rastlamak mümkün olmuştur. Varlık Vergisi Yasası çıkartılmadan önce Ulus gazetesi, haksız kazanç problemini sert bir üslupla kaleme almıştır:

"Acaba cezalar mı çok hafif geliyor yoksa bir takım kazançlara yeni hükümet tedbirlerinin halk iştahı üzerinde istendiği gibi hareket etme hakkı vermekte olduğu mu sanılmıştır? Kim diyor ki halk hükümeti zaruri geçim maddelerini kontrolsüz ve bunları kolay, çabuk ve bol kar mevzuu edinmek isteyen kimseleri takipsiz bırakabilir?"

¹³³ Necati Aksanyar ve Murat Biçer, "İkinci Dünya Savaşı'nda Çıkarılan Varlık Vergisi'nin Türk Basınında ve Kamuoyunda Yansımaları (11 Kasım 1942-15 Mart 1944)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, Kütahya, 2008, s.383.

¹³⁴ Aksanyar ve Biçer, a.g.m., s.383.

¹³⁵ Mehmet Korkud Aydın, "Dönemin Basınına Göre Varlık Vergisi Uygulaması", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.28, S.1, Elazığ, 2017, s.291.

Her halde şurası görülyor ki bir kısım vatandaşlar, gazetelerde adlarına soyadlarına göre, bir çoğu öz Türk kanından vatandaşlar, bu harbin buhranlarını zengin olmak için müstesna bir fırsat saymaktadırlar. Asıl illet bundadır.”¹³⁶

Gazetede kaleme alınan bu yazıda, savaş dönemindeki haksız kazanç sahiplerine hükümetin kayıtsız kalmayacağı ifade edilmekte; bir bakıma alınacak bir önleme işaret edildiği düşünülebilmektedir.

Varlık Vergisi’ne giden süreçte ihtikar edenlerin çok sert şekilde cezalandırılması gerektiğini savunan bir başka gazete *Tasviri Efkar* olmuştur: “Aynı ihtikâr hâdisesinin düne nazaran, bugün bize çok daha ağır geldiğini iddia etmiştim. Teşhisimde isabet olduğunu, son zamanlarda matbuatımızın gösterdiği hassasiyetten anlıyorum. Efkârı umumiyede, muhtekire karşı duyulan nefret artıyor. Artık ahababınız sizi kazıklamak isteyen adamdan ağız dolusu küfürle bahsediyor. Gözler, gazetelerdeki ihtikâr hâdiselerini istikrahla takip ediyorlar. Bu nefretin tesiri kendini kanunların üzerinde de hissettirecektir. Dün bir iki refikimizde, Almayadaki muhtekirlere tatbik edilen usul övülüyordu, yine başka bir refikimizin başmakalesi, bu söz anlamaz cephe gerisi bozguncuları için çok şiddetli cezalar istiyordu. *Tasviri Efkârı* takip edenler, bizim de bu mevzuu etrafında uzun boylu söylenmiş sözlerimizi hatırlarlar. İhtikâr illeti iktisadî bir ucube değildir. Düpedüz millî bünyeyi tahrip eden, halkın devlete karşı itimadını sarsan az kazançlı büyük kütleyi menfi bir haleti ruhiyeye sevkeden bir cehpe gerisi hiyanetidir. Artık günah devletten gitti; iki senedenberi neşriyatla, tevbihle, ihtarla, elli bin liralık vurgunlara karşı 25 liralık para cezasile, dolaplar dönmekte devam ederken muhtekire sayfiye gibi gelen sürgünlerle, icap eden sabır ve tahammülü gösterdik. Şimdi artık hiyaneti vataniye suçunun şümülüne giren bu fiilleri biraz da bu gözle tetkik edelim; vatandaşın kesesine, ekmeğine göz diken dalavere ocaklarının köklerine kibrit suyu ekelim.”¹³⁷

Varlık Vergisi’nin ilan edilmesinden önceki süreçte, sosyetedeki algıyı tesis etme yaklaşımları basınla sınırlı kalmamaktadır. Bu tarz yaklaşımlara meclis bazında da rastlanabilmektedir. Bu ortamda İsmet İnönü, vurgunculuk faaliyetlerine dikkat çektiği 1942 meclis açılış konuşmasında şu sözleri söylemektedir: “Acı ile hatırlamalıyız ki milletin iâşe işlerini tanzim etmek yolunda Cumhuriyet Hükümetlerinin sarf ettikleri gayretlere, iki seneden beri, cemiyetimiz tarafından hiç yardım edilmemiştir. İşte bugün ilk hallolunacak mesele, umumî itimat havasının iade edilmesidir. Bulanık zamanı, bir daha ele geçmez fırsat sayan eski bataklı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metai yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntılı politik ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadırlar. Üç beş yüz kişiyi geçmeyen bu insanların vatana karşı aşikâr olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır.”¹³⁸

İnönü’nün Varlık Vergisi Kanunu’nun çıkartılmasından kısa bir süre önceki bu nutkunda, vurgunculuk faaliyetleri sert bir üslupla dile getirilmektedir. Bu kişiler

¹³⁶ Bakacak, a.g.t.,s.111.

¹³⁷ Cihad Baban, “İhtikâr Acaba Bir Hiyaneti Vataniye Cürmü Değil Midir”, *Tasviri Efkâr*,13 Ağustos 1941,s.2.

¹³⁸ Tekeli ve İlkin,a.g.e.,s.40.

“küstah” olarak nitelendirilirken, devletin zararlarını giderme yolunun olduğunun zikredilmesi bahsi geçen zümreye yönelik yeni bir politikanın sinyallerini verebilmektedir.

İsmet İnönü’nün bu nutku, ulusal basında geniş yankı bulmuştur. *Akşam* gazetesinde “İsmet İnönü vatandaşları vazifeye çağırıyor: İyi Dinleyiniz” başlığıyla şu şekilde değerlendirilmektedir:

“Hiç şüphe yok ki memleket sıkıntı içindedir. Bir sınıf halk pahalılıktan şikâyetçidir. Harbe girsin, girmesin, zengin fakir, teşkilâtlı teşkilâtsiz hiç bir memleket gösterilemez ki bu devirde büyük darlıklara katlanmasın. Bunları, bir derece olsun hafifletecek çareler ararken millet içinde her sınıf halkın, kendi işine ve vazifesine göre hükûmete yardım etmesi, hükûmetle beraber olması şarttır. Her yerde görülen ve muvaffakiyetin temeli olan bu hükûmetle halkın işbirliği, itiraf etmeli ki memleketimizde hiç görülmedi. Bilâkis başta tüccar ve bir kısım zenginler olmak üzere, hükûmetin tedbirleri hiç arsız ve ayrısız baltalandı, hükûmetin iyi niyetleri gibi liberal zihniyeti de vicdansız veya şuursuzlar tarafından kazanç ve menfaat fırsatı bilindi. Ne yazık ki İsmet İnönü gibi bir Devlet Reisi ve Millet Şefi, nihayet: (Acı ile hatırlamalıyız ki milletin iâşe işlerini tanzim etmek yolunda Cumhuriyet hükûmetlerinin sarfettikleri gayretlere iki senedenberi cemiyetimiz tarafından hiç yardım edilmemiştir.) Demek zorunda kaldı. Bu acı sözlerin vebali, kazanç dışında hiçbir vicdan prensibi tanımayan tüccarlar başta olmak üzere, derece derece hepimizin omuzlarına yükleniyor.”¹³⁹

Sadak’ın yazısında, Varlık Vergisi’nin kabulüne giden süreçteki algı tesis etme eğilimi görülebilmektedir. Aynı zamanda İsmet İnönü’nün konuşmasına destek verilmiş, memleketin genel durumu okuyucuya sunulmuştur.

Vakit gazetesine bakıldığında, İnönü’nün nutku edebi bir biçimde güzellenerek; bu nutkun sıradan bir konuşma olmadığı, İnönü’nün korkusuz bir şekilde olayların üzerindeki perdeyi yırttığı ifade edilmiştir. Yazının devamında ülkenin yaşadığı sosyo-ekonomik problemler okuyucuya sunulmuştur:

“Bu satırlar hepimizi utandıracak bir memleket suçunun işaretleridir. Yurtdaşlarımız arasında böyle insafsız ve vicdansız kimselerin bulunuşu, gerçekten içimizi kanatıyor. Fakat, bereket versin, ki Milli Şef, en büyük bir salâhiyet ve bilgi ile, bu soysuzların ancak birkaç yüz kişiden ibaret olduğunu bildirerek yüreklerimize su serpti. Nutkun bunların ezileceğini müjdeleyen kısmını ise bütün millet can ve gönülden alkışlamaktadır.

Depoları, gizil dolapları kuyuları üstünde çöreklenerek kanımızı emen soysuzlar, sadece hırsız, dolandırıcı kimseler değillerdir. Bunlar, vatandaki birlik havasını bozan

¹³⁹ Necmeddin Sadak, “İsmet İnönü Vatandaşları Vazifeye Çağırıyor: İyi Dinleyiniz!”, *Akşam*, 2 Kasım 1942, s.1.

asılacak hainlerdir de. Onların küstahlıkları yüzünden, memlekette dedikodu dalgaları kabarıyor, tanınmış simalar lekeleniyor.”¹⁴⁰

İsmet İnönü’nün 1 Kasım 1942 tarihindeki nutku ile ilgili haberlere tüm gazetelerde rastlamak mümkün olmaktadır. Ancak *Ulus* gazetesi, hükümet politikalarına yakınlığı noktasında diğer yayınlardan farklı bir yerde olduğu düşünülebilmektedir. Haber, gazetede ilk sayfadan çok geniş bir biçimde yer bulmuş; birçok fotoğrafla desteklenerek okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca bu nutukla ilgili birden fazla makaleye yer verilmiştir.

Falih Rıfki Atay, nutku olumlu bir şekilde değerlendirerek İnönü’nün sözlerini ümit ve heyecan verici olarak nitelendirmiştir.¹⁴¹ Hükümet tedbirlerine tüm ülkenin uyacağından şüphesinin olmadığını ifade eden Atay, düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır:

*“Hemen söyleyelim ki dünkü nutuk, havayı ferahla doldurmuştur; iyi niyetleri ümitle, cesaretle ve şevk ile heyecana vermiştir. Nutkun tesiri o olmuştur ki milletin bu sözleri ayrı ayrı duymağa ihtiyacı varmış. Hükümet tedbirlerine ve Millet Meclisi kararlarına, bu defa, bütün memlekette bütün halk yığınlarının sarılacağına inanmamak için hiçbir sebep yoktur. Çünkü bu memleketin hakikî evlâtlarının, millî siyasetin muvaffak olmasından gayri hiç bir emeli, hiç bir dileği olamaz. Elverir ki hakikî vaziyeti ve onun hususiyetlerini, şartlarını, zorlukları yenmek için payımıza düşen vazife ve fedakârlığı bilelim. Hepimiz bir tek parolayı tekrar edelim: Vatan için tehlike hali vardır. Bu tehlikeyi önlemenin ve onu ağırlaştıran sebepleri gidermenin yolları vardır. Her şeyin başında anlamak, inanmak, anladığını ve inandığını yapmak gelir. Hayat ve hürriyet kaygısını vicdanlarımızdan söküp atmadıkça, başka türlü hareket etmediğimize imkân olabilir mi? Millî kurtuluş vazifeleri gösterilir de, Türk Milleti onları dinlemezlikten gelir mi?”*¹⁴²

Gazetenin aynı tarihli sayısındaki başka bir makalede ise İnönü’nün nutku yine olumlu bir şekilde kaleme alınarak “birlik ve beraberlik” olgusu doğrultusunda okuyucuya aktarılmaktadır:

*“İnönü’nün sözlerini hepimiz can kulağıyla tekrar tekrar okuyalım. Satırlar üzerinde duralım. Direktiflerini aynen tatbik edelim. Çünkü onun içinde büyük bir millet halinde yaşamanın sırrı ve insanlığı refah ve saadete götürececek felsefenin esası ve yarınki dünyanın alacağı manzaranın ana hatları vardır.”*¹⁴³

2.2.2. Varlık Vergisi Kanunu’nun Kabul Edilmesi Ve Uygulanması

¹⁴⁰ Hakkı Süha Gezgin, “Milli Şef’i Dinlerken”, *Vakit*, 3 Kasım 1942, s.1.

¹⁴¹ Falih Rıfki Atay, “Devlet Reisimizin Nutku”, *Ulus*, 2 Kasım 1942, s.3.

¹⁴² Atay, a.g.m., s.3.

¹⁴³ Mümtaz Faik Fenik, “İnönü’yü Dinlerken”, *Ulus*, 2 Kasım 1942, s.3.

Varlık Vergisi Kanun tasarısı 9 Kasım 1942 tarih ve 6/4067 sayı ile Başbakanlık tarafından Meclis Başkanlığı'na sunuldu.¹⁴⁴ Bu tarihten kanun kabul edilene dek mecliste birçok tartışma yaşanmış, Varlık Vergisi Kanunu'nu savunanların çoğunlukta olduğu fark edilebildiği gibi bu politikaya muhalefet eden vekillerin de var olduğu görülebilmektedir.

Meclisteki görüşmelerde söz alan İstanbul Milletvekili Ali Rana Tarhan, hükümeti Varlık Vergisi konusunda desteklediğini ifade etmiş; Manisa Milletvekili Refik Şevket İnce kanunun geç kaldığına dikkat çekerek hükümete memnuniyetini sunmuş, Antalya Milletvekili Rasih Kaplan ise Milli Mücadele sırasında Anadolu tüccarının verdiği sınavi servet sahiplerinden beklediğini söyleyerek: *“Kanunu tatbiki mükellef olan bütün ilgililerden, iyi çalışanlar mükâfat görecektir, fena çalışanlar ise mücazat görecektir...”* diyerek düşüncelerini meclise açıklamıştır.¹⁴⁵

Ancak TBMM, hiçbir zaman homojen olmadığı gibi bu dönemde de böyle bir niteliğe sahip değildir. Kanun maddeleri görüşülürken komisyon başkanı: *“Kardeş malını da çıkarmak doğru olur. Çünkü hukuk esaslarıyla çelişiyor.”* sözleriyle görüşünü bildirirken Faik Ahmet Barutçu: *“İlahi, Başkanım! Bu kanunun hangi maddeleri hukuk ilkeleriyle uyuyor ki”* diyerek düşüncelerini dile getirmiştir.¹⁴⁶ Meclisteki konuşmalar incelendiğinde, cılız da olsa Varlık Vergisi Kanunu'na muhalefetin yaşandığı algılanabilmektedir.

Kanun maddelerinin çeşitli fikirlerle görüşülmesinin ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi, 11 Kasım 1942 tarihinde 4305 sayılı “Varlık Vergisi Hakkında Kanun” ismini taşıyan yasayı kabul etmiştir.¹⁴⁷ Hukuksuz bir biçimde elde edilen kazançlara yönelik çıkartılmış bu verginin niteliği, Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından ayrıntılı bir biçimde dile getirilmektedir:

“Uzun tetkiklerden sonra hazırlanan bu kanun lâhiyası başlıca üç matrahtan para toplayacaktır. Bu matrahlar ehemmiyet sırasıyla şunlardır: Tüccarlar, emlak, ve akar sahipleri, büyük çiftçilerdir. Harb yıllarında en çok parayı tüccarlar kazandığı için bu Varlık Vergisi'nin en büyük yükünü bittabi onlar taşıyacaktı. Esasen nevilere, sınıflara ve zümrelere ayrılmış bulunan ve verdikleri vergi ve yaptıkları iş malûm olan bu sınıf mensupları hakkında kazandıkları paraların komisyonca takdir edilen bir kısmını vergi olarak istemekle tereddüt duymuyoruz.(Alkışlar). Beş yüz liradan aşağı bir mükellefiyet teklif etmemiş olduğumuza göre fakirleri ve zayıfları bu vergiden

¹⁴⁴ Muhammet Güçlü, *Varlık Vergisi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2019, s.21.

¹⁴⁵ Güçlü, a.g.e., s.23.

¹⁴⁶ Güçlü, a.g.e., s.22.

¹⁴⁷ Cahit Kayra, *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2018, s.49-50.

tamamen muaf tutmaktayız. Bu vergi münasebetiyle yaptığımız tetkiklerde büyük tüccarların ve bazı zümrelerin vergiden kaçmak yolunu nasıl bulmuş olduklarını görerek hayret ettik ve istikbalde bu gibi vergi kaçakçılıklarına meydan vermemek için tedbirler araştırıyoruz.(Bravo sesleri).

Bu vergi için ikinci matrahımız hanlar, hamamlar, apartmanlardır. Bunların sahipleri bu vergi ile mükellef kılınmıştır. Yalnız aldıkları senelik kira yekûnu 2500 lirayı tecavüz etmezse bunlar için bir mükellefiyet yoktur. Fakat bu miktarı geçiyorsa bunlar komisyonlarca tâyin edilen parayı ödemeğe mecburdurlar.

Üçüncü matrah büyük çiftçilerdir, büyük çiftçiden kasıt 500 lirayı hiçbir işine halel getirmeden verebilecek çiftçidir. Bunlar mükelleftir ve bu mükellefiyet hiç bir zaman bir çiftçinin varlığının yüzde beşini tecavüz etmeyecektir.

Verginin şahıslara göre miktarını altışar kişilik komisyonlar tesbit edecektir. Bu komisyonlara vali ve kaymakamlar riyaset edecek defterdar veya malmüdürleri de Maliyeyi temsil edecekler, diğer dört âza halk tarafından intihap edilmiş olan belediye, ticaret odası veya ziraat odası âzaları meyanından seçilecektir. Bu komisyonların verdiği kararlar katî ve nihaidir.”¹⁴⁸

Varlık Vergisi Kanunu’nun niteliği ve genel özellikleri, Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun meclisteki nutkundan okunabilmektedir. Bir defaya mahsus olmak üzere alınacak bu verginin, büyük oranda ticaretle uğraşan zümre üzerinde uygulanacağı görülmektedir. Bu durumun nedenselliği üzerinde durulduğunda, savaş dönemindeki ihtikar faaliyetlerinin en çok ticaret kesiminde görülmesi çıkarımı yapmak mümkün olacaktır.

Varlık Vergisi’nin kabul edilmesi, ulusal basında geniş yankı bulmuştur. Hemen hemen bütün gazeteler haberi olumlu bir şekilde kamuoyuna duyurmuştur. *Tan* gazetesi, “*Miktarı Bir Buçuk Milyon Kadar Olan Dar Ve Sâbit Gelirli Vatandaşlar Asla Sıkıntıda Bırakılmıyacaktır*” başlığıyla kanunun ayrıntılarını olumlu bir dille okuyucularına sunmuştur.¹⁴⁹ *Ulus* gazetesine bakıldığında, Varlık Vergisi’nin yine olumlu bir bakış açısıyla ele alındığı görülmekte, vergiden herkesin sorumlu olmadığı birden fazla haberde vurgulanmıştır.¹⁵⁰ Dönemin önemli isimlerinden Falih Rıfkı Atay, *Ulus* gazetesindeki köşesinde fikirlerini şu şekilde aktarmıştır:

“Varlık vergisini ağır bulanlar olacaktır. Bunlar para bolluğu ve istiklâl masrafları içine giren büyük devletlerin servet ve kazanç sahiplerinden ne kadar hisse aldığını hatırlamak istemiyenler, ve ağır vazife dendiği vakit, bundan, yalnız, ateş boyunda Türk köylülerinin canlarını vermeleri mânasını almağa alışanlardır. Halkçı Hükümet, vazife ve adaletten bahsederken, sadece sıkıntı çekmekte olanı göz önünde tutmaz: kazanan, rahat eden ve servetini artıran sınıf, hattâ bunu tabii zamanda olandan,

¹⁴⁸ TBMM ZC, D.6,İ.3,C.1,11 Kasım 1942,s.22.

¹⁴⁹ *Tan*,12 Kasım 1942,s.3.

¹⁵⁰ *Ulus*,12 Kasım 1942,s.2.

birkaç misli fazlası ile temin eden sınıf, vazife ve adalet dâvasında da, ayrıca imtiyazlı kalamaz.

Üç yıldır söylediklerimizi tekrar edelim: buhranlı, tehlikeli ve sıkıntılı günlerdeyiz. Bu günler devam edecektir. En büyük dayanağımız ordudur, millî birliktir. Onu koruyacağız. Hükümete inanmak, onun tavsiyelerini tutmak ve tedbirlerini yalnız muvaffak etmeğe çalışmak, Hükümet ve halkı aldatmağa kalkışmamak lâzımdır. En yenilmez sanılan zorlukların mutlaka çaresini buluruz. Bu zorlukları arttıranlar, Devlet menfaatini ve halk menfaatini bir tarafa bırakarak, yalnız kendi mukaddes Ben'leri için çalışanlar gaflete düştüklerini mutlaka anlarlar.”¹⁵¹

Atay'ın söz konusu vergi kanununu açıklayıcı bir dille savunarak ordunun ve dayanışmanın önemini vurguladığı görülmektedir. Vergiyi ağır bulanların, ağır vazifenin manasını Türk köylüsünün can vermesi şeklinde algılayan insanlar olarak tanımlanması dikkat çekmektedir.

Varlık Vergisi'nin kabul edildikten sonraki süreçte söz konusu kanuna temkinli yaklaşan yazılar da görülebilmektedir. *Akşam* gazetesindeki köşesinde Necmeddin Sadak, “*Varlık Vergisi'nin Tatbiki niçin Uzun Araştırma Ve İncelemelere Muhtaçtır?*” başlıklı yazısında, vergi kanunlarında her kanun gibi adalet ile birlikte eşitlik aranacağını ve bu eşitliğin hükümetin kanuna koyacağı ve herkes için değişmez olan ölçünün tayin edilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁵² Sadak, bu verginin böyle bir nitelikte olmadığını, verginin yalnız vergiye giren üç sahayı ayırıp bundan ötesini uygulayıcıların takdirine bıraktığını bilhassa tüccar için hiçbir ölçü göstermediğini ifade etmiştir.¹⁵³

Varlık Vergisi Kanunu ilanının ardından, basın-siyaset ilişkisine dair dikkat çekici bir gelişme *Vatan* gazetesinde görülmektedir. Kanunun çıkartılmasından sonraki gün *Vatan*, bu önemli gelişmeye karşı sessiz kalmıştır. Bu durum, gazetenin Musevi kökenli yazarı A. Emin Yalman'ın, kimi çevrelerce azınlıklara karşı sert biçimde uygulandığı düşünülen Varlık Vergisi'ne karşı bir tepkisi olarak yorumlamak mümkün olabilmektedir.¹⁵⁴

Varlık Vergisi ile ilgili tartışılan niteliklerden biri, bu verginin azınlıklara karşı çıkartılmış olduğu veya gayrimüslim kesime sert bir biçimde uygulandığı olmuştur. Bu iddiaya sebep, özellikle büyük şehirlerdeki Varlık Vergisi mükelleflerinin büyük

¹⁵¹ Falih Rıfkı Atay, “Hükümet Yeni Tedbirlerini Almıştır”, *Ulus*, 12 Kasım 1942, s.3.

¹⁵² Aydın, a.g.m., s.294.

¹⁵³ Aydın, a.g.m., s.294.

¹⁵⁴ Aksanyar ve Biçer, a.g.m., s.387.

bir çoğunluğunun gayrimüslim olmasıdır. Söz konusu verginin gruplara dağılımı, İstanbul için şu şekilde görülebilmektedir:

Tablo 5

İstanbul’da Gruplara Göre Varlık Vergisi Dağılımı

Gruplar	Mükellef Adedi	Vergi Miktarı (TL)
Fevkalade Müslim	460	17.294.549
Fevkalade Gayrimüslim	2563	189.969.980
Beyannameli Müslim	924	3.128.310
Beyannameli Gayrimüslim	1259	10.364.466
İratlı Müslim	2589	4.055.100
İratlı Gayrimüslim	24151	72.811.850
Gündelik Gayri Safi Kazanç Erbabı	15413	9.629.450
Hizmet Erbabı	10991	6.880.500
Anonim Şirket	159	7.490.910
Büyük Çiftçi	222	1.122.450
Müteahhitler	217	5.866.372
Emlak Sahipleri	1937	15.467.645
Kazalar	788	1.272.187
Toplam	61.673	345.586.172

Kaynak: Güçlü,a.g.e.,s.39.

Tablo 5’de görüldüğü gibi İstanbul örneğinde verginin toplandığı mükelleflerinin yarısından fazlasını gayrimüslim kesim oluşturmaktadır. Verginin uygulama aşamasındaki bu durum, bazı kesimler tarafından olumsuz bir eleştiriye maruz kalmıştır.

Vatan gazetesinin 13 Kasım 1942 tarihli sayısında ise Varlık Vergisi olumlu bir şekilde değerlendirilmiş ve paranın kıymetini arttıracak açıklayıcı bir üslupla okuyucuya sunulmuştur: “*Varlık vergisi, muhtelif yollardan fiyat yükselmesinin önüne geçecek ve hattâ umumî fiyat seviyesinde bir düşüş ve netice olarak para kıymetinde bir yükseliş meydana getirecektir. Başvekilimizin beyanatında anlaşılabileceği gibi varlık vergisinden elde dilecek mühim meblağ tahminimize göre, devletin Merkez Bankasından aldığı avansların ödenmesine tahsis edilecek ve banka da tedavül hacmini o nisbette azaltacaktır. Tedavül hacminin yani piyasadaki para miktarının azalması talebi kısacık-çünkü talep vasıtası paradır- ve bu suretle fiyat yarışı duracaktır. Varlık vergisinde bizi ilgilendiren en mühim noktalar şunlardır: Vergi âdildir, vergi randımanlıdır, vergi tarh, tahakkuk ve tahsili süratlidir. Vergi umumiyetle bizzat servet sahibi vatandaşların üzerinde kalacak, yani inikâs yoluyla ve fiyatların yükseltilmesile yine fakir halkın sırtına yüklenmeyecektir.*”¹⁵⁵ Aynı gün gazetede ki Kör Kadı imzalı bir köşe yazısında: “*Saraçoğlu’nun sözlerinden benim anladığım şudur: Hükûmet, yanlış netice veren veya vermek istidadında olduğu anlaşılan kararlarda ısrar etmemektedir ve etmeyecektir. Yine yurddaşlar lehine olarak alınacak zaruri tedbirlerden doğan yük, müstehlik ve müstahsillerden terekkep eden yurddaşlar arasında âdilâne taksim edilecektir.*” denilerek hükümet tedbirlerine

¹⁵⁵ Refii Şükrü Suvla, “Varlık Vergisi Paranın Kıymetini Yükseltecektir”, *Vatan*, 13 Kasım 1942,s.2.

olumlu bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır.¹⁵⁶ Kör Kadı adını taşıyan yazar, bir gün sonraki yazısında Varlık Vergisi'ni ağır bulmasına rağmen kanunun bu niteliğini “ fedakârlık zemini” ‘ne oturtmaktadır. Yazar, fikirlerini şu şekilde aktarmıştır: “ Ben-Varlık dedin de hatırıma geldi. Varlık vergisi ağır değil mi? Aklım- Bir bakıma ağır olabilir. Memleketi barış içinde bulundurmak, milleti bugünkü şartların mümkün kıldığı nisbette rahat yaşatmak için her türlü gayreti gösteren hükümetin bu uğurda yüklendiği masraflar ağır değil mi? Sonra bir defaya mahsus olan varlık vergisi bir bakıma da ağır sayılmayabilir. Verginin adı üstünde: Varlık sahibi olanlar vereceklerdir. 939 danberi ne nisbetsiz varlıklar meydana geldiğini de kör olmadığın için pek iyi görüyorsun. Hem sen meselâ Fransanın, kendine değil Almanya'ya ne vergi verdiğini düşünmüyor musun? Varlıklı olsun olmasın, bir İngilizin, bir Amerikalının, bir Almanın, bir Japonun..harbi kazanmak uğrunda ne fedakârlıklara katlandıklarını hesap etmiyor musun ?”¹⁵⁷

Varlık Vergisi'nin ilanından sonra uygulama aşamasına geçilmeden önce mükelleflerin vergilerini belirlemek üzere komisyonlar her il ve kaza merkezinde Vali veya Kaymakam başkanlığında toplanarak çalışmalar başlayacaktı.¹⁵⁸ Bu komisyonda maliyeyi Defterdar ya da Mal Müdürü temsil edecek; Ticaret Odası, Ziraat Odası ve Belediye'den seçilecek ikişer üye de komisyonların çalışmalarına eşlik edecekti.¹⁵⁹ Komisyonlar çalışmalarını tamamladıktan sonra mükelleflerin belli gruplara ayrıldığı görülmektedir. “Bunlar Müslüman (M), gayrimüslim (G), dönme (D) ve ecnebi (E) şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada ilk grubu oluşturan (M) grubu, yalnızca Müslüman tüccarları kapsamaktadır. İkinci grup olan (G) grubu, ülkede yaşayan etnik ve dini karakterini koruyan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Ermeni, Rum ve Musevi vatandaşları kapsamaktadır. Üçüncü grup olan (D) grubu, geçmişte azınlıklar ya da başka bir ulusun vatandaşları arasında Müslümanlığı kabul etmiş vatandaşlar yer almaktadır. Son olarak (E) grubunda ise, Türkiye dışındaki başka bir ülkenin uyruğunda olan ve Türkiye’de ticari ve kültürel faaliyet gösteren kişileri kapsamaktadır. Böylece genelde tüm grupları özelde ise, sadece azınlıkların saptanması ve mal varlıklarının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.”¹⁶⁰

Dönemin verileri incelendiğinde Hükümet'in, Varlık Vergisi'nin uygulanma aşamasında alacağını tahsil edememe problemiyle karşı karşıya kaldığı görülebilmektedir. Mükelleflerin bir kısmı çeşitli sebeplerle yükümlülüğünü yerine getirmemiştir. CHP Hükümeti, vergi borcunu ödemeyenlere yönelik çeşitli uygulamalara başvurduğu görülmüştür. Mükelleflerin malları müzayedelerde satılmış, borcu ödemeyen kişiler kamplarda toplatılmış, bir kısmı borcunu burada öderken bir kısmı da Aşkale ve Sivrihisar'daki iş merkezlerine sürgün edilmiştir.¹⁶¹

¹⁵⁶ Kör Kadı, “Aklımla Konuşuyorum”, *Vatan*, 13 Kasım 1942, s.2.

¹⁵⁷ Kör Kadı, “Aklımla Konuşuyorum”, *Vatan*, 14 Kasım 1942, s.2.

¹⁵⁸ Güçlü, a.g.e., s.33.

¹⁵⁹ Güçlü, a.g.e., s.33.

¹⁶⁰ Şahin Yeşilyurt, Varlık Vergisi Hakkında Bir Değerlendirme, *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, C.12, S.27, Zonguldak, 2016, s.300.

¹⁶¹ Güçlü, a.g.e., s.99-108.

Varlık Vergisi'nin uygulanma aşamasında yaşanan bu gelişmeleri ulusal basın üzerinden de incelemek mümkün olmaktadır. Akşam gazetesinin 1 Şubat 1942 tarihli sayısında, borcunu ödemeyen mükelleflerin mallarının satışına çıkarılacağı duyurulmakta, ve satış işlerinin arttırma ile yani müzayede usulü ile yapılacağı belirtilmektedir.¹⁶² Gayrimenkul satışına da değinen gazete; ilk etapta Aşkale'ye gönderilen mükelleflerin gayrimenkullerinin satılacağını, bazı mükelleflerin borcunu ödeyeceğine dair teminat vererek Aşkale'ye gitmediğini, iyi niyet gösteren borçlulara ödeme konusunda yardımcı olunduğunu belirtmektedir.¹⁶³

Akşam gazetesi, 4 Şubat 1943 tarihli sayısında ise mükelleflerinin mallarının satışına daha geniş bir yer vermektedir:

“Varlık Vergisi borçlularından olup Aşkale çalışma yerine sevk edilen avukat Gad Frankonun ev eşyalarından bir kısmı dün satılmıştır. Geri kalanları da bugün satılacaktır. Eşyaları Sandal bedestenine nakletmek çok güç olacağından bunlar doğrudan doğruya mükellefin ikametgâhı olan Ayaspaşada Cünbüş apartmanının 16 numaralı dairesinde satılmıştır.

Satışa başlanmazdan evvel apartmanın önü müthiş kalabalıktı. Eşyalara haciz koyan Kuledibi maliye şubesi memurlarile müzayede memuru gelince mühürlenmiş kapılar açıldı ve içeriye giren memurları, kadınlı erkekli çok kalabalık bir alıcı kâfilesi takip etti. Apartmanın odaları, salonu ve koridoru çok kısa bir zaman zarfında hıncahınç doluverdi. İnsan kalabalığından ufak bir aralık bulup da satışa çıkarılan malı görmeğe, tetkik etmeğe imkân yok.!

Kalabalık içinde yalnız bir kişinin sesi duyuluyor; münadinin sesi :

-Orta masası 200 lira...Satıyorum.205 lira oldu.210 oldu...215 oldu..220 oldu..225 oldu..230 oldu...

Dikkat ediyorum orta masasının kıymeti beşer beşer öyle çabuk artıyordu ki son süratle giden bir taksinin saati de ancak bu kadar çabuk para yazabilirdi.

Masanın kıymeti ancak 230 liraya kadar arttı da orada kaldı sanmayınız. Arasıra da onar onar yirmişer yirmişer yükseldi ve 400 liraya kadar çıktı. Bu sırada yanımdakilerin konuşmaları kulağıma geliyordu:

-Bu iş inada bindi. Masa, pırlanta iğne gibi 500 lirayı bulacak galiba...

Netekim öyle de oldu. Dört yüz liraya beş lira ilâve edildi ve bu beş liranın ilâvesi diğer tarafı büsbütün harekete getirerek 45 lira birden zammoldu; münadi bağırdı:

-450 lira oldu. Saaat...

Bir saniye bile geçmemişti kalabalık içinde ayaklarının ucuna basarak yükselen yaşlıca bir zat :

¹⁶² “Varlık Vergisi Borçlularının Gayrimenkul Malları”, *Akşam*,1 Şubat 1943,s.1.

¹⁶³ “Varlık Vergisi Borçlularının Gayrimenkul Malları”, *Akşam*,1 Şubat 1943,s.1.

-470 lira dedi. Aynı sözü tellâl da tekrar etti:

-470 lira... Tellâl cevap almakta gecikmedi:

-500 lira... ”¹⁶⁴

Akşam gazetesindeki bu makalede müzayedenin nasıl yapıldığı , satışın nasıl bir usul ile gerçekleştiği anlaşılabilmekte; satılan malların fiyat oranları hakkında da bir öngörü edinilebilmektedir. Ayrıca bu müzayedelere kalabalık bir kitlenin katıldığı ve yoğun bir talebin olduğu dikkat çekmektedir.

Varlık Vergisi kapsamında borcunu ödemeyen mükelleflere yönelik başka bir uygulama ise, bu toplulukları kamplarda toplamak ve iş merkezlerine göndermek olmuştur. Gazetelerde, söz konusu bedeni yükümlülüğün uygulanma biçimi ile ilgili önemli ayrıntılar yer almaktadır. *Vakit* gazetesi, borcunu ödemeyen kadınların sokakları temizleyeceğini belirtmiş; nakledilen mükelleflerin ise dışarıdan kimse ile görüşmesinin yasak olduğunu ve eşyalarının dahi polis tarafından teslim edildiğini okuyucularına aktarmıştır.¹⁶⁵ Gazetenin gelişmeleri aktarış biçimindeki eleştirel üslup, mükelleflerle ilgili gelişmeleri kaleme alış biçimi dikkat çekmektedir:

“Artık hükümete olan borçlarını muhakkak surette ödemeleri lâzım geldiğini, eğer ödemezlerse senelerce bir amele gibi çalışacaklarını anlıyan bazı mükellefler, yavaş yavaş suiniyetlerinden vaz geçmişler ve birer birer alâkadar makamlara müracaat ederek borçlarını ödeyeceklerini söylemişlerdir.”¹⁶⁶

Gazete benzer bir üslubla iki mükellef olan Şekip Adut ve Gat Franko’nun arasındaki diyalogu şu şekilde aktarmaktadır:

“ Soğukkanlılıklarını bir dakika bile kaybetmeyenlerden iki tanesi de avukat Gat Franko ile Şekip Adut’du. Şekip Adut vagonun birinci penceresinin baş köşesini almış. İri vücudiyle pervaza dayanmış, kılını bile kıpırdatmadan, gözlüklerinin altından dışarısını seyretmekteydi. Arada bir aile ve akrabasına öpücükler gönderiyor ve başıyla:

-Korkmayın, nasıl olsa kurtuluş yolu bulurum, diyordu.

Halbuki keskin zekâlı avukat şunu iyice anlayamamıştı ki, bu borç muhakkak surette ödenecekti.”¹⁶⁷

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye’deki önemli ekonomik gelişmelerden biri olan Varlık Vergisi, uygulamaları ve yükümlülükleriyle dönemin basınında geniş bir şekilde yer almıştır. Gazeteler incelendiğinde, Varlık Vergisi noktasında hükümete

¹⁶⁴ Cemaladdin Bildik, “Haczedilen Eşyalar Nasıl Satılıyor?” , *Akşam*, 4 Şubat 1943,s.4.

¹⁶⁵ “ İlk Mükellef Kafilesi Dün Aşkale’ye Hareket Etti”, *Vakit*, 28 Ocak 1943,s.1.

¹⁶⁶ A.g.m., s.2.

¹⁶⁷ A.g.m., s.2.

destek verilmekte olduğu görülebileceği gibi nadiren de olsa eleştirel yazılara rastlamak mümkün olmaktadır.

Basında, Varlık Vergisi politikası ile ilgili olumlu yazılara sıkça rastlanılabilmektedir. *Akşam* gazetesinin 14 Kasım 1942 tarihli sayısında Varlık Vergisi övülmüş, bu kanunun piyasada olumlu bir etki yarattığına vurgu yapılmıştır.¹⁶⁸ *Vakit* gazetesinde de benzer bir habere rastlamak mümkün olmaktadır: “*Varlık vergisinin tatbikatının yurdun her yerinde müspet neticeler tevhit edeceği muhakkak sayılmaktadır. Bazı yerlerde stok gıda maddelerinin piyasaya çıkarılması fiyatların derhal düşmesini mucip olmuştur. Kanun tatbikatının bütün eşya fiyatlarını indireceği umuluyor.*”¹⁶⁹ *Tan* gazetesi yazarı Zekeriya Sertel, kanunun hayırlı tesirleri olacağını okuyucuya aktarırken, *Ulus* gazetesi yazarlarından Kemal Zeki Gençosman “*1.600.000 Vatandaş İçin*” adını taşıyan makalesinde “*Varlık Vergisi, vazife ahlakının ilk şartı fazilet olan, Türkiye’de rahatsızlık duyan bütün vicdanları, susturucu ve doyurucu olan bu eser, başlı başına övülmeye değer bir mevzudur.*” demektedir.¹⁷⁰

Varlık Vergisi ile ilgili olumlu yazıların yanı sıra eleştirel yazı tiplerini görmek de mümkün olmaktadır. Eleştirilen noktalar, genellikle uygulanma sırasındaki bazı aksaklıklar ya da vergilendirilen kesimin iddiaları olmuştur. Hüseyin Cahit Yalçın, Varlık Vergisi’nin birçok tereddüt, endişe ve dedikodulara sebep olduğunu belirterek vergiyi eleştirmektedir.¹⁷¹ Verginin uygulanma noktasındaki bazı şikayetlerden biri de mükelleflerin ödeme miktarlarını olması gerekenden fazla olduğu iddiasıdır. Bu konuya değinen *Yeni Asır* gazetesi yazarlarından H. Ocakođlu, bazı mükelleflerin vergi miktarlarını yüksek bulduğunu bir kısmının ise bu miktarları ödeyemeyecek durumda olduğunu okuyucuya aktarmıştır.¹⁷²

Dönemin yazılı basını incelendiğinde Varlık Vergisi politikası, ele alış bakımından farklı bir yerde durmaktadır. Gazetelerin tamamına yakını bir fikir birliği ile söz konusu politikayı savunmuş, kamuoyuna bu doğrultuda bir aktarım yapmıştır. Zaman zaman politikayı eleştiren yazılara rastlanabilmektedir. Ancak dönemin basını

¹⁶⁸ “Ucuzluk”, *Akşam*, 14 Kasım 1942, s.1.

¹⁶⁹ “Varlık Vergisi’nin Hayırlı Tesirleri”, *Vakit*, 14 Kasım 1942, s.4.

¹⁷⁰ Güçlü, a.g.e., 133-135.

¹⁷¹ Güçlü, a.g.e., s.138.

¹⁷² Güçlü, a.g.e., s.139.

incelendiğinde Varlık Vergisi politikasına yönelik eleştirel yazılarıyla dikkat çeken isimlerin başında Ahmet Emin Yalman gelmektedir.

Varlık Vergisi uygulamaya konulduktan sonraki süreçte Yalman, Vatan gazetesindeki köşesinde düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır: “ *Biz yarım vatandaş istemiyoruz. Ya hep, ya hiç... Yalnız nimet için vatandaş külfet için yabancı ve düşman olan unsurlardan bir memlekete hayır gelemiz. Sonra şurası var ki atılan adım, tatlılıkla başvurulmuş türlü türlü tedbirlerin tesirsiz kalmasının neticesidir. Türkiye Cumhuriyeti kuruldu kurulalı, vatandaşlık telakkisi yüzünden yakın şarkta hiç görülmemiş bir saadet devri açtık. Mütarekenin acı tecrübe ve imtihanlarını unuttuk, her Türk vatandaşı Türk kanunlarından müsavî şekilde himaye gördü. Komşu memleketlerde yaşayan Türkler aynı halde olmaktan uzaktı. Asırlarca müddet sahip ve hakim olduğu topraklarda hepsi haktan mahrum, zavallı bir mevkie atılmış, sesi sedası çıkmaz bir sığıntı haline dönüştürülmüştü. Bu hallere aynile mukabele etmek çok kolaydı. Kendimizi tuttuk. Onların seviyesine düşemeyiz, vatandaş sıfatını verdiğimiz insanlara biz vatandaş muamelesi ederiz.*”¹⁷³

Yalman’ın yazısında, devletin ekonomik fayda elde etme amacı, aynı zamanda bir intikam düşüncesinin olduğu fikri dikkat çekmektedir.¹⁷⁴ Ahmet Emin Yalman’ın köşesindeki yazılar incelendiğinde eleştirilerine devam ettiği görülmektedir. Yazar, “ *Müzmin Bir Rahatsızlık*”, “ *Tasfiye Nasıl Olmalı I*”, “ *Tasfiye Nasıl Olmalı*” adını taşıyan makaleleriyle Vatan gazetesinde eleştirel fikirlerini okuyucuya aktarmıştır.¹⁷⁵

Varlık Vergisi ile ilgili haber ve düşünce yazıları, ulusal basında geniş bir yankı bulmuştur. İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si’nin önemli politikalarından biri olan Varlık Vergisi’ne dünya basını da kayıtsız kalmamış; *Deutsche Allgemeine* adlı Alman gazetesinde Varlık Vergisi başlığı altında ele alınmıştır.¹⁷⁶

¹⁷³ Nurettin Güz vd., Varlık Vergisinin Yazılı Basında Ele Alınışı, *International Journal Of Social Sciences And Education Research*,C.4,S.4,2018,s.594.

¹⁷⁴ Nurettin Güz vd., a.g.m.,s.594.

¹⁷⁵ Güçlü,a.g.e.,s.141.

¹⁷⁶ BCA.030.10.232.563.2

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM :İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE'DE UYGULANAN TOPRAK POLİTİKALARI

3.1. TOPRAK REFORMU

Toprak sistemi ve toprak yönetimi farklı coğrafyalarda ve siyasi yapılarda olduğu kadar Osmanlı Devleti'nde de önemli denilebilecek bir yere sahipti. Toprağın gerek yönetimi gerek işlenmesi bakımından birçok kez çeşitli uygulamalarla şekillendirilmiş, devletin iç politikasını meşgul ettiği görülebilmektedir. Osmanlıların ana politikalarından olan tımar sisteminde köylü işlediği toprağa karşılık atlı askere ücret ödüyor ve bu ücret devlet memuruna gelir olarak yansıyor.¹⁷⁷ Büyük topraklar üzerinde uyguladığı miri topraklar rejimi büyük toprak sahiplerinin oluşmasını engelliyordu ancak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde dış ticarete bağımlılık halinin sürüyor, devlet tarımsal üretimi arttırmak için sonuç getirecek politikalar üretmiyordu.¹⁷⁸

Osmanlı'da toprak sistemindeki problemler arasında Ayan Sistemi yer almaktaydı. Osmanlı kronikleri incelendiğinde bir nevi toprak ağalığı olarak da tanımlanan ayanlığın devlet açısından birçok sıkıntı yarattığı görülebilmektedir.¹⁷⁹ 18.yüzyılda ayanın artan gücüne karşın Anadolu'da büyük ölçekli tarımsal işletmeler sınırlı kalmış; Anadolu'da bu sistemin güçlenmesine karşın küçük üreticilik tarımın temelini oluşturmuştur.¹⁸⁰ Ayan problemine çeşitli politikalar geliştirmeye çalışan Osmanlı Devleti,1858 yılında Arazi Kanunnamesi'ni çıkartmış; bu kanunname ile bir yandan ayanın ve diğer yerel unsurların gücünü sınırlamak öte yandan da tarımsal üretimi geliştirerek vergi gelirlerini arttırmak arzu ettiği amaçlar arasındadır.¹⁸¹ Ancak Arazi Kanunnamesi, düşünülen doğrultuda sonuçlar verememiştir. Bu kanunun hem köylülerin işledikleri toprak üstündeki haklarını devlete karşı pekiştirmesi hem de

¹⁷⁷ Güliden Çamurcuoğlu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Toprak Reformu Ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.8,S.1-2,Ankara,2009,s.163.

¹⁷⁸ Çamurcuoğlu, a.g.m.,s.163.

¹⁷⁹ “18. yüzyılın sonlarında Yenişehir'de (Bursa) ayanlık yapan Sarıcaoğlu Osman Ağa, sürekli devlet idaresine karşı işlerde bulunması, bazı durumlarda iltizamındaki halka on kata varıncaya kadar adaletsiz vergi uygulaması, eşkıyaları kollaması ve birlikte iş yapması ile Bilecik ayanı olan ve kendisinden önce idam edilen Kalyoncu Ali Ağa ile bölgedeki diğer ayan ve beylere saldırarak kargaşa çıkarması sebeplerinden ötürü birkaç kez affolunmasına rağmen idam edilmiştir.” Bkz Tamer Güven, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlar, Sermaye Birikimi Ve Girişimcilik ,*Türkiye İslam İktisadi Dergisi*, C.3,S.1,İstanbul,2016,s.78.

¹⁸⁰ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,İstanbul,2017,s.128.

¹⁸¹ Pamuk,a.g.e.,s.129.

büyük araziler üstünde fiili denetim kurmuş olanların gücünü küçük köylülük aleyhine meşrulaştıran sonuçları doğurması bu görüşü destekler niteliktedir.¹⁸²

2.Mahmud'un büyük ayanları ortadan kaldırmasından sonra köy ağaları, küçük ayan ve derebeyleri, tarımsal yapıların güçlü ögeleri olarak yerleşmiş; birçok bölgede köylüleri mülksüzleştirmeye bağımlı emekçi haline dönüştürmeye devam etmişlerdir.¹⁸³ 20.yüzyıl başlarında dahi Aydın, İzmir, Bursa ve Ankara gibi üretim bazında aktif olan yerlerde genişliği 20.000 ile 200.000 dönüm arasında olan ve genellikle yarıcılar tarafından işlenen büyük aile mülklerine rastlamak mümkün olmaktaydı.¹⁸⁴

Cumhuriyet ilan edildikten sonra birçok konuda olduğu gibi toprak ile ilgili de bir reform düşünülmüş, Anadolu coğrafyasında tarım, Osmanlı döneminden beri önemli ekonomik faaliyetler arasında yer almış, toprak üzerinde birçok farklı politika güdülmüştür. Cumhuriyet ilan edildikten sonra yeni Türk Devleti'nin toprak reformu denemelerinde ülke çoğunluğunun tarımla ilgileniyor olmasının etkisini düşünebilmek mümkündür. Ancak genel bir çerçevede düşünüldüğünde toprak reformu bir ülkeye ekonomik kalkınma bakımından yardımcı olabilmekte; dış satımın gelişmesi, döviz kazancı, imalat endüstrisi ve ekonominin diğer gelişen sektörleri için gerekli iş gücünün sağlanması, kırsal nüfusun gelir artışı gibi faydalar sağlayabilmektedir.¹⁸⁵

Yeni Türk devleti kurulduktan sonra cumhuriyetin kuruluş ilkelerini hükümetin birçok politikasında görmek mümkün olmuştur. Halkçı politika doğrultusunda gerçekleşmiş olan Aşar vergisinin kaldırılması bu ilkeye yönelik atılan adımlardan biri olarak görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak reformu İstiklal Harbi'nin kazanılmasında önemli bir yeri olan büyük arazi sahiplerinin desteklenmesi yönünde bir stratejiyle başlamış ancak daha sonra bazı bürokratların köylünün desteklenmesi doğrultusundaki fikirleriyle devam etmiştir.¹⁸⁶ 1922 yılında meclise sunulan bir komisyon raporunda köylülerin özel mülkiyet ve bağımsız işletmeciliği saklı tutacak üretim kooperatiflerinde yeniden örgütlenmesi önerilmiş,1923 yılında gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi'nde de "Vasf-ı iktisadi-i ziraiyesi olan "köylü

¹⁸² Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Dönemi'nin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s.89.

¹⁸³ Tezel, a.g.e., s.89.

¹⁸⁴ Tezel, a.g.e., s.89.

¹⁸⁵ Yavuz Tekelioğlu, *Toprak Reformu Ve Türkiye Uygulamaları*, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, S.19, Antalya, 2010, s.46.

¹⁸⁶ Tezel, a.g.e., s.446.

istihsali” esasına istinat edecektir.” denmiş ancak büyük arazi sahiplerinin istediği doğrultuda kararlar alınmıştır.¹⁸⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında köylünün büyük arazi sahiplerinin karşısında ekonomik açıdan pasif ve bağımlı denebilecek bir durumda bırakılmasının önüne geçilememiş olduğu anlaşılabilmektedir. Anadolu’daki bu bağımlılığının önüne geçebilme doğrultusundaki politikalardan biri de 1934 yılında çıkartılan “İskan Kanunu” olmuş, bu kanunun 10.maddesinde :

“Kanun aşirete hükmî şahsiyet tanımaz. Bu hususta herhangi bir hüküm, vesika ve ilama müstenit de olsa tanınmış haklar kaldırılmıştır. Aşiret reisliği, beyliği, ağalığı ve şeyhliği ve bunların herhangi bir vesikaya veya görgü ve göreneğe müstenit her türlü teşkilat ve taazzufları kaldırılmıştır. Bu kanunun neşrinden önce herhangi bir hüküm veya vesika ile veya örf ve adetle aşiretlerin şahsiyetlerine veya onlara izafetle Reis, Bey, Ağa ve Şeyhlerine ait olarak tanınmış, kayıtlı, kayıtsız bütün gayrimenkuller Devlete geçer...Bu gayrimenkuller muhacirlere, mültecilere, göçebelere, naklonulanlara, topraksız veya az topraklı yerli çiftçilere dağıtılıp tapuya bağlanır...” denilmiştir.¹⁸⁸

İskan Kanunu’nun bu maddesine bakıldığında devletin Anadolu’daki ama özellikle doğu bölgesinde “bağımlılık” problemine çözüm bulabileceği görülmektedir. Büyük arazi sahiplerinin köylüyü birçok açıdan domine etmesi engellenebilecek ve bu kesimin elindeki gayrimenkullerin devlete nakledilmesi yolu ile hakimiyetinin kırılması mümkün olabilecektir. Hükümet’in Doğu Anadolu’daki feodalite-benzeri büyük arazi mülklerini ve toplumsal üretim ilişkilerini tasfiye etmesi gücü her ne kadar var olmuş olsa da bu doğrultudaki uygulamalar sınırlı kalmış, dağıtılan arazilerin yeni sahiplerinin elinde kalmasında birtakım zorluklarla karşılaşmıştır.¹⁸⁹

Genç Cumhuriyet, toprak ile ilgili problemleri çözmek adına birçok politika geliştirmiştir. Hükümetler, bu politikaları birtakım kanunlarla desteklemesine rağmen Anadolu’daki derebeylik benzeri yapının önüne geçememiş; toprak üzerindeki reformist yaklaşımlar tam olarak bir çözüm üretememiştir.

3.2. TOPRAK MAHSULLERİ VERGİSİ

Bu tez çalışmasında daha önce de değinildiği gibi İkinci Dünya Savaşı döneminde CHP hükümetinin çözmeye çalıştığı önemli sorunlardan biri “haksız

¹⁸⁷ Tezel, a.g.e.,s.448.

¹⁸⁸ Tezel, a.g.e., s.454.

¹⁸⁹ Tezel, a.g.e.,s.455.

kazanç’’ olmuştur. İç politikayı sık sık meşgul eden bu probleme çeşitli politikalar geliştirilerek yaklaşıldığı görülebilmektedir. Başbakan Refik Saydam’ın vefatından sonra kurulan Şükrü Saraçoğlu hükümeti daha esnek bir politika izleyerek 50 tona kadar buğday üreten veya yaklaşık 600 dönüme kadar toprak eken üreticinin ürününün çeyreğine düşük fiyatlarla el koyuyor, kalan kısmının tüccara satışını serbest bırakıyordu.¹⁹⁰ Bu tarz bir iâşe politikası hükümetin bekleyeceği bir sonuç verememiş; bu durumu fırsata çeviren büyük çiftçiler ürünlerini gizli veya açıktan tüccarlara yüksek fiyattan satarak zenginleşmişlerdir.¹⁹¹ Dönemin iktisadi verileri ve basın organları incelendiğinde .hükümetin bu politikasının, istifçilik ve vurgunculuk problemlerine çözüm getirmekte yetersiz kaldığı anlaşılabilmektedir.

Savaş döneminde gerçekleştirilen bir başka toprak politikası Haziran 1943 tarihli Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu olmuştur. Bu kanuna kronolojik bir açıdan bakılacak olunursa; Toprak Mahsulleri Vergisi Kanun-u Muvakkatı 15 Mayıs 1943 tarihinde 6/1611 sayı ile meclise sunulmuş ve tasarıda : *“Zirai malların fiyatlarındaki artışın köylüler adına hükümetçe memnuniyetle karşılanmasına karşın, artan milli müdafaa maliyetlerinin halk arasında eşit bölüştürülmesi için fiyatları maliyetlerinin üzerinde artan zirai mallara bir verginin zorunlu olduğu”* ifade edilmiştir.¹⁹² Bu tasarıda, üretici adına pozitif bir durum olan ürünlerin yüksek miktarlarda satılması durumuna hükümetin de memnun olduğu vurgulanmış; savunma giderlerinin karşılanması için böyle bir verginin uygun görüldüğü belirtilmiştir. Ancak tarım ile ilgili ekonomik aksiyonlar incelendiğinde hükümetin toprak üzerinden haksız kazancı engellemekte zorluk yaşadığı anlaşılabilmekte; ve bu tasarıda bu konuya vurgu yapılmadığı görülebilmektedir.

4 Haziran 1944 yılında kabul edilen bu kanuna göre vergi oranı ürünün türüne yüzde 8-12 arası değişmekteydi ancak 1944’ün 26 Nisan gününde Toprak Mahsulleri Vergisi tadilat yaşayarak tekrar kabul edilmiş ve yeni kanunla vergi miktarı tüm ürünlere yüzde 10 olarak belirlenmiştir.¹⁹³

Dönemin ulusal basını ve bu konudaki çalışmalar incelendiğinde TMV’nin birtakım olumsuz eleştirilerle karşılaştığı görülebilmektedir. Bu vergi, yüzde 10

¹⁹⁰ Pamuk, *a.g.e.*,s.207.

¹⁹¹ Pamuk, *a.g.e.*,s.207.

¹⁹² Metinsoy, *a.g.e.*,s.178.

¹⁹³ Metinsoy,*a.g.e.*,s.178.

miktarında aynı şekilde toplanması sebebiyle ise de Aşar Vergisi'ne benzetilmektedir.¹⁹⁴ Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun ilan edilmesi, gerek yerel basında gerek ulusal basında yer almış *Vakit* gazetesinin 8 Haziran 1943 tarihli sayısında olumlu bir üslup ile kaleme alınmıştır. Sadri Ertem imzalı yazıda Toprak Mahsulleri Vergisi, “*fevkalâde tedbir*” olarak anılmış,¹⁹⁵ Aşar ile karşılaştırılmasının mümkün olmadığı vurgulanarak; “*Köye doğru giden ve halkçı olan cümhuriyet, davasına her zaman sadıktır.*”¹⁹⁶ denilerek TMV politikasının isabetli bir politika olduğunun altı çizilmektedir. Yazıda Başbakan Şükrü Saraçoğlu bir “halk çocuğu” olarak nitelendirilmekle birlikte bu tedbirin geçici olduğu vurgulanarak hükümetin iktisadi politikaları şu şekilde kaleme alınmıştır:

*“Millî sanayileşme hareket lâzımdı. Bugün fabrikaların bacaları iktisadî istiklâlin marşını çalmaktadır. Türk köylüsünü bu arada âşar sisteminden de kurtarmak lazımdı ve onu da yaptı. Fakat memleket dünyayı saran bir harp nizamı içindedir. Harp ateşinden uzak kalmak, millî istiklâli, toprak bütünlüğünü korumak için kuvvetli olmaya korumaya mecburuz. Kuvvetli olmak zarureti bizi ummadığımız masraflarla karşılaştırmaktadır. Memleketi kuvvetli, itibarlı, sözüne inanılır bir vatan halinde muhafaza etmek için memleketin her zümresinden fedakârlıklar istiyoruz. Geçen yıl varlık vergisi müdafaa ihtiyacımızın mühim bir kısmını tatmin etti. Bu yıl toprak mahsullerinden alacağımız aynı vergi ile 150 milyon lirayı Türk hazinesinde temin edeceğimizi umuyoruz. Bu yüzde sekizlerin köylü için ağırlık vereceğini biliyoruz. Fakat daha büyük bir sıkıntıyı, harp faciasını karşılamak için onu da bu fedakârlığa davet ediyoruz.”*¹⁹⁷

Sadri Ertem tarafından kaleme alınan bu yazıda, aşar vergisinin kaldırıldığı ve Cumhuriyet'in sanayii vaziyeti olumlu bir şekilde okuyucuya sunulurken hükümetin savaş dışı kalma arzusuna vurgu yapılmıştır. Savaş dışı kalma düşüncesine bağlanan bu politikanın birtakım ekonomik sonuçları olduğu ve herkesin olduğu gibi köylünün de bazı fedakarlıklarda bulunması beklenmektedir. Ancak Toprak Mahsulleri Vergisi'nin maddeleri ve cezai müeyyideleri incelendiğinde “zorunlu bir fedakarlık” olduğu yorumu yapılabilir.

Toprak Mahsulleri Vergisi ile ilgili bir başka analiz *Akşam* Gazetesi'nin 12 Haziran 1943 tarihli sayısında Mehmet Oluç imzası ile yer almaktadır. Yazıda milletvekili Halil Menteş'in “*Aşara doğru gidişin ruhumuzdaki ıstırapı hükümet*

¹⁹⁴ Mehmet Ertan, Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Esasları Ve Sonuçları: Toprak Mahsulleri Vergisi İkinci Aşar mıydı ? , *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.14,S.2, Düzce, 2018, s.239.

¹⁹⁵ Sabri Ertem, “Toprak Mahsulleri Vergisi Münasebeti İle”, *Vakit*, 8 Haziran 1943,s.3.

¹⁹⁶ Ertem, a.g.m.,s.3.

¹⁹⁷Ertem, a.g.m.,s.3.

lisanından da milletvekilleri lisanından da söylendi."¹⁹⁸ tabirine yer verilmekle birlikte Aşar ve TMV benzeşmesi ele alınarak hiçbir kuruluş için iyi ya da kötü hükmü verilemeyeceği, zaman-mekan durumunun göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁹⁹ En iyi sistemlerin dahi kötü bir uygulanma biçimi ile olumsuz sonuçlar verebileceği gibi iyi olmayan sistemlerin iyi bir uygulama anlayışı ile olumlu sonuçlar getireceğine değinilerek konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşıldığı anlaşılabilmektedir.²⁰⁰ Vergi oranlarının eleştiriye değer bulunduğu yazıda dönemin şartlarının ortadan kalktıktan sonra bu verginin yerini nakdi vergiye bırakacağı, Toprak Mahsulleri Vergisi'nin "yürek ferahlatıcı" olduğu, ordunun ihtiyaçları mevzubahis olduğunda köylünün bundan zevk duyacağı vurgulanmaktadır.²⁰¹ Mehmet Oluç, Akşam Gazetesi'ndeki bu yazısında TMV'nin eleştiriye değer niteliklere değinse de bu politikaya ılımlı bir şekilde yaklaşmaktadır. Vergi ödeyecek köylünün hoşnutluk duyacağını belirtilmesine karşın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra CHP'nin iktidarı kaybetmesinde çiftçi kesimin hoşnutsuzluğu etkili olacaktır.

Bir başka basın organı olan *Ulus* gazetesinde ise Toprak Mahsulleri Vergisi ile temkinli ve kanuna karşı tavır almayan bir duruş sergilenmektedir.²⁰²

*"Önümüzdeki hasatta birçok mahsullerimizi Devlet, ölçme ve tahminleme yoluyla bazı nispetlerde satın alacak ve bu stoklarla ordunun ve halkın ihtiyacını karşılayacak. Bu haliyle neşredilen Hükümet kararı mili politikamızın yakın geleceğe ait bir kuvvet unsurudur. Bunun iyi başarılması için şimdiden, hepimiz bir düşünüş ve duyuş hazırlığı içinde olmalıyız. Çiftçiye aslında çetin olan istihsal işinde yardım edecek yardım edecek Devlete vereceği miktarı külfetsiz bir hale getirmek, yalnız vazifeliler için değil hepimiz için bir borçtur. Yurdun emniyetini ve sulhunu koruyan her tedbire, içten bir anlayışla her zaman katılan Türk. yeni kararlardaki farklılığı da kavrar ve kendinden isteneni açık yüreklilikle verir. Köyde ve kasabada olsun büyük istihsal kütlemiz eşsiz olgunluğu ile her zaman Devlet tedbirlerinin muvaffak olmasına çalışır ve bilir ki yurt emniyeti yalnız bunların başarılmasıyla sağlanır."*²⁰³ Alıntıda görülebileceği gibi *Ulus* Gazetesi ılımlı bir tutum sergilemekte ve ülke güvenliği söz konusu olduğunda her Türk'ün isteneni vereceğini belirterek TMV'yi savunan bir resim çizmektedir.

Kanun çıktıktan sonraki süreç incelendiğinde Toprak Mahsulleri Vergisi'nin uygulanma sürecinde birtakım problemlerin yaşandığı görülebilmektedir. Ofis'in ürünleri satın alma konusundaki donanım yetersizliği ve alınan ürünlerin korunacağı

¹⁹⁸ Mehmet Oluç, "Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu", *Akşam*, 12 Haziran 1943, s.5.

¹⁹⁹ Oluç, a.g.m., s.5.

²⁰⁰ Oluç, a.g.m., s.5.

²⁰¹ Oluç, a.g.m., s.5.

²⁰² Bakacak, a.g.t., s.114.

²⁰³ Bakacak, a.g.t., s.114.

depoların yeterli kapasitede olmaması toplanan ürünlerin telef olmasına sebep olmaktaydı.²⁰⁴ Ülkenin tahıl tarımı konusunda önemli yerlerinden biri olan Eskişehir’de yayınlanan *Kocatepe* gazetesinde yüzde 25 miktarında toplanan buğdayların açık yerlerde yığılarak uzun bir süre zarfında açıkta bekletildiği ve bu ürünlerin çürüdüğü aktarılmaktadır.²⁰⁵ Aynı zamanda alınacak olan ürünler, önceden bildirilen tarihte alınamıyor; *Yeni Adana* gazetesindeki habere göre Adana’daki ofis köylülerin vergilerini kabul etmiyor; uzak köylerden zorlu şartlar altında gelen köylü geri gönderiliyor ve gelecek yıl için devlete borçlanmış oluyordu.²⁰⁶

TMV’nin uygulanışı safhasında Ofis’in fiziksel manada yeterli olamadığı görülebileceği planlamada bir takım eksiklikler olduğu anlaşılabilmekte, bu durumun yarattığı problemlerin CHP’ye karşı var olan olumsuz eleştirileri arttıracak yorumunu yapmak mümkün olabilmektedir.

3.3. ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte yeni Türk Devleti için toprak politikası önemli bir konumda bulunmaktaydı. Siyasi yapıların zirai üretim yaklaşımları incelendiğinde sağlıklı bir toprak reformunun devletlerin üretim gücünü arttıracak bir düzenleme olabileceği gibi aynı zamanda kalkınmasına da katkı sunacak bir itici güç olduğu düşünülebilmektedir. Bu çalışmada değinildiği gibi Atatürk döneminden İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna dek birçok defa toprak ile alakalı reformist yaklaşımlar gerçekleşmiş, ancak tatmin edici bir dönüt alınamamıştır.

Savaş döneminde yürürlüğe giren Toprak Mahsulleri Vergisi’nin uygulanma noktasında bazı eksiklikler yaşanmış; ve bu durum köylünün memnuniyetsizliğine sebep olmuştu. Hükümet, harbin ardından köylünün problemlerini azaltabilecek bir politika doğrultusunda 1945 yılının Haziran ayında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nu çıkartmıştır.²⁰⁷ İzmir İktisat Kongresi’nde Atatürk’ün : “*Girdiğimiz halk devrinin, milli devrin tarihini yazabilmek için kalemlerimiz sapanlar olacaktır. Bence halk devri, iktisat devri demektir.*”²⁰⁸ sözleri toprak politikasının çok daha önceden önem verilen bir fikir olduğunu göstermektedir.

²⁰⁴ Metinsoy, *a.g.e.*, s.181.

²⁰⁵ Metinsoy, *a.g.e.*, s.184.

²⁰⁶ Metinsoy, *a.g.e.*, s.184.

²⁰⁷ RG,15 Haziran 1945,S.6032,s.8893-8897.

²⁰⁸ Kırca, *a.g.t.*,s.50.

Tasarı, TBMM’de görüşülmeden önce Adalet, Anayasa, Bütçe, Ekonomi, İçişleri, Maliye, Tarım ve Ticaret komisyonlarından 4’er üyeyle geçici bir komisyon kurulmuş; Komisyon yaptığı değerlendirme sonucu hazırladığı raporunu 3 Mayıs 1945’de meclise sunmuş, görüşmelere de 14 Mayıs 1945’de başlanmıştı.²⁰⁹ Tasarı TBMM’ye sunulduktan sonra *Son Posta* gazetesi, “Çiftçiye Toprak Verilmesi Kanunu” ana başlığı ve “*Bu kanun Türk milletine kendi benliğine ve varlığına sahip bir Türk camiasının doğuşunu müjdelemektedir.*”²¹⁰ cümlesi ile okuyucularına aktarmaktadır. *Son Posta* gazetesi, anlaşılabilirliği gibi Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’na olumlu bir şekilde yaklaşmakta ve bu politikayı “müjde” olarak nitelendirmektedir. Kanun tasarısıyla ilgili görüşmelerde ilk sözü alan Tarım Bakanı Hatipoğlu hükümetin köylüyü kalkındırmayı hedeflediğini belirterek kanunla ilgili düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir

*“Bir defa bu gerçeğe dayanarak memleketimizde çiftçiliği sanat edinmiş, hayatını ondan kazanma yolunu nesiller boyunca devam ettirmiş olanların; kendi maiyetlerini kendi mülkleri üzerinde kazanacak bir şekle getirmek esas vazifelerdendir. Toprağı yetmeyen ve topraksız olan çiftçiler; bizzat kendi mülkleri üzerinde çalışabilmek için toprak istiyorlar.”*²¹¹

Kanunla ilgili görüşmeler incelendiğinde çiftçiyi topraklandırma politikasına muhalif bir kesimin olduğu anlaşılabilmektedir. TBMM’deki görüşmelerde Seyhan Milletvekili Ali Cavit Oral kanun hakkında üç aylık toplantı sırasında 45 toplantı yaptığını; ancak “bağı ve bahçeyi parçalayan, kültür ziraatını 30 dönüme indiren toptancı bir zihniyetle ziraatımızı şekillendirmek ve memleket gerçeklerine uymayan bir ocak sistemi ihya etmek isteyen” bir anlayışa kapı araladığını dile getirmiştir.²¹² Seyhan Milletvekili Oral’ın kanun tasarısını sert bir üslupla eleştirdiği gibi birçok milletvekilinin de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’na muhalefet ettiği meclis zabıtlarında görülebilmektedir.

Mecliste tartışılan tasarının 17.maddesinde değişiklik gerçekleşmiş; *Akşam* gazetesinin haberine göre: “...300’den fazla Milletvekili tarafından toprak kanunu tasarısının en mühim maddelerinden biri olan 17. madde hükümlerinde esaslı değişiklikler yapılması için bir önerge hazırlanmıştır. Buna göre tasarının 17. maddesindeki zaruret halinde 50 dönüme kadar kamulaştırma yapılacağına dair fıkradan sonra ‘*şu kadar ki bu hükmün uygulanmasında, daha yakında dağıtılabilecek veya kamulaştırılacak araziden bunlara verilmesi mümkün olan miktarın bu çiftçileri*

²⁰⁹ Mehmet Korkut Aydın, CHP’ De Parti İçi Muhalefetin İl Örneği: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Ve TBMM’de Yaşanan Tartışmalar, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.41, Van, 2018, s.365.

²¹⁰ Kırca, a.g.t., s.50.

²¹¹ Aydın, a.g.m., s.365.

²¹² Aydın, a.g.m., s.365.

topraklandırmaya yetmemesi şarttır' fıkrasının tasarıdan çıkarılması istenmektedir. Bu maddeye ilave olunması istenen bir fıkra ile de 17. maddenin uygulanmasında 14, 15 ve 16. maddeler hükmü cari olmayacak, yani arazideki dar-geniş tasnifi de bertaraf edilmiş olacağı gibi 'orta arazinin iki bin dönümden fazlası kamulaştırılabilir' kaydı da aynı esasa uyularak bazı hallerde nazarı itibara alınmayacaktır. Aynı yönerge ile daimi tarım işçilerine toprak verilmesi kabul olunmakta, toprak dağıtımından geçici işçiler hariç tutulmaktadır. Bu önerge ile kanunun tatbikatı daha çok kolay bir şekil almış olacak, zaruret halinde mal sahibine 50 dönümden aşağı bırakılmamak üzere bütün arazi kamulaştırılabilecektir. Kamulaştırılacak toprakların yanında köylüye daha yakın olup da işlemeye müsait olmayan toprakların köylüye daha yakın olup da işlemeye müsait olmayan toprakların bulunması uzaktaki arazinin kamulaştırılmasına bir mani teşkil etmeyecektir.”²¹³ satırlarıyla okuyuculara duyurulmuştur.

Meclisteki kanun tasarısı tartışmaları ve 17. madde değişikliğinin ardından 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 7. dönem TBMM Hükümeti yani CHP tarafından “köylüyü efendi yapacak” tedbirler arasında görülmekte; köylünün kendi toprağına kavuşmasını amaç ve dava olarak benimsediğı belirtilmektedir.²¹⁴

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ulusal basında geniş yer alarak olumlu bir şekilde yankı bulmuştur. Cumhuriyet gazetesinin 12 Haziran 1945 tarihli sayısının ilk sayfasında geniş bir biçimde yer bulmuş ve kanunla ilgili şu satırlara yer verilmiştir:

“-Memleketin efendisi köylüdür! Diyen Atatürk, gerçek bir millî kalkınmanın ancak Türk köylüsüne daima daha ileri bir yaşayış çizgisi sağlamakla mümkün olabileceğine işaret ediyordu. Âşar vergisi bunun için kaldırılmış, ağalık-beylik bunun için lağvedilmiş, anayasamızdaki halkçı ve devrimci hükümlere bunun için titiz bir ilgi ile bel bağlanmıştı. Bin yıldanberi bu toprakları işliyen, bu topraklar uğruna temiz kanını her fırsatta seve seve feda etmekten çekinmiyen Türk köylüsüne, memleketin sahici efendisi olduğunu göstermek, milî kalkınma hareketinin hızlanmasını gerçekleştirmek lâzımdı. Bu büyük eseri ele tutulurcasına ortaya koymak, Cumhuriyet rejimimizin yirmi ikinci yılına nasib olmuştur.

Arada geçen zaman fasılasına bakarak geciktiğimizi sananlar belki çıkacaktır. Fakat unutmamak lâzımdır ki, yurd çiftçisine toprak dağıtımı gibi çok hayatî ve son derece güç bir mevzu üzerinde acele etmek memleket ekonomisini yanlış yollara sürükleyebilir, tarım çalışmalarını esash bir şekilde aksatabilirdi. Türkiye'deki toprak rejiminin başka memleketlerdeki toprak davalarına nazaran daha ileri bir durumda olduğunu da unutmamalıdır. Türkiye'de tam manasile feodal bir toprak rejimi hiçbir zaman hüküm sürmemiştir. On sekizinci asırda Fransada, on dokuzuncu asırda orta Avrupada, yirminci asır başlarında da Rusyada izlerine rastladığımız toprak derebeyliği bizden her zaman uzak kalmıştır. Bu itibarla toprak reformu bahsinde ilk Cumhuriyet yıllarında aceleye lüzum görülmemiş, Türk milletini daha ileri hayat şartlarına kavuşturmak uğrunda ilkin başka alanlarda devrimler yapmak gerekmıştır.”²¹⁵

²¹³ Kırca, a.g.t., s.55.

²¹⁴ BCA.490.01.5.26.30.

²¹⁵ Nadir Nadi, “Toprak Kanunu Türk Milletine Kutlu Olsun”, Cumhuriyet, 12 Haziran 1945, s.1.

Nadir Nadi'nin kaleminden çıkan bu yazıda Atatürk'ün günümüzde de güncelliğini koruyan “Köylü memleketin efendisidir.” sözüne yer verilmekte ve kanunun bu sözün adeta bir sağlayıcısı olduğu ifade edilmektedir. *Cumhuriyet* gazetesi, çiftçiyi topraklandırma kararının isabetli bir karar olduğunu coşkulu bir üslupla okuyucuya aktarmış, kanunu gerek överek gerekse çeşitli örneklemelere kamuoyuna duyurmuştur.

Cumhuriyet gazetesinin bir sonraki sayısında “Köylü sevinç içinde” başlığı ile yer bulmuş ve bu haberine paralel çiftçi fotoğraflarına yer verilmiştir.²¹⁶ Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile ilgili köylünün memnuniyetini aktaran *Cumhuriyet*, hükümetin toprak politikasını şu şekilde kaleme almıştır:

“İstanbuldan ayrıldığımızdan beri kendi kendime düşünüyordum:-Tarih boyunca türlü türlü istihaleler geçiren toprak rejimimiz, müstakar bir sistem halini alamadı. İyi niyetle girişilen teşebbüsler, mahdud zümrelerin menfaatlerini kamçılıdı. Yalnız onların cebleri doldu. Nüfusunun yüzde doksanından fazlası köylü olan bir memlekette, bu çokluk teşkil eden kütle bir türlü toprak sahibi olamadı, başkalarının yanında sığıntı kaldı.

Cumhuriyetin ilânından sonra, büyük badirelerden kurtulan memleketimizi, cihan ölçüsünde lâyük olduğu mevkie çıkarmak için, birçok devrimlere giriştik. Hepsinde kesin başarılar, sonuçlar elde ettik. Bu arada köy ve köylü kalkınması davası da ele alındı. Köy Kanunu ile köylerin düzenli bir idare sistemi kurulurken, köylünün refahı için de zaman zaman tedbirlere başvuruldu. 'Köylü bizim efendimizdir.' hükmile bu davanın ana prensipini ortaya atan Atatürk; her vesile ile davanın gerçekleşmesine çalıştı. Fakat itiraf edelim ki, asırların yarattığı gelenekleri bir anda altetmek tamamen mümkün olamadı... ”²¹⁷

Hayri Alp'in kaleme aldığı yazıda bir önceki sayıda olduğu gibi Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun olumlu bir biçimde değerlendirildiği görülmektedir. Ancak 12 Haziran tarihli bir önceki sayıda Nadir Nadi'nin toprak reformunun zamanlaması ile ilgili aceleye gelmeyecek bir mevzu olduğuna dikkat çekmesine karşın; bu sayıda Hayri Alp, Atatürk'ün bu işi etüt etmesine rağmen geleneklerden bir anda sıyrılmanın mümkün olmadığını değinerek bu konuya farklı bir bakış açısı getirmiştir.

Dönemin ulusal basını ve yerel basını incelendiğinde Toprak Mahsulleri Vergisi'nin köylüyü ekonomik açıdan zorladığını görmek mümkün olmaktadır. Toprak politikalarından bir başkası olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile tarımla uğraşan kesim tam olarak tatmin edilememiş; hükümetin umduğu seviyede olumlu bir dönüt alınamamıştır. Bu dönemdeki toprak politikaları, ileride *Cumhuriyet Halk*

²¹⁶ Hayri Alp, “Köylü Sevinç İçinde”, *Cumhuriyet*,13 Haziran 1945,s.1.

²¹⁷ Hayri Alp, a.g.m.,s.4.

Partisi iktidarına son verecek olan Demokrat Parti'nin propagandalarından biri olacak, hükümet programına da yansıtacaktır. DP Hükümeti'nin tarım politikalarından bazıları, 1. Menderes Hükümeti Programı'nda şu şekilde yer almaktadır:

“Zirâatin iktisâdi bünyemizin temelini teşkil ettiğini hiçbir zaman gözden uzak tutmayacağız. Eski iktidarın yaptığı gibi gösterişçi ve pahalıya mal olan bir devlet müessesesinin, karabasan ve kağının mahkûmü olan geri bir zirai bünye üzerine kurulamayacağı, kurulmak istendiği takdirde ise milli ekonomiyi takatsiz düşüreceği hakikatı daima hesap olunmak lazımdır.

Zirâati ön plana alan böyle bir görüşle hareket ederek zirai kredi davasını zirâat alet ve vasıtaları meselelerini hastalık ve haşerelerle mücadele, iyi tohum ve tohumlar; ıslah mevzularını zirâat tekniğini ilerletme çarelerini ehemmiyetle yeni baştan gözden geçireceğiz.”²¹⁸

3.4. KÖY ENSTİTÜLERİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren birçok politika benimsemiş ve bu politikalara paralel inkılaplar gerçekleşmiştir. Yeni rejimin önem verdiği ve üzerinde çalıştığı konulardan biri ise “eğitim” olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitime verdiği değer henüz cumhuriyet ilan edilmeden önce 27 Ekim 1922 tarihinde öğretmenlere yönelik verdiği söylevden anlaşılabilmektedir:

“Görülüyor ki en mühim ve en verimli vazifelerimiz eğitim işleridir. Bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu suretle olur. Bu zaferin temini için hepimizin tek can ve tek fikir olarak esaslı bir program üzerinde çalışmak lazımdır. Bence bu programın esaslı noktaları ikidir; sosyal hayatın ihtiyaçlarına uygun olması ve çağdaş gelişmelere uygun olmasıdır...Ordularımız kazandığı zafer,, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız bir zemin hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacak ve sürdüreceksiniz ve kesinlikle başarı olacaksınız. Ben ve sarsılmaz imanla bütün arkadaşlarım, sizi takip edeceğiz ve karşılaşacağınız engelleri kıracağız.”²¹⁹ Görüleceği üzere Gazi, eğitimi “gerçek bir zafer” olarak nitelemekte; eğitimi ise en önemli görev olarak tayin etmektedir.

Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra çalışmalara başlanarak yeni rejimin ilk on senesinde birçok inkılap gerçekleşmiştir. Eğitim sisteminde yapılan düzenlemeler; eğitim-öğretimin birleştirilmesini esas alan 3 Mart 1924 Tevhit-i Tedrisat Kanunu ile başlamış ardından 2 Mart 1926'da Maarif Teşkilatı hakkındaki

²¹⁸ Zahide Sungur, *Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları Ve Kalkınma Çabaları*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2015,s.49.

²¹⁹ Fevzi Çakmak, *Kuruluşundan Kapatılışına Kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi İçerisinde Köy Enstitülerine Yönelik Muhalefet, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.6,S.15,İzmir,2007,S.222.

Kanun, 1 Kasım 1928’de Latin Harflerinin kabulü, 1 Ocak 1929’da Millet Mektepleri ve 19 Şubat 1932’de Halk Evleri’nin açılması ile devam etmiştir.²²⁰

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke nüfusunun % 80 oranında köylerde yaşıyor olmasından dolayı köyün eğitimi ve kalkınması düşüncesi üzerine çalışmalar yapılmıştır.²²¹ Bu doğrultuda birçok yabancı uzman eğitimci ülkeye davet edilmiş, bunlardan biri olan Amerikalı eğitimci John Dewey, 1924’de Türk Maarifi Hakkında Rapor’da köydeki okullar ile alakalı öğretmen yetiştirme yönteminin çiftçilerin ihtiyacı doğrultusunda yapılması gibi düşüncelerini ifade etmiştir.²²²

Konuyla ilgili fikirlerini Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan ile paylaşmış olan Atatürk köylerin eğitilmesinde askere gelen köy çocuklarının kullanılması gerektiği fikrine sahipti.²²³ Çavuş ve onbaşı olarak askerlik hizmetini yapan ve okuma-yazma bilen gençler Eskişehir civarındaki Mahmudiye Çiftliği’nde açılan kurslara seçiliyor, burada okuma-yazma, tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, ekip-biçme, hayvancılık, köy işleri gibi konularda eğitim alarak köylere öğretmen olarak gönderilmekteydi.²²⁴

Eğitim sisteminin düzenlenmesi için çalışmaların yürütüldüğü bir ortamda “köy eğitimi” fikrinin gün geçtikçe biraz daha güçlendiği görülmektedir. Bu fikir doğrultusunda köyde eğitim-öğretim faaliyetini gerçekleştirecek, aynı zamanda devletin temsilcisi konumunda olacak olan öğretmenlerin köy hayatına uyum sağlayacak bir biçimde yetiştirilmesi fikriyle 17 Nisan 1940’da kurulan Köy Enstitüleri’nin, çocuklara eğitim vermenin yanı sıra bir “köy seferberliği” fikrini temsil edeceğini düşünmek mümkün olacaktır.²²⁵

Köy Enstitüleri’nin kurulması Cumhuriyet gazetesinde “Bir Zafer” başlığı ile yer almış ve okuyuculara şu şekilde sunulmuştur:

“Bu nüshamızda köy enstitüleri hakkında muhtasar olmakla beraber kâfi denilecek kadar etraflı malûmat veriyoruz. Orada görülecektir ki bu enstitülere (köy muallim mektepleri) demek bile caiz ve kâfi değildir. Enstitüler köylerimize hoca verecekler. Fakat bunlar bizim şimdiye kadar bildiğimiz hocalardan değildir. Bunlar köyün eski gidişine yeni hayat aşılayacak kuvvetli unsurlardır. Kelime ve mana kargaşalığına meydan vereceğinden korkmasak biz bu köy enstitülerine köy üniversiteleri ismini verirdik. Hele orta tahsil derecesini haiz enstitülerde fevkalâde zeka ve kabiliyetlerle

²²⁰ Nihal Yıldız ve Osman Akandere, Köy Enstitülerinin İdeolojik Yapısı, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.17,S.35,İzmir,2017,s.277.

²²¹ Yıldız, a.g.m.,s.277.

²²² Yıldız ve Akandere, a.g.m.,s.277.

²²³ Çakmak, a.g.m.,s.223.

²²⁴ Çakmak, a.g.m.,s.223.

²²⁵ Yıldız ve Akandere, a.g.m.,s.278.

temeyyüz edecek köy çocuklarının lise ve yüksek tahsile götürülmeleri inkılâp Türkiyesinin yüksek manalı en demokratik hareketini teşkil ediyor denilse hata olmaz. Maarif Vekili Hasan Âli Yücel köy enstitülerini müdafaa ederken kendisi esasen bir muallim olmak itibarile bu kanunun çok değil on, on beş yıl sonra memlekette uyandıracığı yeni ve canlı hayatın hayali önündeki memnuniyetini anlatmağa çalışan heyecanında haklıdır. Bu kanun, memlekete verebileceğimiz hediyelerin cidden büyüklerinden biridir.”²²⁶

Cumhuriyet, köy enstitülerini olumlu ve açıklayıcı bir biçimde değerlendirerek bu kurumların köyün dinamizmine sunabileceği katkıyı kamuoyuna aktarmaktadır. Köy enstitülerinin kurulmasını pozitif bir biçimde ele alan gazetenin, dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in köy enstitüleri hakkındaki fikirlerine hak vererek bu konudaki övgüsünü pekiştirdiği anlaşılabilmektedir. Köy enstitüleri ile ilgili ayrıntılara da değinilmiş olup eğitimin parasız olacağı belirtilmiş, açılan kurumların bulundukları yerler şu şekilde sıralanmıştır:

“Kars (Cılavuz) Enstitüsü, Trabzon (Beşik Düzi) Enstitüsü, Malatya (Agçadağ) Enstitüsü, Kayseri (Pazar Üren) Enstitüsü, Samsun (Havza) Enstitüsü, Kastamonu (Gölköy) Enstitüsü, Eskişehir (Mahmudiye-Hamidiye) Enstitüsü, Kocaeli (Arifiye) Enstitüsü, İzmir (Kızıl Çullu) Enstitüsü, Kırklareli (Lüleburgaz) Enstitüsü, Seyhan (Haruniye) Enstitüsü, Isparta (Gönen) Enstitüsü.”²²⁷

Necmeddin Sadak’ın 19 Nisan 1940 tarihli yazısında Köy Enstitüleri olumlu bir şekilde ele alınarak, bu konu “vatanın en büyük davası” olarak nitelendirilmektedir.²²⁸ Akşam, Köy Enstitüleri’nin işlevini şu şekilde aktarmaktadır:

“Muhtelif yerlerde açılacak köy enstitülerine, ilk mekteplerden yetişmiş en çalışkan, en bilgili ve zeki köylü çocuklar alınacak, köy mektebi muallimi yetiştirilecektir. Alınacak tedbirlere göre, ilk hamlede yirmi bin köylü çocuğunu muallim yetiştirmek mümkün olacaktır. Bu sayede, evvelâ, şehirlerde zaten yetişen muallim kadrosuna ilâve olarak, kısa zamanda yirmi bin köylü münevver kazanacağız ve yirmi bin köye muallim vereceğiz. İlk tahsillerinden fazla, en lüzumlu ve faydalı bilgilerle techiz edilecek olan bu köylü gençler, gene kendi muhitlerine dönecekler, gittikleri yeri ve muhiti asla yadırgamayacaklar, ve köylerine yalnız okuma yazma kudretini, köy mektebi hocalığını değil, köylerimizin mahrum olduğu her çeşit ameli bilgileri götürecekler, en uzak köşelere kültür, sıhhat, medenî hayat öğütleri sokacaklardır. Bu tedbir, köylere tahsil imkânlarını verdikten başka, köy kalkınması dediğimiz büyük millî hareketin temelini teşkil edecektir. Çünkü, bu milletin ezici ekseriyetini teşkil eden köylünün hayat seviyesini yükseltmek için iktisadî şartlar ne kadar zarurî olursa olsun, bu iktisadî şartların doğması için ilk önce asgarî bir kültür, bir medenî seviye temel lâzımdır. Bunu da her köye giden mektep, her köye gidecek olan iyi yetişmiş muallim yapabilir.”²²⁹

²²⁶ Yunus Nadi, “Bir Zafer”, Cumhuriyet, 19 Nisan 1940,s.5.

²²⁷ Nadi, a.g.m.,s.5.

²²⁸ Necmeddin Sadak, “Çok Mühim Milli Bir Davanın Halli Yolunda”, Akşam, 19 Nisan 1940,s.4.

²²⁹ Necmeddin Sadak, a.g.m.,s.4.

Görülebileceği üzere *Akşam* gazetesi, Köy Enstitüleri ile alakalı teknik bilgiden ziyade bu eğitim kurumlarının işlevinden ve ülkeye ne gibi katkılar sunacağından bahsetmektedir.

Tan gazetesi ise çoğu gazeteye nazaran konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşmış, ve Köy Enstitüleri'nin kurulmasını “ütopik” olarak nitelendirmiştir.²³⁰ Tan, : “*Bugün, Türkiyede kırk bin köy vardır. Bu kırk bin köye süratle şehir muallim mekteplerinden hoca göndermek imkânı yoktur. Bu iş, bu usulle ancak bir asırda tam hallolunabilir. Halbuki, Millet Meclisinin tetkik ettiği köy enstitüleri kanunu, köye en ucuz, en pratik yoldan girmeyi gaye edinmiştir!*”²³¹ diyerek eleştirel fikirlerini okuyuculara aktarmaktadır.

²³⁰ “Köy Enstitüleri”, *Tan*, 19 Nisan 1940,s.5.

²³¹ “Köy Enstitüleri”, *Tan*, 19 Nisan 1940,s.5.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin iktisadi durumunu, söz konusu dönemde yaşanan gelişmeler ve bunların basın üzerinden analizi üzerine inşa ettiğimiz yüksek lisans tez çalışmamızın sonuçlarını şu şekilde özetleyebiliriz. Çalışmanın ana referansını oluşturan ulusal basın örnekleri bir arada değerlendirildiğinde Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı bu dönemde fiziksel ve mental yorgunluk, ekonomik yetersizlik gibi sebepler çerçevesinde savaşa dâhil olmama doğrultusunda bir politika benimsediği anlaşılmaktadır. Türkiye, savaşa dâhil olmamak adına denge politikalarına başvurmuş, hiçbir ülkeye düşman konumda olmak istememiştir. Böyle bir politika gerçekleştirilmeye çalışırken, Türkiye'nin savaşın etkilerini hissettiği, ekonomik olarak zorlu bir dönem girdiği görülmektedir.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı döneminde CHP Hükümeti'nin önemli bazı ekonomik sorunlar yaşadığı görülmektedir. Öyle ki bu dönemde dış ticaret durma noktasına gelmiş, özellikle yoğun olarak yapılan krom ticareti zarar görmüştür. ABD ve İngiltere'nin baskısıyla krom ihracatı bir sorun haline gelmiş ve kromun Almanya'ya satışı durdurulmuştur. Bu konu ve süreçte yaşanan gelişmeler ulusal basının sür manşetlerine günlük haberlerle taşınarak uygulamalar ve sonuçları hakkında halk bilgilendirilmiştir. Konu, sürece taraf ve muhalif basın kalemiyle iki çerçevede değerlendirilmiş; bu şekilde dönemin siyasal atmosferi gözler önüne serilmiştir.

Türkiye'nin 1939-1945 yılları arasında karşılaştığı ekonomik sorunlardan biri diğeri de stokçuluk ve karaborsacılık olmuştur. Savaş koşullarından dolayı dış ticaret durma noktasına gelmiş, ülkede birçok mal ve malzeme bulunamamaya başlamıştır. Bu durumu istismar eden kitlenin de malları muhafaza edip, bu ürünleri piyasaya çok yüksek fiyattan satarak haksız kazanç sağladıkları görülmüş, bu durumun ülkedeki ekonomik buhranı derinleştirdiği anlaşılmıştır. Karaborsacılık, dönemin gazeteleri incelendiğinde özellikle Ulus ve Cumhuriyet'in bu faaliyetleri yumuşak bir dille ayrıntı vermekten kaçınarak kamuoyuna sunmuş olduğu, Vakit, Akşam, Tan gazetelerinin ise karaborsacılığı, ayrıntılı bir şekilde okuyucuya aktararak ülkenin içinde bulunduğu durumu eleştirel bir üslupla paylaşmış olduğu görülmüştür.

Bu dönemde Hükümet, öncelikle haksız kazanç probleminin önüne geçmek adına önemli ve etkili bazı politikalar benimsemiştir. Bu doğrultuda ilk olarak Milli

Korunma Kanunu çıkarılarak karaborsacılığın önüne geçilmek istenmiştir. Süreç içerisinde Milli Korunma Kanunu istenilen düzeyde çözüm getiremediğinden adaletsiz yollardan zenginleşme durumuyla mücadele eden CHP hükümeti; Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nu yürürlüğe koymuştur.

Çalışmanın temel kaynağını oluşturan ve konunun çalışılmasında temel çıktılarının referansı olan ulusal basın incelendiğinde, çıkartılan kanunların dönemin ekonomik problemlerine umulan düzeyde yanıt veremediği görülmektedir. Savaşın sonlarına gelinmesine rağmen gazetelerdeki köşe yazılarından ülkedeki yoksulluğun ve karaborsacılık faaliyetlerinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Söz konusu süreçte basın, bu anlamda kamuoyunun durumu ve kanaatini yansıtmış dönemin iç siyaseti hakkında önemli bilgiler ortaya koymuştur.

Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi, basında en çok eleştirilen politikalar olarak dikkat çekmektedir. Gazetelerde Varlık Vergisi ve uygulama biçimi sıkça yer almış, kimi zaman Müslüman olmayan kesime karşı çıkartıldığı yönünde iddialara sebebiyet vermiştir. TMV ise, zaman zaman aşar vergisine benzetilmiş ve bu doğrultuda çiftçinin yaşadığı problemler ortaya konulmuştur.

Bu dönemde CHP Hükümeti'nin çeşitli toprak politikaları gerçekleştirdiğini görmek mümkündür. Bunlardan Köy Enstitüleri'nin kurulması dönemin süreli yayınlarında geniş yer bulmuştur. Bu gelişme dönem basının neredeyse genelinde olumlu bir şekilde yansımıştır. Topraksız köylüyü topraklandırmaya yönelik halkçı denilebilecek bir politikaya da başvurulmuş Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunun, basının genelinde tarımla uğraşan kesime bir “müjde” olarak sunulduğu dikkat çeken bir ayrıntıdır.

1939-1945 arası dönemde yaşanan iktisadi hayat, bu bağlamda Hükümet politikaları ve ülkenin genel durumu gazeteler tarafından birbirinden farklı bir şekilde yorumlanmıştır. Gelişmeler hakkında kimi gazetelerde eleştirilere rastlamak mümkün olurken özellikle *Cumhuriyet* ve *Ulus* gazetelerinin hükümete yakın bir duruş sergiledikleri anlaşılmaktadır. Basın üzerinden yapılan bu dönem okuması doğrultusunda, ekonomik problemlere tam anlamıyla çözüm bulunamadığı, öyle ki gelişmelerin DP'nin iktidar yolunu açtığı görülebilmektedir.

Dönemin ekonomik hayatı ve bu süreçte gerçekleşen ekonomik politikalar zaman zaman eleştirilmiş, bazı politikalar ise muhalif olarak anılabilecek gazeteler

tarafından dahi desteklenmiştir. Bu bağlamda örneğin *Tan* gazetesinin önemli yazarlarından olan Zekeriya Sertel birçok kez hükümet politikalarını eleştirmiş, ancak Varlık Vergisi'ne giden yolda bu politikanın en büyük savunucularından biri olmuştur. Türk yazın tarihi açısından önemli bir yeri olan Falih Rıfkı Atay ise *Ulus* gazetesindeki köşesinde hükümet politikalarını coşkulu bir dille savunmuştur. Türk gazetecilik tarihi açısından önemli bir yeri olan ve bir dönem İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığı da yapan Burhan Felek, *Cumhuriyet* gazetesindeki köşesinde zaman zaman hükümet politikalarını eleştirmiş, yumuşak bir üslupla aksaklıklara dikkat çekmiştir. Bu tespitlerden yola çıkarak dönemin düşünürleri ve önemli yazın insanlarının Hükümet politikalarına olan bakış açıları, dönemin entelektüel potansiyeli ve bu potansiyelin Türk düşün dünyasındaki varlığı hakkında okumalar sağladığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

1.Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 490.01.5.26.30.

BCA, 030.10.232.563.2

1. Süreli Yayınlar

Akşam, 19 Nisan 1940.

Akşam, 2 Kasım 1942.

Akşam, 14 Kasım 1942

Akşam, 16 Kasım 1942.

Akşam, 2 Aralık 1942.

Akşam, 3 Aralık 1942.

Akşam, 12 Haziran 1943.

Akşam, 1 Şubat 1943.

Akşam, 3 Şubat 1943.

Akşam, 4 Şubat 1943.

Akşam, 2 Nisan 1944.

Akşam,22 Nisan 1944.

Cumhuriyet,19 Nisan 1940.

Cumhuriyet, 5 Şubat 1942.

Cumhuriyet,10 Şubat 1942.

Cumhuriyet, 20 Şubat 1942.

Cumhuriyet, 9 Mart 1942.

Cumhuriyet, 22 Nisan 1944.

Cumhuriyet, 12 Haziran 1945.

Cumhuriyet, 13 Haziran 1945.

Resmi Gazete, 12 Kasım 1942, S.5255, s.3955-3968.

Resmi Gazete, 15 Haziran 1945, S.6032, s.8893-8897.

Tan, 19 Ocak 1940.

Tan, 19 Nisan 1940.

Tan, 8 Şubat 1942.

Tan, 12 Kasım 1942.

Tanin, 22 Kasım 1944.

Tasviri Efkar, 13 Ağustos 1941.

Tasviri Efkar, 22 Kasım 1942.

Tasviri Efkar, 25 Kasım 1942.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, İ.27, C.1, 18 Ocak 1940, s.160-161.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.6, İ.3, C.11, 11 Kasım 1942, s.22.

TBMM Zabıt Ceridesi, D.7, İ.45, C.1, 20 Nisan 1944, s.98.

Ulus, 2 Kasım 1942.

Ulus, 12 Kasım 1942.

Ulus, 5 Ağustos 1943.

Vakit, 13 Ekim 1941.

Vakit, 21 Aralık 1941.

Vakit, 3 Kasım 1942.

Vakit, 14 Kasım 1942.

Vakit, 20 Kasım 1942.

Vakit, 21 Kasım 1942.

Vakit, 6 Aralık 1942.

Vakit, 28 Ocak 1943.

Vakit, 9 Şubat 1943.

Vakit, 12 Şubat 1943.

Vakit, 14 Şubat 1943.

Vakit, 8 Haziran 1943.

Vakit, 22 Nisan 1944.

Vakit, 29 Nisan 1945.

Vakit, 1 Mayıs 1945.

Vakit, 16 Mayıs 1945.

Vatan, 5 Ocak 1941.

Vatan, 13 Kasım 1942.

Vatan, 14 Kasım 1942.

3. Kitap ve Makaleler

3.1.Kitaplar

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi C.I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1995.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam C.II*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2017.

Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*, İmge Kitabevi, Ankara 2019.

Deringil, Selim, *Denge Oyunu; İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2015.

Ertan, Temuçin Faik, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2012.

Goloğlu, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-III 1939-1945 Milli Şef Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

- Güçlü, Muhammet, *Varlık Vergisi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019.
- Kayra, Cahit, *Savaş Türkiye Varlık Vergisi*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2018.
- Koçak, Cemil ; Özdemir, Hikmet, v.d., *Türkiye Tarihi IV Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, İzmir 2018.
- Metinsoy, Murat, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye; Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Pamuk, Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Perk, Haluk ve Paksoy, İsmail Günay, *İstanbul'un 100 Gazetesi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2012.
- Sungur, Zahide, *Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları Ve Kalkınma Çabaları*, Gece Kitaplığı, Ankara 2015.
- Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim, *İktisadi Politikaları Ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si, C.II*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- Tezel, S. Yahya, *Cumhuriyet Dönemi'nin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

3.2.Makaleler

- Aksanyar, Necati ve Biçer, Murat, “İkinci Dünya Savaşı'nda Çıkarılan Varlık Vergisi'nin Türk Basınında ve Kamuoyunda Yansımaları (11 Kasım 1942-15 Mart 1944)”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, ss. 379-400.
- Aydın, Mehmet Korkud, “Dönemin Basınına Göre Varlık Vergisi Uygulaması”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 28, S. 1, ss. 289-311.

Benek, M. Kazım, “Osmanlı’da Basının Doğuşu ve 2.Meşrutiyete Kadarki Gelişimi”,

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 6-7, ss. 27-39.

Çakmak, Fevzi, “Kuruluşundan Kapatılışına Kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi

İçerisinde Köy Enstitülerine Yönelik Muhalefet”, *Çağdaş Türkiye Tarihi*

Araştırmaları Dergisi, C. 6, S. 15, ss. 221-250.

Çamurcuoğlu, Gülden, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Toprak Reformu Ve Milli

Burjuvazi Yaratma Çabası”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.8,

S. 1-2, ss. 161-178.

Dokuyan, Sabit, “Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme”,

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 15, S. 2, ss. 23-55.

Erdal, İbrahim, “Muhallif Tan ve Vatan gazetelerine göre (1940-1945) İktisadi

Uygulamalar”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 6., S. 12, ss. 1-16.

Ertan, Mehmet, “Toprak Mahsulleri Vergisi’nin Esasları Ve Sonuçları: Toprak

Mahsulleri Vergisi İkinci Aşar mıydı ?” , *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 14, S. 2, ss. 239-255.

Güven, Tamer, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlar, Sermaye Birikimi Ve

Girişimcilik”, *Türkiye İslam İktisadi Dergisi*, C. 3, S. 1, ss. 63-88.

Güz, Nurettin, Yanık, Hayrullah, Bingöl, Mahmut, Uğur, Zeynep Bengisu, “Varlık

Vergisinin Yazılı Basında Ele Alınışı”, *International Journal Of Sciences And Education Research*, C. 4, S. 4, s. 585-600.

Özkan, Selçuk ve Temizer, M. Abidin, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’nin

Krom Ticareti’ nin Siyasi Ve Ekonomik Sonuçları”, *Studies Of The Ottoman*

Domain, C. 3, S. 4, s. 1-17.

Özkan, Selçuk ve Temizer, M. Abidin, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 9, s. 319-325.

Özgel, Muharrem, “Tanzimat Devri ve Sonrasında Osmanlı Piyasalarında İhtikâr Sorunu”, *History Studies*, C. 5, S. 2, s. 303-325.

Tekelioğlu, Yavuz, Toprak Reformu Ve Türkiye Uygulamaları, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, S. 19, Antalya, 2010, s. 43-80.

Yavuz, Uğur Günay, ”2.Dünya Savaşı’nın Cumhuriyet ve Tan Gazetelerinde Temsili”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C. 3, S. 11, s. 2-31.

Yeşilyurt, Şahin, “Varlık Vergisi Hakkında Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, C. 12, S. 27, s. 293-310.

Yıldız, Nihal ve Akandere, Osman, “Köy Enstitülerinin İdeolojik Yapısı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 17, S. 35, s. 275-316.

4.Tezler

Aşcı, Züleyha Çakmak, *İsmet İnönü Dönemi’nde Uygulanan İç Politika’ nın İktisadi, Sosyo-Kültürel Etkileri (1938-1950)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2012.

Bakacak, Alper, *İkinci Dünya Savaşı Dönemi’nde Ulus Gazetesi’nin İç Ve Dış Politika Değerlendirmeleri*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002.

Balta, Nurgül Demiray, *İkinci Dünya Savaşı’nın Ortaya Çıkışının Türk Basınındaki*

Yansımaları (Temmuz 1939-Haziran 1940), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2010.

Çelik, Ahmet, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2011.

Kırca, Lale, *İkinci Dünya Savaşı'nın Ekonomik Ve Sosyal Etkilerinin Türk Basınına Yansımaları (1945-1950)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2012.

Özbil, Alev, *Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulaması Olarak Milli Korunma Kanunu (1940-1946)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2015.

Salihpaşaoğlu, Yaşar, *Türkiye'de Basın Özgürlüğü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

EKLER

EK.1.

Varlık Vergisi'nin Duyurulduğu Haberlerden Biri

FEVKALÂDE KAZANÇ VERGİSİ KANUNU YAKINDA ÇIKIYOR

Varlık vergisi kanunu dünden itibaren yürürlüğe girdi

Ankara 13 (Telefonla) — Varlık vergisi kanunu Resmî Gaetede çıkmış ve dünden itibaren yürürlüğe girmiştir. Kanun, Maliye Vekâleti tarafından telgrafla vilâyetlere bildirilmiştir. Mükelleflerden alınacak vergi miktarını tesbit edecek olan komisyonlar yarın faaliyete geçmiş olacaktırlar. Bu verginin hazîneye 200 milyon lira temin edeceği tahmin ediliyor.

Bundan başka fevkalâde kazanç vergisi kanun projesi üzerindeki tetkikler sona ermiştir. Proje önümüzdeki günlerde Meclise gönderilecektir. Bu projede mükellefler başlıca guruplara ayrılmakta ve bunların verecekleri vergi miktarları ayrı ayrı tesbit edilmiş bulunmaktadır. Bunlar arasında bir sene zarfında bir defadan fazla emlak ve arazi alıp satanlarla senelik gayri safi kazançları muayyen bir nispetten fazla olanlar-

dan yüzde 15 ilâ 50 nispetinde vergi alınacaktır.

Memurlara elbise ve kumaş tevzii

Memurlara parasız giyim eşyası verilmesi hakkındaki kanun lâyihası Meclis muvakkat encümeninde tetkik edilmiştir. Lâyihanın yarın (bugün) Meclis umumî heyetinde müzakere edilmesi muhtemeldir.

Yerli nebatî mahsulleri ve pirinayı ezmek ve tasfiye etmek suretille yağ istihsal eden snal müesseselerden muamele vergisinin aynen alınması hakkındaki kanun lâyihaları da muvakkat encümen tarafından tetkik edilmiş ve üzerlerinde ufak bazı taddilat yapılmıştır. Bu lâyihalar da Meclisin bugünkü toplantısında müzakere edilecektir.

Akşam, 13 Kasım 1942, s.2.

Dar ve Sâbit Gelirli Vatandaşlar İçin

Hükûmet, Pahalılıktan En Çok Muhtarip Olan 1.600.000 Vatandaşa Ucuz Fiyatla Bulgur, Pirinç, Yağ, Şeker, Ayakkabı ve Kumaş Vermeyi Kararlaştırdı

Fazla Kazançlardan Vergi Alınacak

Devlet Müesseseleri Mamûlâtının Fiyatları Ucuz Tutulacak - Kömür Sarfiyatı Azaltılacak ve Kok Kömürü Hariç, Fiyatlara Zam Yapılacak

Ankara, 11 (A. A.) — Büyük Millet Meclisinin bugünkü toplantısında Başvekîl Şükrü Saracoğlu aşağıdaki nutku söylemiştir:

Arkadaşlar,
Müsaadenizle hemen işe giriyorum.

Sizler Ankaradan ayrılırken her tarafta ve her malda bir kıpırtı başladı. Fiyat kıpırtısı.

Bu kıpırtı, dar bir zaman için değil, yürüyüşe inatlıp etti ve bu yürüyüş çok süratle bir koşuya ve bir koşuşmaya tahavvül etti ve böylece fiyatlar aldı, yürüdü, öylesine yürüdü ki, her satah satağından kalkan her vatandaş işi ile, dostu ile konuşarak ve gazetelerde okuyarak yeni fiyat artışlarıyla karşı karşıya geliyor ve kendi kendine soruyor:

— Nereye gidiyoruz?

Başvekilimiz Şükrü Saracoğlu Meclis kürsüsünde

EK .3.

İkinci Dünya Savaşı Dönemi İle İlgili Bir Karikatür

Cumhuriyet, 23 Haziran 1944, s.1.

EK.4.

İkinci Dünya Savaşı dönemiyle ilgili bir karikatür

Cumhuriyet,29 Haziran 1944,s.4.

Toprak bayramında köylü ne diyor?

Eskişehir çiftçisinin düşünceleri

Kuraklıktan ağılayan, fakat ağılarken toprak kanunu müjdesile gülen çiftçi: «Az geçsin de gelin köyümüzü görün, cennet olacak» diyor.

(Hususi surette göndirdiğimiz arkadaşımız yazıyor)

Ziraat konusu ortaya atıldığı zaman, da gelen merkezlerden birisi de, hiç şüphesiz ki Eskişehir ilimizdir. Burası, Anadolunun, teknik ziraati ilerliyen eniş bir istihsal kaynağı olduğu kadar, rihi değer ve kültür bakımından da safta yer alan bölgelerimizdendir. Toprak kanununun Mecliste kabulü ünasebetile yapılacak bayramın arısında Trakya'dan sonra, Eskişehir dıylarında da üç gün süren bir gezi ptim. Gece, gündüz; durmadan, dılnmeden, ucsuz, bucaksız ovalarda, şil vadilerde, kıraç topraklarda doştım. Bu yılki, olağanüstü kuraklığın ptığı tahribatı gördüm. Bazan kerpiç duvarların, bazan bodur ağaçların gölgesinde, arasıra bir çardak altında; çok defa da kuraklıktan sararan ekinlerin arasında yüzlerce köylü ile derdleştim. Hep beraber üzüldük, sonra birlikte sevindik.

Tarih boyunca türlü badireler otlatan, sırası geldikçe eşsiz kahramanlıklar yaratan Türk köylüsü, büyük bir vakarla içinin ıstırabını dosta, düşmana karşı saklamasını biliyor. Bu yıl boşa giden emekleri karşısında gösterdikleri soğukkanlılığa bir kere daha hayran oldum.

— Dokuz nüfusum var.. Elli dönüm —
— Arkası Sa. 4 Sü. 3 de —

EK.7.

Ekmek Karnesi Dağıtımı İle İlgili Bir Haber

Vakit, 12 Ocak 1942, s.1.

EK.8.

Millî Korunma Kanunu'nun Kabul Edilmesiyle İlgili Bir Manşet

Tan, 19 Ocak 1940, s.1.

EK. 9.

Zeytinyağı Satışının Yasaklanması İle İlgili Bir Haber

Toptan zeytinyağı satışı yasak edildi

Perakende beş kiloya kadar satılacak

Vilâyetten tebliğ edilmiştir.

1 — Her çeşit zeytinyağı ve pamuk yağı toptan satışları yeni bir tebliğe kadar yasak edilmiş ve aşağıdaki emriler dahilinde beyana tabi tutulmuştur. Ancak, perakendecilerin azami 5 kiloyu geçmemek üzere müstehliklere yapacakları satışları serbesttir.

2 — Elinde ve emrinde 20 teneke den veya buna tekabül eden miktarı an fazla her çeşit zeytinyağı ve pamuk yağı bulunduran zeytinyağı ve pamuk yağı müstehliklerin (taşırlar, dükkanlar ve fabrikalar) perakendeci, yarı toptancı ve toptancı tabirleriyle komisyoncular ve depocular; bakkallar ve rehin olarak ellerinde bulunan zeytinyağı ve pamukyağlarını ilân tarihinden itibaren belediye hudutları dahilinde olanlar ilânı takip eden günün akşamına kadar belediye hudutları haricinde olanlar da nihayet üç gün zarfında bir beyanname ile idare amirlerine bildireceklerdir.

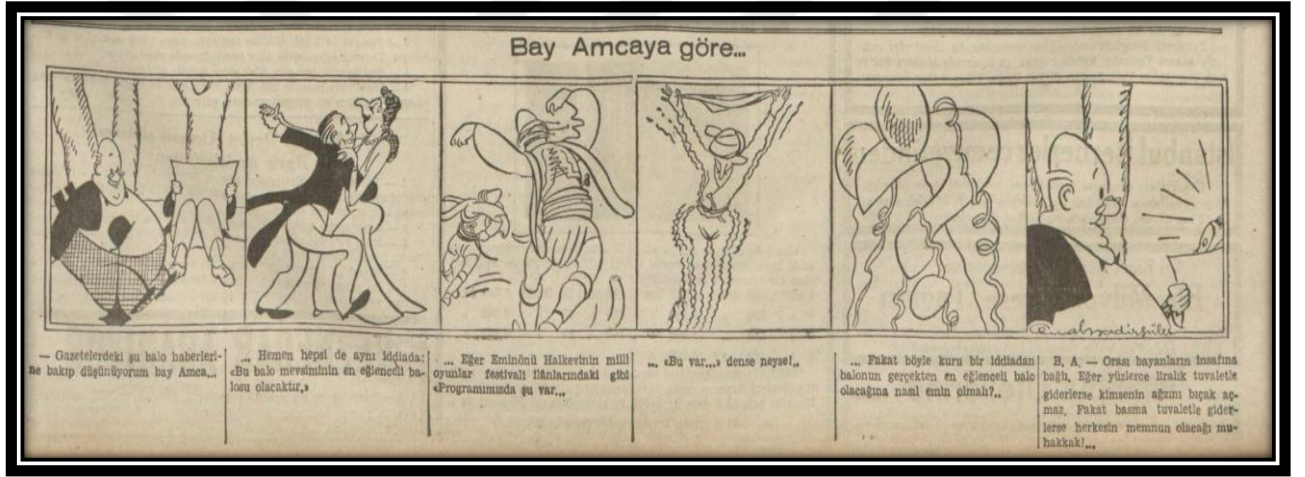
3 — Bu beyannamelerde beyan edilen zeytinyağı ve pamukyağlarının cinsi ve nevileri miktarları nerede bulundukları kime ait oldukları kaplarının cinsi ayrı ayrı gösterilecektir.

4 — Resmî müstehlik, müesseseler beyan kaydında müstesnadır.

Vakit, 26 Mart 1942,s.1.

EK.10.

İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türkiye'si İle İlgili Bir Karikatür

Akşam, 6 Ağustos 1942,s.3.